

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

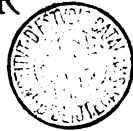
Ex -
Libris
Biblioteca
Central

de la
Diputación
Provincial
de Barcelona

LO BRUCH

CAPITOL PRIMER

UN RECÓ DE MON.

No sé si hi ha á Catalunya un lloch més ignorat y més fondo, que 'l d' una petita parroquia que s' anomena Reminyò. Es un grapadet de casas, blanques y netas com las xicras d' un escudeller, presididas per una iglesieta. Los cassadors que van á Hostalrich, á cassar ánechs en sas llacunas y perdius en sos boscos espessos y deserts, aviat, per poch que s' allunyin del riu Tordera, cap á la part de Marina, se trovan ab lo cami de Reminyò, y si per ell segueixen, enllepolits ab lo bé de Deu de cassa que hi abunda, no trigan gayre més d' una horeta en véures' voltats de las serras que forman aquella fondada, limitant l' horisò de tal manera, que sols axecant la vista enlayre 's pot veure 'l cel.

En un clot del cementiri de Reminyó jau enterrat, un héroe, fugitiu de las planas de la historia hont Catalunya consigna sas gloriosas gestas; allí reposa tant humil y obscurament enterrat, que ni sisquera damunt de la fossa hi ha una pedra que recordi 'l nom que la posteritat ignora.

Jo 'l vaig veure amortallar; jo 'l conexia. Era un homenet de vuytanta anys, prim y sech com un nirvi, ab una barbeta de neu que li tremolaba, dos ulls menuts y enfonsats que lluhian tristament com dos estels al apuntar lo dia, y vestit ab lo trajo dels pagesos de cuan comensá aquest sigle.

Lo reduhit vehinat de la parroquia 'l tractaba ab la bondat y sencillesa ab que 's tracta á las criaturas; mes ell fugia de la gent tant com podia, y sempre se 'l veyá tot solet, ja tirant mollas de pá á las gallinas, ja emprenent lentas caminadas boscos endins ó serras amunt, distret en cullir cistelladas de rovellons, ó de cireras d'arbós, ó d'altres fruyts silvestres que 'l temps se portés.

Jo 'l conexia, y cuan lo veyá ab aquell posat de tristesa, ajupit sota 'l feix dels anys, y vestit ab sa calsa curta de lluenta columbriana y sa llarga barretina, per devall de la cual eixia 'l ret ab sa borleta y duas madeixas de cabell blanch que li queyan per abduas galtas, lo respectava sense volguer, y 'm pareixia que veyá la sombra viventa d'aquella generació passada, buscant per la terra la tomba de son final repós, sense que la terra volgués obrirli, pera

que no s' acabés de perdre del tot, lo resto de tant brava y gloriosa rassa. També us hauria semblat lo mateix, si haguesseu sentit, com jo sentia, al vellet de Reminyò, esclamar-se del olvit en que la mort lo deixaba, fatigat de la llarga vellesa que tenia de soportar.

Jo 'l sentia, d' en tant en tant, dir algunas paraulas que feyan referencia á la guerra del any vuyt, y sospitava que 'l vellet habia pres alguna part activa en aquella lluyta memorable; pero no m' era possible esclarirho, perque ell fugia de tota resposta que jo li sollicités, y tenia de quedarme ab ma sospita. Lo que no habia may arriuat á pensar, era que 'l paper d' aquell home desconegut, en lo gloriós poema de la independencia patria, hagués sigut tant especial y distingit com á la fi vaig averiguar. Jo us explicaré com y cuan va ser.

Si bó y cassant pels entorns de Reminyó, s' esqueya á fèrsem' vespre, jo passaba la nit en la casa del vellet que us he fet coneixe, y allí, tancada la porta y encesos los tions de la llar, mataba l' estona fins que 'm venia són, parlotejant ab la mestressa que paraba taula, y mes sovint ab lo jayo que venia á seure al costat meu y m' explicaba cosas de la guerra dels francesos, tractantme de tu com un cavaller. Poca estoneta avans de posar lo sopar á taula y mentres l' olla de la verdura donaba l' últim bull, l' avi s' axecaba, treya de dins de la pastera dos candeleros de terrissa ab dos caps de ciri, los

posaba al escudeller davant d' un quadret hont hi havia una estampa de la Mare de Déu, los encenia, y ell, la mestressa y jo, 'ns posabam á dir lo rosari.

Jo també 'l deya, perque pensaba qu' á qui 'ns dona hospitalitat se li deu cortesia; y mentres mon llavi seguia 'l res que 'l vellet portava, ma vista 's distreya examinant un per un tots los recons y objectes d' aquella espayosa estansa; il-luminada per la foguera que en la llar s' alsaba. Sabia tant de memoria la disposició de la cuyna, qu' ara us la pintaria punt per punt; pero no fa al cas, y solament us vull parlar d' una xarxa recusida que prop del escudeller penjaba, y que servia de cent en cuarenta per anar l' avi á pescar al riu, algun dia que 's sentia ab las camas fortas pera fer la caminada que era precisa.

Aixó, ja us dich que sols succehia *quando cælis*, y tant que jo, en moltes vegadas que havia sigut hoste d' aquella casa, may havia vist aquella xarxa fora de son lloch. Ja va venir, al cap de temps, una ocasió en que no li vaig veure, y á fé qu' alló va ser causa de que en tal dia, lo rosari que vaig passar, sigués dit per mi encara ab menos devoció que las altrás vegadas.

Al aixecar los ulls pera seguir, com solia, las parets de la arreserada estansa, vaig trovarme que del clau hont faltaba la xarxa, ne penjaba un altre objecte, qu' á la trassa los demès dias estava tapat per aquella, sent aixó motiu de que jo no 'l coneguès.

Era un timbal, de caixa ja descolorida y atrotinada, ab sas duas baquetas creuhadas davant del negrench pergami d' un dels dos cercles. Alló era estrany; vaig coneixe qu' aquell era un tambor de guerra, me deya son estat que debia haber fet llarch y potser meritori servey, y ma ment se llensá desseguida á tota mena de conjecturas, sense trovarne cap que 'l acontentés. Com més inesplicable se 'm feya la presència de tal instrument en semblant lloch, major forsa prenia en mi l' impacient afany pera saberne la verdadera y detallada historia; ab aixó, cansat de trencarme 'l cap sense profit, vaig fer aquest pensament:

—Ho preguntarás al avi.

Y acabat lo rosari y 'l sopar, mentres la velleta se 'n anaba á preparar-me 'l llit, vaig dirigir-me al vellet, y vaig dirli:

—Encara no habia vist may aqueix timbal que teniu aquí penjat.

Lo jayo aixecá 'l ulls cap al objecte de que li parlaba, y fent un viu moviment de desagrado, pronunciá entre dents:

—¡Vetaquí, haberne tret la xarxa!

Jo, fent-me 'l desentés, vaig prosseguir:

—M' hauriau d' explicar com ha vingut á raure en aquest lloch. Me sembla que deu ser una historia que m' agradaria.

—¡Oh!—feu lo vellet, aixecant una ma y agitanta-la ab pausa.—Es un secret, que no pot saberlo ningú

de fòra casa. No 'l sabem mes que jo y ma germana; no 'l pot saber ningú mès.

—¿Per quin motiu?

—Perque es una mena de penitencia... Es una prometensa que jo 'm vaig fer... y ja qu' he arribat á l' edat que tinch, sense trencarla, vull morir com he viscut, en repós y sense que 'm descobreixin los que pe'l mon m' han buscat.

—¿Es dir—vaig saltar jo,—qu'aqueix tabal es una penyora de la vostrø vida?

—Aqueix tabal,—contestá 'l vell, deixantse caure en mon parany, sense observarho,—es un recort de la major gloria y de la major desventura, que puga haver passat un home.

—¡Oh!—vaig esclamar estrenyentli las mans, plé de vivíssim interés. — ¡Expliqueumho! Jo us faig jurament de callar.

—No pot ser; ho contarias. Ets jove, la sanch te bull, y enardit ab lo que 't descobriria, no fòras pas mestre de contenirte.

—Us prometo que 'm contindrè.

—¿No veus que no 'm deixarian morir tranquil?

Vaig pregarli llarga estona, repetintli mos oferiments de callar, y al últim, com sa energía no era gayre mes forta que sa vellesa, vá accedir á mos prechs. Aixecá 'l bras y signantme ab lo dit estirat lo vell tambor que penjaba en la paret, ja illuminat cuan la flama de la llar creixia, ja confós en la sombra quan aquella mimbaba, me va parlar aixís:

—Mira. Aqueix tambor es lo que va fer guanyar la batalla del Bruch, que la sostingueren no gayre més de doscents catalans, contra tres mil vuyt cents francesos. Per çó tindria d' estar ocupant un lloch distingit en lo palau hont Catalunya guardi sas gloriosas reliquias. Mes ¡ay! despres de batre pera conseguir la victoria d' aquella gran jornada, aqueix tambor portá'l compás del piquet d'una sentencia... ¡La major gloria y la major desventura! Jo t' ho explicaré, pero guardarás ta paraula de callar lo que vaig á referirte, al ménos fins que serè mort, que si Deu vol, no trigaré gayre.

Estabam sols en l' estansa, la llenya esbategaba, la nit era quieta, los gossos lladraban fora d' en tant en tant, jo ohia ab tota l' atenció de mon esperit, y 'l vellet de Reminyó m' explicava una historia de dítzas y de tristesas.

Ara ja es mort; ara ja, sense trencarli ma promensa, puch explicar lo que d' ell vaig sentir. Ara, donchs, escoltéu lo que va referirme, punt per punt y paraula per paraula, en lo reposat misteri d' una masía d' aquell recó de mon.

CAPITOL II

LO MASOVER DE PERELADA.

Sò fill de l' Ampurdá; los dias de ma infantesa passaren distrets y bulliciosos, en una pagesía que 's trobaba entre Figueras y Perelada, de la qual mon pare era masover.

No he conegut en ma vida, un home de més enérgich carácter que mon pare. No vull dirte ab aixó que tingúes res d' insensible, pero per conquistarli 'l cor, era precís comensar per conquistarli la rahó. Tenia en torn d' ell, personas á qui estimaba ab coral afecte y fins ab tendresa, pero cada una de sas aficions estava fundada en un motiu. A mí y á ma germana 'ns duya lley verdadera, perque á més de serli fills, li mostrabam una obediencia sumisa y una humilitat respectuosa que podia molt be ser tinguda per por.

Tenia pocas ideas, pero aquestas eran fermas. Sas máximas essencials s' enclouian en aquestas dugas: ser home de bé y tenir lo sant temor de Deu. Pera mantenirse y mantenirnos, derramaba content la suor de son rostre, y no 's queixaba may de la dura sort que l' obligaba á ser esclau de la terra.

Tant á mi com á ma germana, 'ns havia criat pe'l seu compte, ab la severitat y reserva que 'n aquell temps s' acostumaba, y pera que no decaigués may lo temerós respecte ab que l'obehiam y li parlavam, ni una sola vegada 's permetia la debilitat de fer un petó en nostre front, ni de dedicarnos la mès sencilla paraula de tendresa. Sa frase mes carinyosa era la de:—Deu te fassi bó,—cuan li besabam la ma, al matí y al vespre; y sa festa mès espressiva, la de posársens á la falda pera preguntarnos la doctrina y predicarnos ab sever accent, que may faltessem als manaments de la lley de Deu. Ab tot y aixó, dech dirte com t' he dit ja, qu' aquell home 'ns estimaba entranyablement, y aquell sistema de rigor, alguna volta portat fins al cástich, se debia al convenciment, llavoras tant generalisat, de que sols aixis se podia assegurar la felicitat futura dels fills.

No tinch de dirte, parlante d' un home dels últims del sigle passat, que cumplia ab seny escrupulós tots los preceptes religiosos. No hi havia perill qu' ell comensés cap dia son jornal, sense haber ohit la missa primera; no passava cap divendres que no dejunès, confessaba y combregaba lo ménos

cada quincena, y pagaba son delme ab tal puntualitat y gust, que l' abat de Perelada 'l colmaba á cada pas de benediccions é indulgencias.

Son conseller y director espiritual, era 'l pare Nicolau, franciscá de Perelada, qu' habia ajudat á ben morir á la meva mare y 'ns habia batejat á ma germana y á mí. Ell era qui mantenia en lo bon pagés aquella devota fé de tots los seus actes y qui li infundia aquellas máximas de severa educació que 'ns aplicaba.

A tot aixó afegéixehi un génit enérgich, tossut y dominant; una rahó clara y dreta que sense dubtar y arreissant estorbs se 'n anaba fins als últims estrems de tots los principis qu' acceptaba, y per fi un humor seguidament melancólich, encara que no aspre ni rebech, que li quedá, segons lo dir de la gent, després de la mort de sa esposa, únich sèr que l' habia dominat; posa totas aqueixas condicions en un home d' uns quaranta vuyt á cinquanta anys, de robusta presencia, de rostre colrat, de més que regular alsaria, vestit ab son trajo de pagés del Ampurdá; y podrás figurarte qui era en Pau Farrera, masover del mas Rodó, del verme de Perelada.

A la sombra de tal home y dominats per tal carácter, creixiam duas criaturas bessonas, ma germaneta y jo. Desde aquells dias de ma infantesa fins ara, no he tingut en lo mon persona mes estimada que ma germana. Ja llavoras exercia en ella una

infantil protecció, que may ha arribat á ser domini ab tot y lo fácil qu' hauria sigut, dat aquell esperit dols y sumís. Desde 'ls nostres secrets de criatura fins á las amargas tristesas de la nostra juventut, tot va ser comú entre 'ls dos; si jo necessitava un consol, á ella acudia; si ella necessitava un amparo venia á mí; y á tots dosets, agafats de la ma, se'ns veyá per la carretera ó pe'ls camps, cullint flors y dauradas espigas ab que jo adornaba lo ros caparronet de la noyeta. No 't puch pintar lo goig ab que jo compareixia á vegadas, davant de ma germana, portant-li un niu que per ella habia abastat, ni tampoch lo coral agraument ab que ella 'm pagaba aquell regalo. Axis mateix me faltan propias expressions pera ferte compendre l' afany, l' abnegació, la valentia ab que davant del pare nos acusabam l' un de las faltas del altre, no sent pocas las voltas que sufría lo rigorós cástich aquell que no l' habia merescut; y tant aixó passaba, que la millor restricció de las nostras infantils malesas, era 'l pensament de que l' altre pogués més tart sufrirne la pena.

Vetaquí la meva familia; aquell pare sever y aquella frévola germana. Ara, avans de comensar á referirte los fets que saber desitjas, tinch de ferte coneixer duas personas més, que com ja veurás, jungan llarch é interessant paper en l' historia de ma juventut malaurada.

CAPITOL III

LA GUERRA DELS PIRINEUS

Lo Manco era 'l gran amich de mon pare, ab tot y ser un home animat y jovial, enterament oposat al génit del sério masover.

S' estaba á casa ab nosaltres, y mon pare 'l mantenia ab noble generositat, tractantlo com á un germá sense que en cap ocasió li imposés una feyna, qu' ell per altre part no hauria pogut fer, porque lo motiu de Manco ab que se 'l coneixia, 's fundaba en que ho era realment, y á més patia ofechs y debilitats, efectes de grans fatigas que havia passat y de moltas feridas mal curadas, de que tenia sembrat lo cós.

Mon pare l' admiraba y li tenia una mena de veneració; y sempre 'ns feya á mí y á la Merceneta, ma germana, aques' encárrech:

—Anéu ab molt compte en no donar may cap enfado á n' en Bialó.

Ell may li deya 'l Manco, com l' altre gent. Y continuaba.

—¿Sabeu aquell cuarto fosch que hi ha á las golfas, y qu' us fa tanta por? Donchs allí tancaré tota una semana á pá y aigua, al qu' arrivi á donar lo mes mínim disgust á n' en Bialó.

Aquest encárrech ell nos lo repetia molt sovint, pero era completament innecessari, per duas rahons: la primera, perque tant jo com ma germana estimabam potser mes que 'l pare, á n' en Bialó, y 'ns guardabam prou nosaltres mateixos de disgustarlo; y la segona, perque, encara qu' ho haguessem fet, ell s' ho hauria callat per' evitarnos lo cástich ab que lo pare 'ns amenassaba. Tenia un verdader deliri per nosaltres, y 'ns deya las sevas ratetas; per mi especialment demostraba un afecte superior á tota ponderació.

T' explicaré en quatre paraulas com se va fer aquella amistat que tant intimament unia á mon pare ab lo seu hoste.

Avans que Carlos IV y son favorit s' arrastressin com despres varen ferho, als peus de la revolució triunfant de Fransa, declararen la guerra als francesós qu' havian mort al seu rey y amenassaban destruirho tot, proclamant sas máximas que segons lo dir dels predicadors d' aquell temps, podian ser la ruina de la terra y condegnar á tots

los vivents á desgracias terribles y cástichs divins. Diu qu' aquí á Espanya, tothom estava aterroritzat; no hi havia vila ni poblet hont no haguesen arribat las novas esgarrifants de lo qu' en la nació vehina succehia; los convents enviaban sos frares de trona en trona y de plassa en plassa, per' omplir tots los cors de santa indignació, pintantlos los perills que amenassaban á la Iglesia y á las vel·las doctrinas dels nostres avis; tothom creya que Fransa s' havia convertit en l' imperi del dimoni, que 's proposava la perdició del mon, y del terror se passá en totas parts al enardiment; de modo que quant la Cort de Madrit declará la guerra als bullanguers francesos, ja feya temps que per la nostra terra se sentian crits d' amenassa é impaciencia contra las heretjías y horrors dels enemichs de Deu.

Llavoras fou quan se vejé aquell primer y grandió impuls del sentiment nacional, corrent á la veu del govern del rey, á portar forsas y diners pera sostenir la guerra que 's comensaba. La gent, con·duhida per arquebisbes, bisbes, abats y frares, segons los llochs, corria á oferir donatius de diners, armas, cavalls y municions; la grandesa 's venia sas hisendas, los pobres s' allistaban de soldats sense esperar que 'ls demanessin; los franciscans formaban una divisió de déu mil frares, y Catalunya sola enviaba á la frontera un exércit de quaranta mil voluntaris.

Quan se comensá la guerra dels Pirinéus, mon

pare ja era casat y tenia sos dos fills, pero aixó no fòu rahò, com no va serho per' ningú, pera que deixés de sentir lo general entussiasme; y abandonant l' aixada, qu' era l' eyna de son treball y de tota sa vida, corregué á allistarse, prengué 'l fusell y partí valerosament com soldat d' aquell eczércit que, Pirineus en dins, no detinguè sa marxa fins á las portas de Perpinyá. Ja t' he explicat lo natural de mon pare; ab aixó deus compendre que l' esperit que l' animaba en aquella lluyta, era la fé vivísima en sa religió y en los principis que tenia apresos, y un odi impetuós y extremat contra 'ls enemichs de tals pr̄ncipis y de tal religió. Lluytá com un brau, á Caret, á Sant Llorens de Cerdanya, á Masdeu y en los murs de Bellegarde, seguint la petjada resolta y victoriosa del general Ricardos, y posant en l' asalt d' aquesta última plassa sa vida en tal perill, qu' ab lo pit atravessat per una bala caigué en un fosso, hont per llargas horas lo deixaren, tenintlo per mort, barrejat entre 'ls munts de cadavres.

CAPITOL IV

LO TIMBALER

En aquell exèrcit y durant aquella campanya, se trová mon pare ab en Bialó. Aquest no era voluntari de llavoras; ho era de molt avants. Veyentse sol al mon, sense riquesa y ab poca lley als terrossos qua per guanyarse la vida hauria hagut d' estripar, se 'n havia anat de Manresa, d' hont era fill, se dirigí á ferse soldat y desde sa juventut militaba. Ab aixó, acostumat á la vida aventurera, tenia lo natural alegre y bulliciós que ni en sas vellesas perdé del tot. Era tambor, y deya mostrant sa caixa de guerra, qu' ab ella ell sabia fer guanyar batallas y que se l' estimava més qu' un general la seva espasa. En lo mitx d' una acció són tabal batia desesperadament infundint alé y valor als que prop d' ell lluytaban, y cuan lo camp se reposaba despres de la victoria,

mudaba son tó de guerra per un altre d'alegría, y ell tot sol, sense més copla, ni ajuda de cap altre músich, feya ballar als soldats, arreglantse perque del tabal n' eixissen tots los sóns y tots los compassos necessaris.

En certs moments, cuan la sarracina estava ben empenyada, y 'l combat se trababa cós á cós ab los enemichs, no podia contenir los impulsos de son ardiment; se posaba las baquetas en la corretja que que se li crehuaba al pit, se tiraba lo tambor á l' espatlla, prenia 'l fusell d' algun mort ó ferit que l' hagués dexat caure, y 's llansaba en lo més espés de la batalla, fent prodigis de valor y temeritat.

En un d' aquexos instants, vejé á mon pare rebre la bala al pit, vacilar á la vóra de la muralla y caure desplomat al fosso, hont ben prompte 'l cobríren altres cossos que li caigueren damunt. Lo tambor s' habia enfilat ab lo tabal á l' espatlla, per l' escala d' assalt; vejé caurer á mon pare, y ajupintse cap al foso fentse bocina ab las mans davant de la boca, li cridá:

—¡No tinguis por, que no ets mort! ¡Aguantat com puguis, qu' en acabant ja 't vindré á treure!

Axis ho feu. A la nit, ja guanyada la plassa, lo tambor agafá una llanterna sorda, se'n baixá al fosso, buscá entre mitx dels morts, y arplegant á mon pare qu' allí jeya casi dessangrat y sense sentit; se 'l carregá á coll y 'l dugué al hospital.

Mentres mon pare 's curaba, ell no faltá cap dia

d' anar á enterarse del estat del *sèu ferit*, nom que seguí sempre més donantli, quan se li dirigia en tó de broma y afectuós. La ferida era grave, y allunyat lo perill dels primers instants, anunciá desde luego una convalecència llarga y travallosa, lo qual obligá á mon pare á deixar lo servey, y avans que fòs precisa una retirada de Bellegarde, al embat de majors forsas francesas que s' hi dirigian, se féu conduhir axís que pogué, á Perelada, hont poch á poch aná retornantli la salut.

Se separaren, donchs, lo voluntari y lo tambor, mes aquell ja duya sagellat en son cor l' agrahiment que debia á qui l' havia salvat, y may més deixá de recordarse d' ell com de son primer y més volgut amich. No tardá, per cert, lo dia en que aquell deute pogué ser pagat y ho fòu de manera complerta.

En Bialò seguí en l' exercit de 'n Ricardos, que triunfant avansaba pe'l Rosselló, ocupant vilas y vencent plassas fortas; batent marxa victoriosa en son tabal memorable, entrá al davant de son regiment, á Sant Telm, á Port-Vendres y á Coll-lliure, sense que may una bala enemiga l' encertés, y també sense que may son humor y sas forsas s' adonesin en cap sentit de las rudas fatigas d' aquella rápida campanya. En sent á Coll-lliure hont las tropas conquistadoras podian reposar, no hi hagué pera lo salvador de mon pare temps pera ferho, puig tot seguit li tocá la sort de tornarse á carregar lo tabal

á coll, y partir ab son regiment á l' expedició de que 't vaig á parlar.

L' Inglés feya per son cantò la guerra á la Fransa, y habia dirigit l' esquadra de sos barcos cap á Tolon, port francés hont se trovaban refugiats un sens fí de francesos enemichs de la nova República y perseguits per ella. Allí hi havia families enteras de la noblesa, sacerdots, alts dignataris, petits empleats y fins menestrals y jornalers, adictes al absolutisme caigut y á la legitimitat del rey mort en lo patíbul. Eran fugitius de Tolosa, Marsella y altres ciutats y pobles de Fransa, que s' allunyaban esparverats de la negra y terrible sombra de la guillotina: y ajudats per la població de Tolon, que s' axecaba contra la implacable Convenció, organisaban una forta y desesperada resistencia, cual destrucció havia de ser més tart la primera hassanya del geni militar qu' ab tantas y de tant seguidas, tenia d'assombrar y esporuguir al mon.

L' esquadra inglesa, donchs, era á Tolon ab l' objecte de favorir aquell alsament y resistencia; pero no creyentse prou fort l' almirant que la manava, sollicitá barcos espanyols y tropas de desembarch; lo general Ricardos desde 'l Rosselló li enviá quatre batallons dels seus, embarcats en la esquadra qu' allí condugué lo brau marí don Joan de Lángara, y un dels batallons que fòren designats, era aquell al cual pertanyia lo tambor manresá.

Lo qu' allí vá succehir, haig d' esplicarho més

avall, quan te digui la procedencia d' un altre persona que tens de conèixer. Ara, saltant á després la horrorosa retirada ab que s' acabá aquella trista expedició, sols me fá pe 'l cas dirte que á poch d' haber tocat als ports de Cartagena y Mallorca l' escuadra de 'n Lángara que tornaba las tropas, se presentá á la porta de la nostra masía, un home flach, pàlit com un agonitzant, sostenintse ab un bastò, manco de la meitat del bras dret, vestint un uniforme espellifat de soldat espanyol y ab un tambor á l' espatlla.

Ja 'l deus haber conegut: era l' amich de mon pare.

Tornava de Tolon ab lo cos sembrat de feridas encara mal closas, y una d' ellas li havia costat la pérdua de mitx bras dret. Jo 'm recordo de cuan lo vaig veure arribar; m' estava jugant ab ma germana davant del portal de la masía, y com no l' havia vist may, encara que n' hagués molt sentit á parlar, vaig pensar-me qu' era un pobre, y vareig cridarli:

—¡Deu vos ampari!

Anaba seguit d'una dóna tant espellifada com ell, que duya á bras una criatura ja grandeta, y girant-se á aquella dóna, sonrigué ab més alegre expressió de lo que son estat feya esperar, y vá dir ab tó festiu:

—¡Ara 'm cridan que Deu m' ampari! Ves si estém ben posats. ¿Qué juguém qu' aquest baylet que 'm pren per un pobre, es l'hereu de 'n Pau Farrera?

Y tot seguit acostantsè al portal fins al mateix

llindar, se posá á dir en veu alta y alegre, bó y repicant ab lo trucador de la porta:

—¡Ey, nostramo!... ¡Deu hi siga!... ¿Es aquí á ca 'n Pau Farrera? ¡Que surti corrents, qu' aquí té un hoste que n' hi porta dos més!

Y continuá repicant y fents crits com si arrivés un temporal, fins que mon pare 's presentá, lo reconegué instantaneament y 'l rebé en sos brassos, estrenyentlo fins á cuidarlo á ofegar.

Passats los primers instants d' aquella escena, lo sobrevingut se dirigí á son carinyós amich, y li digué:

—Company Farrera, axís que vaig mullarme 'ls peus ficantme al mar, vaig perdre la sort qu' ab mí venia. Ja sabs que las balas fugian de mí, com si ellas fossin lo cós y jo la bala, pero, amigué, á Tolon m' han sapigut trovar, que torno fet un Sant Llátzer. Aquí 'm tens, que no 'm puch tenir, he perdut una má, las feridas no se 'm clouhen, la febra se 'm menja y no tinch un llit hont caure, porque al hospital no hi vull anar. Si tu no 'm apedassas, ja 't dich, Pau, qu' he fet á tots.

Mon pare li respongué sense desferlo de sos brassos:

—Bialó, 't dono las gracias porque t' has recordat de mí. Ja sabs que 't dech la vida y qu' al hospital de Bellegarde 't vaig prometre no olvidarho may mes. Quédats; ets á casa teva y aquí pots estarte sempre més reposant de tas fatigas, que ja es hora.

Ab tanta franquesa com lo masover de Perelada feya sos oferiments, los acullia y acceptava lo vell soldat, y per aixó, una volta quedá resolt l'asumpto per lo qu' á n' ell se referia, se girá vers la dóna y la criatura que l'acompanyaban, y presentantlos á mon pare li digué ab la major sencillesa:

—Haurém de veure ahont fiquém á aquestos dos infelissos. Son dos fugitius de Tolon que jo he recullit. Com que son dos pobrets, no hi ha hagut per ells hospedatje á Mallorca, ni á Cartagena.

—Si tu 'ls portas y son recullits teus,—li respongué mon pare,—que s' allotjin á casa y ja veurém mes endavant si se 'ls trova un medi que 'ls serveixi de passament.

Ja va haver dit prou. Aquell ferit, pobre y desamparat, que comparexia á solicitar un recó pera remediar sa miseria, dispensant encara protecció á dos sers mes tristos qu' ell, los acompanyá á la cambra que 'ls sigué designada, com si 'ls fes honors en son propi palau, y fins que 'ls vejé ben acomodats no 's cuidá d' ell mateix y d' ajeures' en lo llit que tant perentoriament reclamaba son malaltís estat.

Deixémlo ara, dedicantse á la llarga y perillosa curació de sas feridas; y mentrestant te faré saber qui eran aquella dóna y aquella criatura que l'acompanyaban, y lo motiu perque ab tanta miseria habian vingut á parar á las portas de casa nostra.

CAPITOL V

LA RETIRADA DE TOLON.

Quan l'escuadra de l'almirant Lángara arribá á Tolon, cridada pe 'ls inglesos, ab los quatre batallons de reforos de que s'havia desfet lo general Ricardos, la ciutat en pés estava en oberta rebelió contra la República, y las tropas d'aquesta la tenian estretament sitiada.

Diu que no s'ha vist coratje com lo d'aquella gent pera defensar aquell refugi de la legitimitat francesa; diu que no s'pot imaginar mes forta y estreta unió que la d'aquells rebechs que formaban un exércit compost de totas las categorías; y qu' al costat del mestre d'aixa del arsenal y del pobre jornalero que res més que sas vellas creencias defensasaba, s'hi veyia fent guardia ab lo fusell al bras, al noble encopetat de secular nissaga y al sacerdot de

respectable gerarquía. Diu que 's trobaban pe'ls carrers y plassas, vells y dónas que sermonejaban enardits als tolonesos y als fugitius d' altres ciutats, qu' entre ells havian buscat segur; y qu' al mateix temps se veyan rotllos de gent entenimentada, qu' ab tot y participar dels generals desitjos y propósitos de resistencia contra l' exércit sitiador, duptaban en gran manera de que 's poguessin sostenir, en vista de la poca organisació y número relativament escás de defensors ab que contaba aquell baluart dels vensuts principis.

Axis era en efecte; los recursos y las forsas dels tolonesos no permetian una defensa molt llarga; la escuadra inglesa no era prou per' allunyar al exércit republicá dels murs que ja voltaba y constrenyia, y aixis la ciutat llegalista 's trobaba vigilant y tement, ardida y recelosa, ab la mirada en los fosos de sas murallas y lo peu en los navíos d' Inglaterra, que en últim cas tenian de servir per la fugida. En tal situació, imaginat los esclats d' alegría y esperansa ab que fou acullida l' ajuda poderosa qu' Espanya allí enviaba; per un costat hi acudia en Lángara, ab las tropas de desembarch. procedentas del exércit victoriós del Rosselló, y per altra don Frederich Gravina manant los barcos de l' escuadra de Cartagena, ab lo cual arrivaren á juntarse en aquell port un conjunt de setze navíos y cinch fragatas, en quals entenas volejaba la bandera espanyola, sense contar los bergantins.

Ara 't faig aquesta relació, unint recorts diversos de varias explicacions que vaig sentir en boca del amich de mon pare; los successos y aventuras de aquella expedició eran lo seu cuento favorit, y de lo qu' ell referia sense ordre ni concert, jo te 'n faig una narració ordenada.

Se cregué que l' arribada dels batallons espanyols podria robustir la resistencia de la plassa, y 'ls tolonesos, lo mateix que'ls emigrats de Tolosa y Marse`lla, s' encoratjaren creyent en son triunfo decissiu. Tal volta aquest s' hauria obtingut; lo veterano d' aquella campanya aixís ho sostenia al ménos, ab entera y ferm accent, jurant que 'l torrent impetuós de la forsa convencional s' hauria estrellat contra 'ls murs de la ciutat sitiada; pero la sort ho volgué d' altre manera, lo jefe de l' escuadra inglesa que s' habia emprés lo mando de todas las operaciones, veje lo siti estrényers' mes y més, contemplá ab temor los canons de l' artilleria enemiga enfilats contra 'ls rebellins que defensavan espanyols é inglesos, y jutjant imposible la defensa per més temps, doná supradament la ordre d' evacuar la plassa.

Lo vell tambor explicaba los fets d' aquell dia terrible, y al ferho, se li crespaban los cabells. L' ordre de la evacuació fou donada per lo almirant inglés, solament á sos soldats inglesos, sense considerar que retirántlos hi aquell refor, los espanyols y 'ls tolonesos quedaban venuts, á mercé del irat salteador.

Diu qu' era 'l cap-vespre d' un dels derrers dias de desembre de l' any 1793; diu que las sombras de la nit anaban de lluny avansat ab la pressa que al hivern caminan, cap á enterrar en la fosca lo campament dels sitiadors y los murs dels sitiats; diu que 'ls centinellas se passejaban descansats per lo alt de las murallas y per lo baix dels fossos, guardant la seguritat dels insurgents que ménos que may sospitaban la precisió d' entregarse. A fóra de la ciutat, estesos davant dels murs pera guardarlos en cas d' una embestida, ab una cinta de foch y plom, hi havia acampats dos mil homes dels de 'n Ricardos, entre 'ls quals se trobava en Bialó ab son tabal. Tot plegat, la població atónita comensá á veure cosas, al principi inesplicables y que poch á poch s' anaren fent massa comprensibles per tothom. Una guardia de soldats inglesos aná passant per tota l' estensió del fosso y de la muralla, recullint als centinellas de sa nació qu' ocupaban las garritas; se 'ls veyá caminar ab pressa que no dissimulaban prou bé y s' engroixia aquella guardia ab los soldats qu' anaba treyent de sos llochs. Després se vejeren companyias enteras que surtian dels cuartels y silenciosas caminaban, apartant y no dan resposta als paysans armats qu' ansiosament los feyan preguntas sobre aquell cas. Al últim, los carrers que conduhian al port, se vejeren convertits en rierals de soldats inglesos qu' ab los fusells baixos y ab las banderas del batallons plegadas, se dirigian cap al

mar. Ells arribaban á la platxa, y dels barcos d' Inglaterra surtian cap aquesta llanxas y gussis, conduhits á tota forsa de rem; ja tocaban á terra, y un oficial posaba 'l peu en la primera, y 'l seguian los seus soldats; ja derrera d'aquestos se 'n embarcaban d' altres; y ja s' veu la munió de llanxas plenas de tropa, tornarsen tallant las onas, cap als barcos y fragatas; y ja entre la gent que sorpresa s' ho mira, esclatan crits de dolor, d' ira, de desespero. Uns se tiran als peus dels oficials, preguntlos que no 'ls deixin, altres se pican lo cap considerant inevitable sa perdició; no 'n faltan de mes ardits, que llansantse per entre las filas dels inglesos, los dirijeixen veus de traidors y deslleals y deturan als que ja aljargavan son peu cap á la llanxa. Mentres tant uns altres, corren sens alé cap á dins de la ciutat, y seguint carrers y plassas estenen aquest terrible crit:

—¡Los inglesos nos deixan!

Al sentirho la gent, surtia de las casas espavorida, arrencaba en plors inconsolables, s' abrasaban las mares ab los fills, los vells pregaban als joves que no 'ls abandonessin, y l' espant, la desolació, los besos, las llágrimas, las amenassas omplenaban la ciutat, mentres de cantonada en cantonada, de porta en porta, d' un ángul al altre dels fossos y de las murallas, anaba propagantse lo crit desesperant y llastimer de:

—¡Los inglesos nos deixan!

Tothom se veyá perdut. Debilitada de modo tan considerable la defensa de la ciutat era imposible evitar l' entrada dels sitiadors, y tots los cors se glassaban al pressentir las terribles venjansas á que s' entregaria l' exércit republicá.

Mentrestant, dos mil soldats espanyols, desconeixadors de lo qu' en la ciutat passaba y confiats en l' ajuda que esperaban de dins, se mantenian acampats al peu de las murallas, frente á frente dels convencionals, disposats á detenir la primera embestida d' aquestos. No se sentia desd' allí més qu' una gran cridoria interior, que ningú pensá en atribuir á sa verdadera causa, y la confiansa y ardiment d'aquells braus no s'interrompia, cuan de sopte 'ls sorprengué un terrible anunci de las sérias novetats qu'á sa espatlla ocurrían. De l' altra part de la població, hont queyan lo port y l' arsenal, comensaban á aixecarse las rojas y gegantescas flamas d' un horrorós incendi. L' arsenal enter cremaba per ma dels inglesos, lo mateix que 'ls barcos francesos qu' en las aigüas d' aquell port se trovaban anclats. La nit, que ja casi era del tot arribada, veyá de prompte son espés mantell esqueixat per cent monstruosas llengas de foch que pujavan á enrojir los nuvols, y las tenebras s' illuminavan inundadas por torrents de resplandors.

Los dos mil homes de l' avansada encara s' preguntaban los uns als altres quina catástrofe era aquella, cuan se vejeren escomesos ruda y vigorosamente per los batallons de la Convenció. També s'

havia propagat fins al camp enemich, aquella véu de:

—¡Los inglesos nos deixan!

Y 'l general sitiador, veyentse ja seva la plassa, doná l' ordre repentina de comensar lo atach immediatament. Ja en las filas del espanyols abandonats, habia produhit la sorpresa enemiga alguns morts y ferits; ja la metralla dels sitiadors arrivaba furienta á delmar lo núcleo d' aquells valents, y ells sense donar un pas enrera se preparaban á disputar cós á cós lo terreno, fent un mur de carn humana davant del mur de pedra, cuan s' obrí una poterna, ne surtí un oficial á caball, y ell fou qui salvá á tota la legió d' una mort segura, cridant ab véu atronadora:

—¡Tothom á dins!

A aquest crit seguí un rápit y atropellat moviment de concentració. Los soldats se precipitáren empenyentse cap á la obertura que 'ls oferia fugida, los ferits hi arribaren arrossegantse y deixant rastres de sanch, la poterna s' torná á tancar, y aquella gent se veje assombrada dins del cuadro de cons ternació y desespero que la ciutat oferia en totes parts.

L' almirant espanyol no havia pogut destruir lo propósit del inglés, pero no volguent en aquella retirada dexar als de la ciutat en lo perill de sufrir los suplicis horribles, lo saqueig y 'ls assots que tindrian de sufrir á l' entrada dels sitiadors, habia fet cridar:

—Los barcos espanyols rebrán á bordo, á tothom que s' hi vulguí amparar.

Vint mil personas, entre naturals de la ciutat y fugitius qu' en ella 's trovaban, se llensáren en un sol punt cap al port, moguts per l' instint de sa conservació. Aquella munió, dominada sols per l'espant y sentint l' estrepit del exércit saltejador que ja tocaba á las murallas, s' atropellaba en furiosas embestidas; los uns arrancaban als altres de las llanxas, pera colocars'hi ells, molts se tiraban al aigua per' assaltar las llanxas que s' acostavan; de cop venian de dins la ciutat novas bandadas de gent, carregada ab lo mes preciós ó ménos pesat de son estrabiliari, y al topar ab los grupos inmensos que devant tenian, produhian moviments de forta oscilació que derribaban homes, donas y tendras criaturas, per damunt dels quals se precipitaban los novament arri-vats. Semblaba alló la lluita de dos mars, que l' un volgués invadir la clotada del altre; y la furia ab que lo mar líquit axecaba y rompia sas onas escumantas, semblaba inofensiva calma, comparada ab lo tempestuós agitarse de l' altre mar de carn humana que llansaba onadas inmensas de sèrs vivents. Entre crits, y dols, y teras batallas de grupo á grupo, de home á home, y desmays, y llágrimas, apartant ab la quilla 'ls cossos dels que lluitaban ab la agonia sumergits entre las onas, partian cap á l' escuadra las llanxas espanyolas, plenas de gom á gom, arrossegant á molts que fins las seguian ab lo cos

dins del aigua, arrapats á las bandas y las cordas que d' ellas penxavan. L'almirant inglés, avergonyit per lo noble y humanitari comportament del espanyol, enviá també sas llanxas á recullir los fugitius, y aixís, mentres los regiments de Córdoba y Mallorca protegian aquella pavorosa retirada, continuá aquesta ab major pressa que fins allavoras, mentres la poderosa claror del incendi que devoraba l' arsenal y las naus francesas, iluminava lo terrible espectáculo.

CAPITOL VI.

LO FERIT.

Ara 't parlaré del pobre tambor, y calcularás lo que degué patir durant las horas d' aquella retirada fatal. Ell fou un dels que caiguèren atravessats per las balas y la metralla del enemich qu' avansava; ell fou un dels qu' arrossegantse per damunt de sa propia sanch, arriváren á la poterna, y quedáren prop d' aquesta, sense més forsas pera continuar mes endins. Tenia una má destrossada y se sentia já en lo pit la rabiò de numerosas feridas; no havia per çó abandonat son tabal, y ab lo cap apoyat en sa caixa, s' mirava casi bé sense esma y ab la vista entelada, lo desori que regnaba en la ciutat. Ningú 'l socorria; lo carrer que li feya de llit en sa agonia, ja estava desert; tothom pensaba no més qu' en sa propia

salvació; tothom havia passat de llarch, y la ciutat entera se trobava reunida á la vóra del mar.

Lo pobre ferit aixecaba de tant en tant un débil gemech, que ningú en aquella soletat li recullia. Allavoras s' escaigué á passar una dóna ab son fill á bras, que corria esparverada en la mateixa direcció que tothom havia corregut. Lo moribundo la vegé á través del vel que li cubria la vista, y fent un esfors aixecá 'ls brassos y 'ls estengué cap á n' ella. La bona dóna 's detingué, procurá contenir l' impuls vehement de son terror que cap al port l' empenya; volgué endursen'al ferit ab ella, pero 'l desdixat no pogué aixecarse; lo reanimá fentli beurer algunas gotas de vi de la carbasseta qu' ell portava penjada, pero si ab aixó s' robustí algun tant son esperit y sa veu, no 's robustian sas forsas, y continuaba en terra sense poguerse aixecar ab tot y l'ajuda de la caritativa salvadora. Veyent que li era impossible referse, lo ferit digué á la dona:

—Anéusen, no perdéu temps. Salvéuvos ab lo vostre fill, y dexéume estar.

Ella dubtaba, pero ell la resolgué.

—Miréu que ja s' acostan... Miréu qu' aviat serán aquí... Mireu que no perdonarán á ningú...

Y al sentir aixó, la dona recobrá son anterior esporugiment, y s' allunyá del moribundo, prenent lo camí del port. Lo pobre desventurat arrimá son front á la caixa del tabal, y digué per ell mateix:

—¡No hi ha remey!... Aquí m' acabarán de rematar.

Pero no fôu aixís, per gran fortuna. L' almirant espanyol havia manat que 'ls regiments de Córdoba y Mallorca no entressen en las llanxas, fins qu'en la ciutat no quedés ni un malalt, ni un ferit; y una patrulla corria casas y carrers cumplint aquella ordre, encara qu' ab tanta pressa y desitj d' anar á embarcarse, qu' alguns infelissos quedáren sepultats en sos llits sense que 'ls favorís lo generós propósit del almirant. Axó hauria suchsehit al amich de mon pare, si aquella mateixa dóna qu' acababa de deixar-lo, no hagués sigut sa Providencia.

La dóna se 'n anava cap al port, pero condolgu-da del abandono irremediable en que 'l pobre tambor se quedaba. Per una cantonada distant passaba la patrulla, considerantse ja llesta de son encárrech y dirijintse al port pera dir á son gefe:

—Ja no queda ningú.

La dóna correu cap als soldats, y 'ls aturá dientlos:

—Allí hi há un ferit.

Y 'ls condugué fins al lloch hont jeya lo tambor, esperant que 'ls vencedors lo rematessin. Ja estigué salvat: los de la patrulla l' agafaren y se l' enduyan, més éll fent una contracció violenta y obrint los ulls desmesuradament, exclamá:

—¡Lo tabal!

Y signava l' instrument que quedaba allí terra.

—¡Dèixal' estar!—respongué ab rudesia, lo cabo de la patrulla.—Aixó 'ns faria nosa.

—¡Lo tabal!...—repetia 'l ferit, ab tal empenyo com si fòs un avaro que 'l separessin de son tresor.

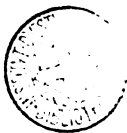
La dóna fou la que se 'n compadí, entenent lo dol que 'l pobre home sentia; prengué 'l tabal, tot dient:

—Ja 'l portaré jo.

Y fentho com ho deya, seguí als soldats que se 'n duyan al ferit, mentres aquest la banyaba en una llarga y dolsa mirada de fondo reconeixement.

Una mateixa llanxa conduhi á un mateix navío, al ferit, á sa piadosa salvadora y al fill d' aquesta; las duas escuadras se fèren á la vela ab rumbo diferent, y en los ponts de cada embarcació se sentian los crits d' amargura y los plors ab que 's despedian pares y fills, esposos y esposas, amichs y germans, que á la claror del incendi s' separavan embarcats en na'us diferentas, pera tornarse á veurer Déu sabia cuan y ahont.

Vetaquí l' historia de la protecció que dispensaba 'l company de mon pare, á aquella mare que venia seguintlo ab son fill á bras. Desembarcats tots tres á Cartagena, sols esperá 'l tambor á recobrar mitxas forsas per' emprendre son romiatje cap á Perelada, y com no habia permés que la fugitiva tolonesa se separés d' ell, ab aquella sencillesa filla de la vera amistat que mon pare li tenia, no duptá en reco-

menarla á aquest, demanantli'l pago qu'ell no podia donar, als favors rebuts de la bona dóna.

Sempre ho deya, parlant ab son amich:

—Si no haguesses reçullit á la mare y al fill, no t'agrahiria per rés lo qu' has fet per' mi. Tens de contar qu' aqueixa dona no solsament me salvá la vida, sino que també gracias á n' ella, vaig poguer conservar mon tabal.

CAPITOL VII.

LO FRANCESET.

D' aquella dóna, salvadora d' en Bialó, ben poca cosa mès te n' haig de dir en lo molt que 'm queda per esplicarte, perque son paper en aquesta fou molt breu. Morta la mèva mare, ella s'encarregá ab gran despatx de las feynas propias de la casa, y aviat refeta de las fatigas y sobressalts que l' habian allunyada de sa pátria nativa, se naturalisá á Catalunya, aprengué 'l nostre llenguatge y no pensá mes en deixarnos. Mon pare estava content de sos serveys, y atorgantli de dia en dia més confiança, acabá per tenirla á n' ella y á son fill com si fossin de la familia.

Aquell fill es de qui tindré de parlarte molt llargament; aquell fill va ser lo qui al passar lo portal

de casa nostra, en brassos de sa mare, nos portá la negra y desdixada sort qu' avuy encara ploro y sofreixo; aquella criatura tendra é ignoscenta era la qu' algun dia, ovrint en nostres cors y en lo sèu, los dolls de la desventura, tenia de portarnos al terme fatal de la vergonya, del dolor etern y fins del sacrilegi... Vèsme escoltant.

Aquell noyet fugitiu qu' á casa nostra s' amparava, tenia poch més ó ménos la mateixa edat que jo y ma germana. Als peus del llit de 'n Bialó hont aquest nos volia tenir tot lo dia, se formá l' amistat que sempre mes nos uní. Juntant en un sol grupo los nostres tres caparronets, confonent las alenants respiracions y reunint nostras manetas qu' s' apretavan ab ansietat, se 'ns trovava á tot' hora, desde 'l matí fins al vespre, prop d' aquell llit, sentint los cuentos que 'ns referia lo malalt, trets de son repertori inagotable. Sense cap mena de reserva, anarem poch á poch obrint lo cor al bailet sobrevingut, y com lo company de mon pare no deixava d' exortarnos ab gran empenyo á ma germana y á mi, á que estimessim y rebessim al fill de la francesa com un germanet, nosaltres l' obehírem ab docilitat infantil y fins ab verdadera complacencia, porque lo noyet era tant bó y tant afectuós que tot s' ho mereixia.

Se deya Cárlos, y son carácter era exacta reproducció del méu. Era viu y apassionat com jo, y, lo mateix que 'm passava á mi, se sometia ab fácil y

perfet rendiment á tota influencia que se li imposés. Per çó fou que la nostra amistat aná despertantse en igual proporció dins dels nostres pits; pero çó fôu qu'insensiblement nos trovarem estrets per llassos indisolubles; per çó li passá á n' ell, lo sentirse atret per lo tracte dols, per la seductora paraula, per la humil sencillesa de ma germana, y desde llavoras aquesta tingué dos cavallers, dos paladins, dos galantejadors, en lloch d' un.

Figúrat' las tendras escenas d' aquella galanteria y protecció infantils, jamay interrompudas per la sombra de la mes llaugera gelosía. Nos afanyabam per cubrir de flor de ginestera y de violas boscanas, la falda y la cabellera de la noyeta. Nos l' enduyam per tot, fins á las expedicions més distants y més ariscadas. Si eixiam al bosch, haurias vist á la reineta dels nostres actes, sentada á l' ombra d' una alsina en un padrisset que tots dos li arreglavam, rebent las papallonas y 'ls aucellets que li duyam anant y venint com desalats. Si pujabam una serra, nos partiam á estonas lo pujarla á n' ella á coll y bé, perque no's fes malbé sos peuets delicats. Si atravesabam un rech, juntabam las mans fentli cadireta, y ella poruga 'ns rodejava 'l coll ab sos brassos, tota tremolosa fins arribar á l' altra vóra.

Cuan lo franceset y jo estavam sols, teniam llargas y formals conversas, y com també nos semblabam en la gravetat de carácter, aqueix entreteniment era per nosaltres dels més gustosos. Parlabam

de cuan seriam grans somiant ab greus riquesas pera donarlas á la Mercé y ab grans hassanyas que tots dos portariam á terme. Sempre lo fi de tals conversas era lo jurament de que no 'ns separariam may.

Mon pare, influit per son company, que tant en ell dominava, habia anat posant al petit fugitiu de Tolon, un afecte casi igual al que á sos dos fills tenia. Ell, per sa part, no deixava de fer ignoscentment tot quant podia conquerirlo; cedint á l' influencia del nostre exemple, profesaba al sério masover un respecte inalterable, li besaba la má cuan nosaltres li besabam, y si aquell nos duya alguna vetlla prop de la llar, per examinarlos de doctrina ó fernos alguna prédica de las qu' acostumaba, també lo baylet corria á pendrer un lloch en sa falda ó á enfilarse al escó, esperant tanda pera responder ó escoltar ab profunda atenció las máximas de virtut que lo bon masover nos recomanaba.

La gent que sempre 'ns veyá á tots tres plegats, units per tan tendre afecte, ne feya broma á mon pare, y li deya:

—Vos si, Pau, que podeu dir qu' aviat heu troyat parella per la vostra filla.

Y 'l pare arronsava las espatllas, responent sense fer broma:

—Ells dirán...

CAPITOL VIII

LA GUERRA DELS AUCELLS

Després de lo que t'he contat, poca cosa més tinc que dirte del temps de ma infantesa, fins qu' aquesta s' estingí pera ser seguida d' una atribulada juven- tut. Ja t' he fet coneixe 'l caràcter y las circunstan- cias de cada un dels que 'm voltaban, porque ho vagis concordant més tart ab los fets que t' aniré re- ferint, y compreguis lo modo d' obrar qu' á cada hù imposá sa estrella en la tragedia qu' éntre nosal- tres, los tranquils y estimats habitants de la masía; s' habia de desarrollar poch temps després.

Vull, ab tot, ferte coneixe un darrer detall d' aquells bons anys de ma vida, porque ab ell guarda íntim enllás y dependencia, lo paper que 'm tocá representar en l' historia que t' esplico.

La vida del vell tambor, que tant amenassada estava al ser ell acullit á casa meva, pogué salvarse, y á la gravetat del mal seguí la convalecencia; lo que no recobrá, fou la salut y las antigas forsas, per més remeys que li aplicá lo pare Nicolau, conseller de la casa, qu' era molt entés en medicina. Aixís, donchs, lo pobre tambor se vejé obligat á quedarse á casa recullit y á observar un quietisme casi absolut, perque cualsevol feyna, cualsevol paseig per curt que 'l volgués fer, li produhía tropells y recaigudas.

Se vá aixecar del llit, ab la trassa complerta d' un cadavre. No passaba dels cinquanta anys, y cualsevol n' hi hauria fet vuytanta. Encara 'm sembla que 'l veig sentat en una cadira de brassos, consumintse horas y horas com un presoner, en l' ampla sala baixa de la masía, prop d' una finestra per la cual veyá 'l camp y 'l tocava 'l sol. Estava groch com una cera, débil com un agonitzant; sufria mil dolors per causa de sas feridas mal closas y 's quedaba llargas estonas ab lo cap baix y la vista fixa en la mutilació de son brás dret.

—¡Ja no 's guanyará cap mes batalla al só del meu tabal!—deya, parlant tot sol y cobrínseli 'l rostre de melancólica expressió.

Y desd' aquell lloch, trist ponent de sa existencia, anyoraba lo camp de sas lluytas, la gloria de sos triunfos y l' esbarament de las derrotas.

Lo remey de sas tristesas eram nosaltres, los tres

baylets de la casa. Li demanabam que 'ns espliqués sas campanyas, nos li assentabam als péus, y ja tenias aquella orga trempada. Allavoras aixecaba la veu, son esperit s' enardia, sos llabis sonreyan, y comensaba á fernos relacions que may s' acababan. No sé cuantas dotzenas de vegadas li vaig sentir explicar la guerra dels Pirinéus, la presa de Bellegarde y la retirada de Tolon.

Com qu' eram criaturas, succehia lo natural: passabam un' hora y duas escoltantlo ab la boca oberta, pero al cap d' aquest temps comensaba á córrrens l' argentviu pe 'l cós y ja no estabam per més historias. Li fugiam al camp á pegar corregudas, y ell se quedaba ab la paraula á la boca sense trovar medi pera mantenirnos en sa companyía. Fóra nosaltres, lo pobre home tornaba á quedar devorat per sa contínua tristesa.

A la fi trová un enginy pera seduhirnos y véurens tot lo dia al seu costat distrayentlo y donantli alegría.

Va dirnos:

—He pensat una cosa, que 'ns divertirém molt.

—¿Qué, qué?—li preguntárem nosaltres.

—Totas aqueixas guerras qu' us esplico, ara las farém aquí damunt de la taula. Porteu paper, y vinga fer aucells... Quan ne tinguém tot un exércit, comensarém la campanya, y us deixaré 'l meu tabal porque feu los tochs mateixos qu' en las batallas de debó.

Ja 'ns vá tenir encalabrinats, y en vuyt dias várem deixar á punt de batalla un exérsit formidable d' aucells de paper de tots colors. Llavoras baixá del cuarto hont estava guardat com una imatge, lo tambor del veterano, y conforme aquest havia dit, se comensá la campanya.

No 't pots figurar l' entreteniment y diversió qu' aquell joch nos causaba. Las horas del dia 'ns transcurrian, embabiacats davant de la taula hont formabam los batallons vistosos d' aquellas tropas, y totas las demás cavorias de criatura desaparegueren pera nosaltres. Passárem anys enters jugant ab lo vell malalt, á aquella guerra, y fins ja grans y tot, y en edat que ja no 'ns esqueya, encara buscabam estonas sobreras pera pasarlas jugant á la guerra dels aucells.

En Bialó s' hi divertía també, lo mateix que si fòs tant criatura com nosaltres, y desde que inventá aquell arbitre no pots pensar quina mudansa tant cumplerta 's verificá en son antich mal humor.

Era una escena curiosa.

Dos baylets, una noya y un vellet malalt, formaban fileras y divisions ab los aucells de paper qu' omplian tot un cova; la taula era llarga y ample y permetia numerosas formacions. Lo vell després nos feya dividir los dos exércits, collocantlos á un cap y al altre de la taula, nos enviaba al camp á buscar rochs y terra, y ab axó sembraba la post de castells, montanyas y camins, mentres nosaltres ale-

nants ab la barbeta clavada al cantó de la taula, esperabam ab las butxacas plenas de pedretas y palets, lo moment de rompre las hostilitats. Jo era 'l tambor; ab gran alegria meva y enveja de 'n Carlets, y quan lo general me feya la senya, comensava á batre marxa y s' rompia l' foch.

Lo vell soldat no 'ns deixaba båtrens desordenadament; al contrari, aplicaba á aquella diversió tota la práctica militar que tenia adquirida, y disposaba moviments com si en veritat estés donant una séria y renyida batalla. En Cárlos era l' encarregat de mouer los batallons y jo 'l de fer ab mon tambor los tochs necessaris, y lo qu' al principi, tan ell com jo, feyam ab torpesa, acabárem per ferho ab tota facilitat.

En Bialó volia que 'l tabal sonés igual que cuan ell lo batia avans de ser manco, y 'm deya ab energia y coratje:

—¡Alsa, alsa!... Aqueix redoble mes seguit... Aqueixa marxa ben batuda... Los brassos fermes, la má trencada... ¡Endavant, que ja som á Belle-garde!

Jo ab l' exercici y l' edat, anava adquirint forsas, y á copia d' esbolotar la casa, vaig finir per manejar lo ruidós instrument ab tota la llestesa y perfecció necessarias; tant que 'l mateix Bialó 'm deya:

—Xicot, ja podrias fer guanyar batallas.

Los días de festa, mon pare s' asseya prop de nosaltres, davant del camp de batalla, y sonrient de

veure lo que tots hi disfrutabam, passaba llargas estonas contemplant las peripecias que 'l veterano feya sufrir á la figurada guerra.

Ja arrivá 'l dia que lo Manco y jo varem quedar-nos sols pera seguir aquell entreteniment. Los petits se fan grans, y en lo pensament ociós de l' infantesa comensan á brollarhi ideas y ambicions desconegudas. De tres nins que jugabam acostats á la cadira del pobre xancròs, casi paralítich, ja dos se 'n habian anat separant; lo franceset y ma germana preferian passejarse per la arbreda de prop de casa, y lo só del tabal que jo seguia batent ab delirant entussiasme, no 'ls atreya may á presenciar la nova batalla que s' amania damunt la post de la taula.

Lo vell se 'n dolia, pero per có 'm deya sense enfadarse:

—Los soldats van desertant, mes tu segueix batent marxa y redobla. Mentres quedí 'l tambor de Masdeu y de Bellegarde, la victoria no 's pot perdre. ¡Toca ab delit, que guanyarém!

CAPÍTOL IX

LO PROMETATJE.

Lo que passaba ja t' ho pots pensar.

La Mercé, ma germana, havia fet setze anys, y era una donzella encisadora. Alta, espigadeta, y ab un aire desmayat que anunciaba son natural dols y tendrament sensible, havia adquirit una expressió bondadosa y vaga en son semblant, que cautivaba 'ls cors ab la serenitat y senzillesa de sas miradas. No 't puch dir que fòs hermosa, pero en cambi tenia lo que val més que la hermosura; l' atractiu y lo dó d' interessar vivament á tothom qui la tractaba. Son rostre blanch y descolorit, son front humil y pur, sa boca melancólicament plegada y l' adorno de sas trenas entre rossas y castanyas, en cual brill se reflectaba la llum com en un tornassol, convida-

ban á la dolcesa y al amor, sino com lo jardí rublert de flors vistosas y encesas, de perfums penetrants y de papallonas, com lo pradell tranquil y reposat cenyit per lo blau límit d' un transparent horizont.

En Cárlos tenia divuyt anys, y assistia embadalit sense adonársen', al esclat de las gracias de ma germana; devant de sos ulls la poncella qu' ell havia trovat closa, se torná flor encisera, y com també en ell mateix se feya una mudansa pareguda y son cor alcansava la forsa de la juventut pera batre ab nou anhel, resultá lo que pocas vegadas falta.

Cuan ja feya molt temps que tant en Cárlos com la Mercé no prenian part en lo joch dels aucells, lo primer me cridá un dia á solas y 'm parlá del modo següent.

—Avuy per primera vegada he pensat en mí mateix y m' he adonat de lo que feya; d' ensá que n' he hagut esment, qu' estich tremolant.

—¿Y aixó, Cárlos? — li vaig dir, sorprés per aquell tó en que 'm parlaba.

—Tinch por d' haber comés una ingratitut... més qu' ingratitut, un abús de la confiansa que m' heu dat á casa vostra.

—Y ¿aixó?...—repetian los meus llabis, no sabent encara quins altres mots pronunciar.

En Cárlos prosseguí:

—Déixam primerament recordar, retréurem' á mí mateix los beneficis que tinch rebuts de vosal-

tres, perque no 't pensis tu que 'ls he olvidat. Tot ho tinch escrit al cor; váreu recullirnos á mí y á la meva mare, quan fugitiu de la nostra patria no teniam un racó de mon per aixuplugarnos, váreu obrirnos la casa y 'ls brassos, aquí váu trovar sostre, familia, sustent y amor, cuan se vá morir la mare váu plorar com deguéreu plorar cuan se vá morir la teva, y aquest orfe que quedaba en lo mon com al mitx d' un desert, ha sigut desd' aquell moment, fill, germá, amich ben volgut y may humillat de tots vosaltres.

—¿Y ahont vas, Cárlos, ab tot aixó?

—¿Sabs com he pagat aqueix comportament vostre?

—¿Qu' has fet?—vaig preguntarli espantat.

Llavors lo jovencel tolonés va baixá 'ls ulls, se torná groch y duptá un moment avans de seguir enrahonant, com si en realitat m' anés á confessar un crim.

A la fi 'm digué fent un esforç:

—M' he enamorat de ta germana.

Se 'm glassaren las sanchs.

—¿Y ella?...—vaig dir ab veu que jo mateix apenas vaig sentir.

—Ella també esté enamorada de mí.

Vaig pendre la má de 'n Cárlos, y ab dolor, no ab severitat... ab dolor per lo que 'l meu pensament creya endevinar, vaig precipitarme á fer aquesta pregunta:

—¿Y us heu d' avergonyir d' aquest amor?

—¡Avergonyir, nó!—esclamá 'l franceset.

Vaig sentirme com si 'm treguessin una montanya de damunt del pit; la imatge severa, enutjada, terrible del meu pare, que s' havia presentat de repent als ulls de ma imaginació, desaparegué ab igual promptitut, y ab accent apacible vaig dir al meu amich:

—¿Y donchs, porque 'm parlas d' aixó ab tant d' esporuguiment?

—¿Que no es prou osadía?—'m contestá ell ab tristesa.—Lo pobre orfe recullit, lo estranger sobrevingut atrevirse á pensar en la filla del seu benefactor? ¿Qué dirá ton pare, tan recte y tan sever en lo seu pensar? Dirá lo que jo dich: que he fet mal us de la confiança que m' habeu concedit; m' aclaparé ab lo pes de sa mirada y de sas reconvencions; potser me treguí de casa... Aquesta es la meva por.

Encara qu' ab ménos intensitat, porque dels meus recels n' havia desaparegut lo de la vergonya, vaig tornar á sentir aquell gel de poch avans. Participaba en un tot del cuidado del franceset. Lo concepte que tots teniam de l' austeritat y rigor del meu pare, no 'm deixaba tampoch veure medi possible de favorir lo sentiment que se 'm confiaba. Jo 'm creya que pel masover de Peralada cualsevol amor, fòs lo que fòs, tenia de mereixer mal aculliment.

Per có 'm vaig quedar silenciós y preocupat, assentint á la idea de la tribulació en que en Cárlos se 'm manifestaba.

Tenia la barretina á la má, y anaba donantli voltas com si ab ella seguís lo círcol sense eixida en que 'm veyá tancat junt ab los dos joves amants.

No feya sino repetir:

—¿Com ho farém?

En aixó vá presentarse ma germana. Debia ja saber quin era l' objecte de la nostra conversa ò bé va endevinarlo pel nostre posat, perque sense sentir una paraula meva, arrivá á ma presencia ab los ulls baixos y 'l rostre encés.

S' acostá y quedantse mudá, tal com en Cárlos y jo ho estabam, se posá á esperar la resolució del difícil problema que 'ns tenia preocupats.

A la fi jo no vaig trovar resolució més atinada qu' aquesta:

—¿Y si procuressiu olvidarho?

Tots dos ván respóndrem á una sola veu:

—¡No pot ser!

Y afegí en Cárlos, mirant á la Mercé ab tendrís-sima mirada:

—¡Tot lo que 's vulguí méns aixó!

A la noya li espurnaren los ulls, y 'm digué ab tó de convicció profunda:

—¡Jo 'm moriría!

En aquell moment jo també 'm vaig convence de que era impossible lo partit qu' acababa de proposar. Vaig mirar als dos joves, y en son rostre vaig llegir escrita tota la forsa d' aquell primer amor qu' era sa existencia. Y com que 'l meu cor los estima-

ba á tos dos entranyablement, desde llavoras me 'l vaig sentir empenyat á favor del dos enamorats, cual sentiment per altra part m' halagaba.

Vaig tornar á la meva:

—¿Com ho farém?..

Tot plegat la meva barretina pará de donar voltas. Vaig aixecá 'l cap, y 'ls dos jovincels donaren un pas cap á mí, mostrant en sas caras la expressió duptosa d' una confiansa poruga.

—¿Qué?—vá preguntarme en Cárlos.

—¡Ja ho tinch!—vaig esclamar, ab l' ánima vesantme d' alegría.

—¿Qué pensas fer?—preguntá ma germana ja tota sonrient.

—Ho dirém á n' en Bialó, y ell que s' encarregui de dirho al pare.

Com en Bialó á cap dels tres nos feya cap frente, lo méu pensament vá ser dit y fet en un instant.

Lo vell timbaler vá rebre la noticia ab tota frescura, dient plé de convicció:

—Ja feya temps que m' ho veyá venir.

Y desd' aquell instant lo negoci que tan nos havia espantat á n' als tres joves, comensá á correr sense topar en cap grop, com per una pendent llisa y brunyida. No sé com vá arreglars'ho en Bialó, perque ni 'ls dos enamorats ni jo váam tenir coratje per assistir á cap de sas conversas ab lo pare; recordantme temps després d' aquell—«Ells dirán,» ab que 'l méu pare responia als que li feyan broma de la

hermosa parelleta que formaban en Cárlos y la Mercé, he pensat que tal volta no tinguéren de ser tan estremats los esforços del vell militar. Potser aquells amors responian á un pensament ocult del masover del Más Rodó. Sigúes com sigúes, vá ser lo cas que l' asunto no 'ns doná cap dels disgustos que nosaltres habiam temut.

L' endemá mateix d' haver deixat la colossal y temible empresa á las mans del nostre vell amich, aquest nos cridá á sa presencia y á la del meu pare qu' estava sentat á la vora d' ell.

—Vaja,—digué 'l veterano, mirant á son antich company de guerra y signantli 'ls doś jovencels que 's presentaban avergonyits,—aquí 'ls tens. Dígals que tu ja vols que s' estimin y que si fan bondat los deixarás ser marit y muller.

—¿De qué us doneu vergonya?—pronunciá 'l pare ab lo seu tó fret y mirant á la parella enamorada.—Tots dos sóu fills méus... perque tu, Cárlos, també ho ets; us acostéu á la edat de pendre estat y conto qu' ab aquesta estimació qu' us teniu, serviréu á Deu y mantindréu á casa meva la pau y la honradesa que sempre hi han tingut hostatje.

Vá agafar las mans dels dos jovencels y las vá unir, ells li van besar las sévas, y tot va estar fet. A casa nostra las cosas anavan aixís, com vulgarment se diu. de cop y volta. Abundancia de cor, estalvi de paraulas y obras dretas y terminants.

CAPITOL X

LA PAU DE CASA.

Desd' aquell dia las cosas ván mudar.

Influit per sas máximas severas, — més severas encara que las que ordinariament regnaban en aquella época,—y també pels consells del pare Nicolau, cual opinió degué sens dubte ser escoltada pera resoldre lo punt del prometatje, lo masover de Perelada imposá una estreta regla á las relaciones y al tracte dels dos enamorats. Ja no 'ls permeté que 's vejessin á totas horas y que se 'n anessin pels camps cuan bé 'ls plasqués, com avans ho feyan; la Mercé s' estaba á casa quieta, fent totas las feinas propias del seu sexo y adquirí lo títol y atribuciones de mestressa; en Cárlos fou desd' aquell dia lo encarregat de fer las diligencias de fora, de las cuales

era la primera dur la viram qu' á casa 's criaba, als mercats del entorn, sobre tot lo de Figueras ahont los viatjes del jove francés eran molt frequents. Los dos promesos no's veyan, donchs, ni 's parlavan ostensiblement, fins á la vetlla, en presencia del pare, d' en Bialó y meva, cuan nos juntabam entorn de la llar, y aquesta era la única hora d' esbarjo que 's concedia als seus cors, amen d' alguna escapadeta que la Mercé feya pel barri de la masía, ab la excusa d' eixir á collir julibert ó marduix, mentres en Cárlos guarnia 'l matxo y 'l timbaler de Bellegarde entretenia al jayo masover porque no 's menjés la partida.

Aixís mateix y d' entant en tant, lo meu amich me demanaba quart y ajuda per gosar una estona de conversa furtiva ab ma germana; jo qu' estava encantat ab aquells amors, may li negaba lo meu aussili, fins esposantme á atraürem' l' ira espantable del meu pare. Lo que jo concedia no feya cap mal, y per altra part ;donaba tan goig als dos promesos! Figúrat que tot lo favor consistia en permetre qu' en Cárlos obrís á la nit, á l' hora alta que tothom dormia, la finestra del meu cuarto que casi bé 's tocaba ab la del cuarto de la Mercé.

Jo 'm moria de son, arreconat al ángul més lluny de la finestra,—perque 'ls amants me demanaban que no 'ls sentís,—y esperant ab santa paciència lo terme dels seus diálechs. Y 'l pas era qu' una volta aquest terme arrivaba y 's tancaban las duas fines-

tras, per çó no 'm veyá jo arrivada l' hora de poder aclucar l' ull, sino qu' en Cárlos, que naturalment estava més desvetllat que jo, se 'n venia cap á mi, se m' assentaba á la vora del llit ab tota calma y 'm comensaba á esplicar tot lo que jo ja sabia, aixó es, qu' era molt ditxós, y que la Merceneta era un ángel, y que la estimaba més qu' á la seva vida, y altre infinitat de secrets per aquest estil, destorbantme tantas horas de son qu' ab los anys qu' he viscut, encara las porto enderreras.

De vegadas, tot sovint... potsé diria millor cada dia, en Cárlos sabia encaminar sa conversa de tal manera, que 'l meu desvetllament acababa no solzament per ser complert, sino per ser també gustós. Me parlaba de projectes per l' esdevenidor, tan senzills com apetitosos, y tan factibles com encantadors; no eran castells enlaire y perçó m' embadalian. Eran dolsas promesas de pau, amor y amistat, que ma germana, son enamorat y jo teniam de gosar, vivint en armonía dels nostres cors dintre la masía reposada hont habia corregut tan apacible la nostra infantesa. Féyam propósitos de no separarnos may, de fer comuns los nostres bens, en termes qu' acordárem demanar al pare que no 'ns los repartís, nos designabam la feina de cada un per obtenir lo creixement del nostre patrimoni, y per tot aixó contabam, encara que no estava present, ab la aprobació de ma germana, ab la qui en Cárlos ja ho tenia tot parlat. Si jo 'm casaba algun dia, contreya 'l com-

promís de buscar-me una minyona complertament igual en génit y en qualitats, á la Merceneta, de modo que may se pogués turbar lo bon viure que 'ns prometiam.

Ab aquestas conversas que m' atribuïan una part tan principal dintre de la vida enamorada dels dos promesos, lo meu afecte per l' un y per l' altre acabá de fer-se tan gran, que no 'm cabia al pit. Perque jo 'm sentia pres d' agraïment, d' orgull y de tendresa, al veure que cuan pensaban en ells pensaban en mí. Aquells dos sérs cordialment volguts del meu cor, s' emportáren tota la meva forsa d' estimar, en tanta de manera que, si valgués á dirho, diria que n' estava enamorat. No he sentit en la vida amor per ningú més, y fente á saber que jo tenia un temperament fogós, apassionat y capás de reduhir tota la existencia á un sentiment, me sembla que prou be 't pondero tota la forsa del carinyo que tenia posat en los dos companys de ma infantesa y ma juventut.

Totas aquestas esperansas nostras tenian per creixer y florir, terra amorosa y assahonada. Mon pare á pesar de sa fredor sistemática, no podia véncers fins al extrém d' ocultar la complacencia que li causaba 'l nostre comportament.

A cada punt, sentintnos expressar ó veyentnos cumplir la tasca que cada hú tenia á la casa, los ulls li espurnaban y deya ab veu conmoguda:

—¡Bons minyons, bons minyons!

Lo qual per ell era molt dir.

Y d' en tant en tant s' aixecaba del escó, y aproximantse als dos amants que conversaban á mitxa veu, se 'ls contemplaba un moment, després los posaba las mans á la espatlla y 'ls deya, mirantme al mateix temps á mí:

—Seréu felissos; Nostre Senyor us ajudarà.

A quals paraulas feya duo lo timbaler de Bellegarde, dient ab lo seu fogós parlar, mentres agitaba enlaire son únich bras, armat dels molls ab que remanaba 'l caliu:

—¡Si serán felissos!... Serán tres reyets. Cregas, Pau, que... ja se m' acosta l' hora, pero 't juro que 'm moriré de gust.

CAPITOL XI

LLAMPECHS

¿No es vritat, que aqueixa era l' hora precisa de que entrés la desventura á casa nostra?

¿No es vritat, que després d' haberme escoltat la pintura d' aquell goig que 'ns illuminaba la vida, tú, si es que coneixes lo mon, ja estás esperant saber quin fou l' oratje que vingué á trossejar las plantas ufanosas d' aquell paradís?

Sí, fill meu. Quant escoltis sonar per' algun home l' hora suspirada de la major ditxa, omplet de condol y posat á pregar per aquell sér felís. Las riallas y 'ls esclats de content despertan al infortuni que jau als nostres peus ab somni flux y ab propósitos fatals d' enveja. La felicitat es com Jesucrist; no baixa á la terra més que pera ser sacrificada.

Nosaltres no teniam enemichs, pero massa que vam sapiguer trovarne. Lo cor y lo pensament que portem dintre de nosaltres, sembla que tinguin la misió funesta de fernos guerra cuan la sort no 'ns posa al frente d' adversaris esterns. No sé quina manya mortal tenim tots en atormentarnos cuan no 'ns atormentan.

Ja t' he dit que 'l promés de ma germana feya frequents viatjes á Figueras, per durhi á mercat la viram en que 'l pare negociaba principalment. Allí trová aquell insensat lo grá de llavor que tenia de dur á casa nostra la cullita fatal de desventuras may acabadas.

En Cárlos comensá á mostrar una certa mudansa. No estaba trist, pero sí pensatiu. Las conversas ab mí, després de tancar la finestra per la cual parlaba ab ma germana, ja no eran tan llargas com al principi, ni tampoch tan confidencials.

Jo ho deya dintre de mi mateix:

—En Cárlos tè alguna cosa y no me la vol dir.

Y jo, per la méva part, no gosaba á preguntarli.

Finalment, ell un dia va decidirse.

Ho tinch tan present com si fòs ara. Una escena insignificant, com tú veurás; pero com ella vá ser lo primer llampech de la tempestat que després va desencadenarse, la conservo impresa en la memoria ab tots los seus detalls.

Feya mitxa hora que 'ns estabam l' un prop del altre sense haber desplegat los llabis. En Cárlos es-

taba sentat com de costum al cantó del meu llit y jugaba distretament ab la gira del llensol, fent y desfent plechs, ab la vista fixa y lo front caigut. Jo seya en mon recó damunt de l' arquimesa de la méva roba, ab la llumanera al costat, cual cremell atormentaban masmans ab unas moquetas de llautó.

Y d' aixó, com t' he dit, ja feya mitxa hora.

Jo casi ja 'm resolía á preguntar á n' en Cárlos, quina era la causa de sa preocupació, cuan ell me matá la paraula y me digué de cop:

— ¿Quin dia vols acompanyarme á Figueras?

— ¿Que hi tinch que fer?— vaig preguntarli ab estranyesa.

Y ell vá respondrem després de callar un moment:

— Vínahi un dia. Vull qu' hi vinguis.

— Pero ¿ab quin intent?

En Cárlos s' aturá altra vegada, y despres aplacant ab las dos mans uns plechs qu' habia fet en lo llensol, digué aixis sense mirarme:

— Coneixerás á la Madama.

— ¿Quí es?— jo li vaig preguntar.

— Una senyora que s' está allí, y que 'm compra viram cada vegada que hi passo.

— ¿Y per qué vols que la conegui?

— Perque la sentis. Jo hi parlo tot sovint... Me fá entrar, me fa seure... y 'm diu unas cosas...

— ¿Qué 't diu?

— Unas cosas que m' omplen lo cap y 'm fan bu-

llir lo cor. ¿No has reparat que dias há estich pensatiu?

— Com qu' ara anaba á preguntarten' la rahò.

— La rahó es la que 't dich. Aqueixas conversas que tinch ab la Madama.

— ¿Y perquè li donan aquest nom?

— ¿Lo de madama? Deu ser perque es francesa.

— ¡Ah! ¿es francesa?

— Com jo.

Vaig mirarme'l ab una especie de dolor que 'm vaig sentir á l' ànima, y vaig dirli:

— Tens rahó, que tu també ets francés.

Y ell vá respòndrem' ab un tò mitx poruch y mitx enérgich:

— Si, qu' ho sò.

Callárem un altre moment. Ell s' aixecá d' allí hont seya y acostántsem' fins á posarme una má en cada espatlla, va dirme en tó suplicant:

— ¡Vínahi!...

— Pero ¿qué hi tinch de fer?

— Sentirás lo que 'm diu... Ho sentirás y després te 'n demanaré consell.

— Ja qu' ho vols ab tant d' empenyo...

— Es qu' ho necessito. Tu ets lo méu únich amich.

— Soch lo teu germá.

— Ja ho sé,—vá respondrem ab tendresa.—Ets lo meu germá, y tens un cor com lo meu y en tot pensem igual. Per çó vull que vinguis á Figueras.

- No hi ha més, donchs; hi vindré.
- ¿Quin dia? Que sigui aviat.
- Mira, diumenge si es que 't sembla á tu.
- Sí; hi anirém diumenje.

CAPITOL XII.

LA MADAMA.

Dejornet del diumenje senyalat per fer aquella visita, vaig ajudar á n' en Cárlos á guarnir lo matxo y á penjarli á la sella la viram que 'l pare li havia triat la nit avans, perque la portés á vendre á la vila.

Pel camí anabam silenciosos lo mèu amich y jo. Ell abstret en los pensaments que coneixerás quan sigui hora; jo, sumerjit en una corrent de dubtes y confusions respecte á lo que podia pervenir de la visita que 'ns dirijiam á fer.

D' entant en tant jo rompía 'l silenci, repetint la pregunta que havia fet més de cent cops á n' en Cárlos, desde la conversa que t' acabo d' explicar.

—Pero ¿qui es aqueixa madama?

En Cárlos me donaba invariablement la mateixa resposta:

—Ja la veurás.

Perque tú no 'ns vajis seguint ab la mateixa ignorancia que jo seguia á 'n Cárlos, te diré per enda-

vant lo poquet que puch dirte respecte á las circunstancias visibles de la persona qu' anabam á veure. Ho faré anticipante las noticias que després ne vaig obtenir, ja per ma propia observació, ja pels informes de la gent de Figueras á qui 'n vaig demanar.

La madama era una dóna d'edat inescrutable, puig en son rostre arrugat y curtit, lo mateix s'hi podian llegir xeixanta anys, que vuytanta, que cent; no mès s'hi llegia de cert qu' era vella. Aquella cara era un pergami endressat en lo prestatja d' una biblioteca; era necessari un gran estudi pera endevinarli la data. Anaba guarnida ab una gorra de calicó que li amagaba tot lo cap y servia d'aureola tupida á la cara sequellona; se cenyia 'l cós ab las puntas d'un mocador de colorainas que li tapaba espatllas y pit, y completaba 'l séu trajo una faldilla llarga que li partia, segons l' estil de la época, casi bé de sota la xella, y un davantal de gran amplada que ab una mica més li hauria permes prescindir de la faldilla. Lo principal y més manifest accessori d' aquesta decoració, eran unas tremendas ulleras dauradas que pesaban sense treva damunt del nas, com un jou á la esquena d' un parell de bous; semblaba impossible qu' aquell nas pogués soportar lo pés feixuch d' aquell trasto salomónich.

Vivia á Figueras, en una casa de la banda del castell, en companyia d' una criada, y 's sustentaba de rendas que, segons ella deya, li enviaban de Perpinyá, hont possehia fincas. Feya dos ó tres anys

qu' era á Figueras, hont tothom la coneixia per la Madama, y ab tot y que en aquella época y en aquella terra la nacionalitat francesa no era gran recomanació per viure en pau y ab bona nota, ella s' habia demostrat sempre tan pacífica y tan allunyada de las cosas del séu pais, que 'ls figuerenchs li habian otorgat mitxa carta de naturalesa, influits sobre tot per l' agrado ab que la veyan cumplir ab la Santa Mare Iglesia, los diumenjes y festas de guardar.

Es tant com natural, qu' á més á més del motiu de Madama ab que era coneguda, ella tingués lo séu nom de font, puig bé debia ser batejada, y 'l seu nom de familia, que fins qui no se 'l trova facilment sa 'l sab posar; pero ni jo 'm vaig dar la pena d'averiguarlos may, ni crech que ningú dels que la coneixian se l' hagués tampoch donada. Per lo tracte superficial que tothom tenia ab ella, ja n' hi habia prou ab lo motiu de Madama. Ella tampoch habia mostrat may empenyo en que la anomenessen diferentment.

Habitaba en una casa gran y vella, ab cancell y escala de pedra; pochs mobles, moltas estansas, netedad intatxable, ordre aconduhit, cadiras que 's desfeyan si un hom hi volia seure de debò, portas que grinyolaban, finestras y balcones tancats al hivern, al estiu, á la primavera y á la tardor, mitxallum á totas las pessas, quietut de claustre, misteri poch seductor, y per munt, cap al segon pis hont hi habia las golfas, un piular poruch de pollets y gallinas, á cual cria era la Madama molt aficionada. Vetaquí

l' aspecte y la impressió que conservo en la memoria, d' aquella casa en la cual vaig entrar per única volta, 'l dia que com t' he dit, váren portarm'hi las instancias del méu company de la infantesa.

Cuan aquest últim vá empenye 'l cancell, fent sonar los picarols, la madama 's trobaba al replá de dalt, junt á la porta del pis, escombrant la escala y 'ns saludá, ó més ben dit, saludá á n' en Cárlos ab expressions y extrens de viva alegría.

Dech advertirte ara per sempre, qu' aquella dóna s' produhia en un patués xampurrat qu' al principi costaba un bon xich d' enténdreli, si bé 's feya per últim més clá, aixís que s' habia sorprés lo secret dels séus giros estranys y capgironats. Aquesta circumstancia m' ha fet duptar sempre qu' aquella dóna fòs rossellonesa com ella pretenia; penso que son naixement degué ser més endins de la Fransa, y cuan vaig coneixe certs fets de la historia francesa d' aquell temps, qu' allavoras no coneixia, y 'ls vaig juntar ab los recorts que guardo d' aquella vella..... Dèu ma perdoni si faig un mal pensament, pero 'm sembla que 'l séu verdader origen prou debia ser París y que 'ls séus dits de llucet debian tenir fets alguns girats de mitxa durant las sessions memorables de la Convenció y las terribles diadas de la guillotina.

Segons t' he dit, en Cárlos li vá mereixe una coral acullida.

—¡Ah, ah!.... ¡Ja tinch á 'n Carlets á casa meva!

Puja, fill méu, puja, que reposarás y pendrás alguna cosa.

Digué aquestas frases en lo séu patués cargolat, picant nerviosament de mans y espurnantli 'ls ulls llumenetas de verdadera alegria, darrera las vidrieras que 'ls hi tapaban.

—Bon dia y bon' hora, Madama,—li digué en Cárlos, encara desde 'l pati.—Porto un company.

—¿Un company?—féu ella acompanyantse ab una ganyota.

—Sí,—continuá 'l minyó;—en Pauet, l' hereuet de ca 'n Farrera.

—Bé.....—afegí ella sense donarse per prou satisfeta;—que puji..... Ja que vè ab tú..... Tambè pendrà alguna cosa.

Vaig pujar la escala darrera d' en Cárlos, y després de saludar á la Madama, tan bè com me vá permetre l' estrany respecte que 'm comensaba á fer, vaig seguir á tots dos per dintre 'l pis, atravessant la ranglera de cambras tancadas y mitx foscas que no fá gaire t' he dit. Al cap de vall de la casa hi habia una pessa que debia fer de menjador, á jutjar per l' armari de pisa qu' ocupaba un fondò de paret y per la proximitat de la cuina que 's descubria per los flaires de sas viandas.

Várem assentarnos prop d' una taula de noguera que hi habia arrimada á la paret, frente del armari de la pisa; los dos forasters en cadiras de boga, totas desllorigadas, y la vella en un sillò de cuiro que te-

nia en lo ángul de la paret, lo cantó més arraserat d' aquella desmarxada estansa.

Lo primer fôu sospesar, palpar, bufar la ploma, pessigar la carn de las gallinas y pollastres que en Cárlos duya. La Madama hi tenia una verdadera devoció; no he vist delit més complert, ni gust més declarat que 'l d'aquella dóna, cuan se vejé ab la viram entre las mans. Després del registre vingué 'l regatejar, en cual operació encara hi posá ella més los cinch sentits; se defensaba de xavo en xavo com un general de trinxera en trinxera, anaba reculant de mica en mica igual que cada passa enrera li costés un bossí del seu honor; y treya tota la táctica d' un guerriller, coneixia totas las voltas y contravoltas del regateig, reya, acariciaba, intentaba enganys, fingia tristesas y enuigs, fins qu' al últim la guanyaba lo atractiu poderós de las bestiolas que batian las alas y espatarregaban al mitx de la taula.

Aquesta llarga operació doná temps á la criada porque arreglés lo desdejuni ab que teniam de ser obsequiats, y al punt que comparexian á la taula lo plat de las costellas, lo pá de crostons, l' ampolla de ví y 'ls borregos, n' era recullida la viram, caiguda ja baix lo poder de la Madama, per anar á aumentar lo serrall de volátiles que es sentia piulotejar á dalt las golfas.

Ab la presentació del esmorsar tingué principi la part séria de la visita que 'n Cárlos m' habia dut á fer. La Madama, asseguda en son silló, 'ns féu la part

CAPÍTOL XIII.

LA VÉU DE LA PÁTRIA

—En Cárlos,—comensá la Madama, després de tirarnos un borrego en lo got de vi de cada un—ja feya temps que venia á casa á provehirme de viram, porque jo faig molt consum de carn de ploma; pero com que s' ha criat á Perelada desde que comensá á parlar, no 'm donaba cap senyal de que sigués compatrici mèu...

—¡Ja ho crech!—vaig interrompre jo.—Si á casa no 'ns ha sentit may una paraula francesa.

—Ell bè 's recorda d' habern' hi sentidas,—objectá la Madama.

—Las de la meva mare,—afegí 'l minyò tolonés.

—Tens rahó,—vaig dir jo ab tó de respecte.

Y la vella pronunciá ab veu de triunfo:

—Donchs ja ho veus.

Tot seguit reprengué 'l fil de son discurs trencat, y aná dient:

—Fá dos ó tres mesos que per una casualitat la

conversa 's va dur aquest descobriment, y desde llavors, desde que se qu' en Cárlos es francés, lo tracto, com ell pot dirte, ab mes agasatj, pero en cambi també 'l predico una bona mica mes qu' avans no 'l predicaba.

—¿Sobres de qué?—vaig preguntar.

—Sobres lo que tú me 'n donarás la rahó, perque ets un jove de bé y tens un cor que sent ab llealtat.

—Bé 'l tinch.

—Donchs ja veurás sobre qué versan los meus sermons.

—Escóltala,—'m digué en Cárlos ab accent de súplica eficás y estrenyentme al mateix temps la ma dreta.

—¿Tú, d' hont ets fill?—me preguntá la Madama.

—De Perelada.

—Y Perelada ¿hont es? ¿A Espanya ó á Inglaterra?

—A Espanya.

—Donchs figúrat que tu ets á Inglaterra, y que tot plegat sabs qu' Espanya 's veu amenassada, que de totas bandas hi van exércits d' estranjers á péndrela, á destruírla, á cremar los seus pobles y ciutats, á degollar los seus homes, á deshonrar las sévas donas, á robar los séus tresors y á repartirseli 'l terreno; que tots los teus compatricis, vells y joves, pobres y ríchs, s' han juntat en batallons per defensar la teva patria, que lluitan, que moren á milers

en los camps de batalla, ¿tu 't quedarias impassible en la terra estrangera hont hem suposat que fóssis, y 't creurias home de bé, mirante ben tranquil com se fan matar los teus germans?...

—¡Oh, no!—vaig esclamar, pobre de mí, cedint al influig de las paraulas calorosas que 'm dirigia la vella francesa.

Dech confessar que la meva rahó poch previnguda, estaba exaltada; més á més que jo no preveya ni 'm cuidaba de preveure allá ahont anaba ma interlocutora.

Per çó vaig deixar anar ab tanta bona fé y tan plé convenciment aquellas duas paraulas:

—¡Oh, nó!

Y ab tal forsa de cor deguí pronunciarlas, qu' en Cárlos al sentir las saltá de la cadira y dant un cop damunt la taula, va fer;

—¡Ah! Lo mateix que jo vaig dir.

Jo vaig mirármel' ab estranyesa; estranyesa que 't farè comprendre ab una sola observació. A Perelada no teníam cap noticia del estat de la Europa; ja pots pensá que no 'ns ne cuidabam, ni tampoch ningú venia á esplicarnos rés de política estrangera. Aixís es qu' al respondre á las interrogacions de la Madama, jo ho feya resolent de plá y tal com m' exia del pit, mes sense créureho d' aplicació immediata á la situació d' en Cárlos ni de la meva.

—Ets un bon minyó,—'m diguè la francesa, tot seguit del prompte del meu company,—ets un bon

fill de la teva patria, que portas escrita en lo cor la lley de tot bon patriota. Ja veig qu' aconsellarás á n' en Cárlos de la mateixa manera que jo l' aconsello.

—¿Qué li aconsella sa mercé?

—Que se 'n vaji á Fransa á combatre per la sèva patria.

—¡Qué se 'n vaji!—vaig dir jo subtat.

—Si, perque ara está passant allí, y ja fá una pila d' anys, tot aixó qu' ara mateix te deya, suposant que ocorregués á Espanya. Tota la Europa está encesa contra la nació que va donar lo crit de redenció per tothom; los tirans han tremolat arrupits dalt de sos tronos y llensan los exércits á la conquista de la terra que aborreixen. Volen arrasarla y convertirla en erm, per aixecarhi pobles nous y novas tiranias. Los fills valents de la Fransa han corregut tots á defensarla; tots son al camp de batalla, y tots corren pel mon empaitant al enemich y engrandint ab conquistas y victorias lo nom de la patria que 'ls estranjers volian soterrar... Tènen un gran home que 'ls guia, lo primer home del mon, l' emperador, perque 'ls francesos l' hem fet emperador com á premi á sas grans empresas, y conduhits per lo nostre Napoleon, aviat los francesos no tindrán enemichs, sinó esclaus que 'ls pagarán tribut, ni quedarà un pam de terra per la cual no s' estengui la sombra de la bandera francesa.

Ja t' he dit que tinch suspitas de que aquella dóna

habia pertenescut al cós de revolucionarias del 93, qu' anaban á cursar oratoria vermella en lo club dels Girondins y en los mil llochs diversos hont per aquells dias se desfogaba lo sentiment revolucionari dels patriotas. Cada vegada que 'm recordo dels discursos que li he sentit fer, ab sas formas exajeradas y sas ponderacions desfetas, me confirmo més en la opinió que tinch formada del sèu passat.

No cal dirte que cuan la peroració era tan llarga y tan esposada com la que t' acabo ara de trametre, li seguia una estona de gran cansament, que si en lloch de parlar al menjador solitari de casa sèva, hagués ella parlat al club, hauria donat gran esbarjo á la réplica del adversari, allunyantli tot cuidado d' interrupcions. Respiraba fort, tossia, li tremolaban las mans y fins tenia necessitat de cloure 'ls ulls per reposarse.

Després d' haberla sentida, jo ja m' havia vist atrapat, y durant lo temps de silenci que l' agitació li imposaba, vaig meditar ab la vista fixa en lo rostret d' en Cárlos que 's manifestaba possehit d' una fondíssima preocupació. Bè comprenia llavoras la forma estranya ab que lo meu amich m' havia sollicitat que l' acompanyés á aquella casa, bé la impressió que 'm mostrá haberli fet sas precedents conversas ab la Madama y bé la lluita d' ideas y sentiments que debia existir dintre l' ánima del pobre xicot. Los discursos ardents y exaltats d' aquella dóna l' habian sumerjit en la més fosca perturbació.

Jo que 'm reconeixia cullit en las telas de la astuta patriota, vaig pendre una determinació repentina; lo de ferme enrrera pe 'l mateix terreno qu' havia avansat, sense témer la vergonya de la inconsecuencia. Ab tot, vaig buscarhi forma sisquera aparent, y la millor que vá acudirme fôu la de dir ab resolució:

—Tot aixó estaria molt bé, si en Cárlos siguéis francés.

—¿Qué nò ho es?—saltá la Madama.

—Sóch fill de Tolon,—afejí en Cárlos.

Pero no deus á ta primera patria, ni la vida que tens. De Tolon ne vá fujir ta mare portante als brassos, y aquí, á Catalunya, has crescut, has trovat familia, has triat estimada y pendrás esposa.

—¿Qué diu aqueixa boca esbojarrada?—cridá la vella, mitx tossint y mitx pronunciant, puig encara no havia reposat de sa primera jornada.—¿Qué diu aquest cap de trons! La segona patria may es patria; no ho es sino aquella hont s' ha vist la llum del dia. Y ni que 'ns haji castigat, ni que 'ns haji fet fujir, ni que n' haguém rebut un aixam de sangrents agravis, tenim dret á renegarne, ni á volerne pendre 'l desquit. Sobre tot, ¿quinas injurias ne te rebudas en Cárlos? Ell es qui faltaba á sa patria, encara que ignocentment, que mamaba la llet d' una mare vendeana, filla de Tolon, enemiga de la revolució y amparada dins de la ciutat per estrangers que feyan armas contra la Fransa. Si vá tenir de emigrar, no fou fugint de la patria ingrata, sino

de la patria ofesa, qu' enviaba 'ls seus soldats á pendre justa revenja de la ciutat facciosa y dels seus habitants rebechs. Y per çó mateix que tu ets fill d' aquella ciutat, per çó mateix, qu' en los brassos de ta mare vas abandonar la Fransa confós entre 'ls seus renegats, y la vas ofendre, y la vas trahir, portat sempre per ta mare, — proseguí la vella patriota, apostrofant enérgicament al jove tolonés, — per çó mateix te trobas ara mes obligat á rentar aquella culpa, á obtenir lo seu perdó. No dubtis, donchs, per mes temps; créume á mí, que per ma boca parla la veu de ta patria; abandona aquest pais, vésten al teu, allistat, demana un' arma y corre á bátret' al costat dels teus germans, baix la sombra victoriosa del gran emperador.

Al arriuar á aquestas derreras paraulas, l' antiga *tricotouse* ja no podia mes; si la meua malicia hagués sigut un poch mes desperta de lo qu' estava, aquell era 'l punt d' aprofitarme per desfer totas las sevas rahons, que habian produhit un efecte vivís-sim en lo meu company. La Madama no hauria tingut alé per respóndrem; estava materialment aclaparada en sa cadira de brasos, estossegant, fent esbufechs per respirar y agitada per una convulsió nerviosa que la impossibilitaba de seguir la lluita. Jo no vaig saber ferme cárrech del favor d' aquellas circumstancias, y com que no 'm veyá capás de sostenir discusió victoriosa ab aquella dóna exaltada, d' elocuencia penetrant y conturbadora, vaig creu-

re mes prudent deixar la réplica y guardármela per cuan estigués sol ab en Cárlos.

Ab aixó, lo que vaig procurar fou respondre ab mitxas paraulas que no exitessin novament á la Madama, reduhir la duració, ja massa llarga, de la visita y surtir d' aquella casa, hont semblabam mon amich y jo, haber anat á buscar l' oracle funest del nostre esdevenidor. •

Nos vam aixecár, després d' una breu conversa, 'ns despedírem de la vella, y surtírem al carrer. Ella 'ns va acompanyar fins al replá de la escala, tenint agafada y estreta la má del jove franceset, y al separarnos, encara refermá l' efecte dels seus discursos, dient al minyó mentres lo traspassaba ab una mirada dels seus ulls, qu' ell no podia resistir :

— Veyam, lo dia que tornis, si vindrás ja per despedirte. Pensa que si no 't determinessis serias un traidor.

CAPITOL XIV

• PEL CAMÍ

No vam aturarnos á Figueras ni un minut mes, puig tan en Cárlos com jo teniam frisansa de parlar sobre l' assuntó qu' á tots dos nos preocupaba.

Aixís es, que tot just passarem lo cancell de casa la Madama, 'l nostre pas se dirigí pressurós á rependre 'l camí de Perelada.

En Cárlos anaba ab lo cap baix, com si li pesessin los pensaments que dintre hi duya, y caminaba silenció, esperant sens dubte, com jo, arriivar fóra de la vila y trovarnos lluny de burgit, per rompre la conversa. Jo me 'l miraba d' entant entant ab ull sobresaltat, convencentme á cada punt ab mes intensió del efecte fondíssim que li habian fet á l' ànima 'ls discursos de la patriota francesa.

Cuan vam ser á una certa distancia de la vila, ell va aturarse un moment, y fixant en mi sa mirada, 'm va dir aixís :

— Ja l' has sentida.

— Ni may, — vaig respóndreli.

— Ja tens rahó; ¡ni may!

— Aqueixa dona, — vaig continuar, — t' ha tret lo cap y 'l cor de puesto.

— No, — 'm digué ell, posantse la ma al pit y ab gran vehemencia, — 'l cor nó.

Y afegí desseguida portantse la mateixa ma al front :

— Pero 'l cap, sí. No 't pots pensar com me l' ha alocat. Tu no l' has sentida mes qu' avuy, pero ja fá temps que 'm parla d' aqueix modo qu' exalta y perturba, recordantme que soch francés, describintme las lluitas, las victorias, las conquistas, las necessitats de la Fransa; la obligació de tots loès seus fills, la vergonya dels que no corren á ajudarla.... y aqueix home, aqueix emperador, que desd' allí hont sigui, montat en son caball y á través de la pols y 'l fum de las batallas, sembla que m' atrau... m' atrau, ¡Pauet! ab sa mirada poderosa, despertantme impulsos vehemens de corre darrera d' ell, ó amagarme no se ahont, no se en quin lloch prou fondo per lliurarme del seu mirar que m' imagino sever, desdenyós, tremendo, que 'm fá brollar al pensament lo mot de traïdor, y m' ompla la consciencia d' escrupols y recels.

— Sí; aquest es l' estat en que 't suposo, desde qu' he lligat caps devant de la Madama, desde que l' he sentida y t' he vist á tu completament entregat á son influig. Tens l' esperit plé de confusions.

— ¡ He perdut la pau de la meva vida ! — vá esclamar, movent lo cap ab aire dolorit.

— ¿Y bé, qué pensas fer? — vaig preguntarli.

— ¿Qué 't sembla que fassi? — m' interrogá ell á son torn. — Te vull sentir avans. Ja sabs que t' he fet venir perque 'm dessis consell.

— Lo meu consell aviat te 'l diré, Cárlos. Tu ets nascut á Fransa, pero l' amparo, l' amiatat, l' amor, los has trovat á Catalunya. Aquí s' ha despertat ton coneixement, qu' es la verdadera llum del dia qu' illumina al home; lo teu cor es catalá y catalana la vida qu' has après á viure. Jo crech que la ingrati-tut, que la traidoría, que la vergonya que tens, t' haurian d' afigir si abandonessis als que t' estiman y t' han donat sava d' existencia. Vet' ho aquí. Lo meu consell es que no tornis á veure á la Madama, qu' olvidis tots los disbarats que li has sentit y que 't quedis á Peralada hont nos espera á tots una felicitat que tu destruirias.

— ¡ Ja ho se ! — pronunciá en Cárlos, mirant á terra.

Vaig comprendre que vacilaba, y afanyós d' acabar d' inclinar aquell dubte, vaig acostarme á mon amich, lo vaig fer aturar prenéntlo per la ma y en tó barrejat de reconvenció y ternura li vaig dir:

—¿Y la Mercé?

En Cárlos aixecá 'l front y posá en mí sa mirada fixa.

Jo vaig prosseguir:

—¿Y la pobre Mercé, que t' estima ab tota l' ànima, qu' ha reduhit en tu totas sas alegrías, que no viu d' altra esperansa? ¿Com ho farias per deixarla? Nos la matarias, y tots los de casa que tan te volem hauriam d' aborritte, malehint l' hora que 't várem obrir los brassos. Y tu ¿com ho farias sens ella? ¿Y jo ¿com ho faria sense tots dos? ¡Quina tristesa, quin desterro, quin dolor!... ¡Aquells projectes que tenim de vida sorrissent! ¡aquells pensaments qu' hem fet de felicitat y sossego que may han de tenir tí! Pensa en tot aixó, Cárlos. Veyas com farás la fellonía que deya aqueixa vella malehida; si 't quedas ó si te 'n vas.

—¡Oh, sí!—digué 'l pobre minyó.—Tot ho miro, tot ho considero. ¿Qué 't pensas qu' es lo que m' ha lligat? ¿Qué 't pensas qu' es lo que no m' ha permés posarme á corre cap al exércit francés, al cual m' empenyen las exhortacions d' aqueixa dona, compatricia meva? Son las lligaduras d' amor y de ditxa qu' aquí m' heu posat...

—Amor gran y ditxa inmensa,—li vaig dir.

—Es la por de cometre una ingratitut...

—Ingratitut negra.

—Lo imposible de deixar á la Mercé...

—Ta promesa, la qu' ha de ser ta esposa.

—De perdre ta amistat...

—Qu' es tan profunda.

Aquí en Cárlos s' aturá. Jo 'l vaig veure á punt de cedir al benéfich atractiu de la nostra gloria, y

vaig resóldrem' al derrer esforços, casi bé contant ab la seguritat del triunfo.

—¿Y lo que 't diria 'l pare? ¿No ho pensas?—li vaig dir.—Imaginat lo seu just enfado, cuan veuria mal pagats los seus beneficis y trahida sa confiansa.

—¡Me quedo!—esclamá de sopte en Cárlos, ab un moviment d' esclat y ab ferma resolució.—'M quedo; no 'n parlém mes. Tu tens rahó; jo só catalá, jo tinch aquí la meva patria, aquí floreix lo paradís dels meus sentiments y de la meva venturansa. No puch resóldrem' ni á ser ingrát, ni á ser infelís. ¡Me quedo, amich meu, germá meu! No parlém mes d' aqueixas bojerías; no tornaré á veure á la Madama. Sóch vostre, no 'm separo del vostre costat; la Mercé será ma muller y ab ella y ab tu realisarém aquells plans venturosos que 'ns tenen lo cor robat.

Va abrassarme estretament, ab llágrimas que li inundaban los ulls. No cal que 't digui la efusió ab que vaig correspóndrel.

La nostra masía ja 's veyá desd' allí hont eram, y en una de sas finestras s' hi descubria 'l rostre blanch y sonrisent de una germana que 'ns esperaba, ben ignorant, la pobreta, del perill en que habia tingut sa felicitat.

Tots dos hi várem corre, la vam saludar ab dolsas paraulas, y 'ns ficárem á la casa, alegres, esperansats y ben convensuts de que la tormenta qu' acababam de passar, no habia sigut altre cosa que un cap de núvol.

CAPÍTOL XV.

REMOR DE GUERRA.

Viviam ab perfeta tranquil·tat, ja dadas al olvit aquellas violencias d' esperit que 'ns habian amensassat de manera tan terrible. En Carlos y la Mercé ja parlavan de conferenciar ab en Bialó, porque ell ho fes ab lo pare conseguintli que senyalés l' época de la boda, y fins me sembla que alguna vegada jo habia sorprés al aspre masover qu' entre dents remugaba:

—Aixó ho tindré·m d' acabar anant prompte á l' iglesia.

Tot era, á casa nostra, pau, alegrí·a, esperansa y bon delit.

Fins lo pobre Manco s' descuidaba de gemegar tot sovint, per esclamar ab sa satisfacció bulliciosa:

—A n' aquest pas, no m' enterraré·u may.

En aixó vá arribar lo mes de febrer de l' any 1808.

Un diumenje, á mitxa tarde, comparegué á casa 'l

pare Nicolau, franciscá, segons ja sabs, del convent de Perelada. També t' he dit qu' ell era 'l gran conseller del meu pare, ab lo cual era fét y pastat per lo que toca al cantó del génit sever y poch inclinat á expansions. Las sevas visitas eran frequents, y casi sempre á la mateixa hora de la tarde; al véurel mon pare deixaba 'l magall, en Carlos y jo la feina que fessim, acudiam á besarli la ma, y 'ns asseyam al costat d' ell pera ferli cortesía. En Bialó 'l rebia ab una de las sevas brometas, puig també ab lo pare reverent s' habia pres carta blanca; y la Mercé, que trafiquejaba per la cuina, 's donaba pressa á desfer xocolate y torrar lo pá ab que corresponiam á la finesa que visitantnos nos feya aquell sant varó.

Lo dia que 't deya, aquesta va esser la escena que produhí la seva arivada.

Nos vam assentar prop de la llar, perque feya fret. Lo pare Nicolau á una punta del escó y 'l pare al altre; jo al costat d' aquest últim en una cadira, en Cárlos prop meu en un' altra, y la Mercé, per respecte á la presencia del reverent, á l' altra banda de la llar, lluny del promés, ab los ulls baixos y la filosa als dits, tot just apoyantse en lo cantó d' un tamboret que servia per descansarhi la cama en Bialó, lo cual en sa cadira de brassos assistia al acte tremolant de fret, y aixó que 'l foch era gros y ell hi estava tan acostat que casi be s' hi rostia.

—¿Qué 'ns porta de bó, pare reverent?—digué 'l veterá en son tó mitx festiu y mitx ploraner.

—De bó, no porto res, fills meus,—respongué 'l frare.—De mal, tan com ne vulguéu.

—¿Y aixó?—esclamá en Pau Farrera.

—Tenim francesos á Espanya.

Jo que assistia ab certa indiferencia á la conversa, vaig aixecar vivament lo cap á las últimas paraulas del franciscá; ma vista se 'n aná dretament á buscar lo rostre d' en Cárlos; aquest per un altre moviment instintiu m' estava mirant á mí. Després tots dos nos girárem á mirar á la Merceneta.

—¿Francesos á Espanya! — digué 'l meu pare.— ¿Y que vénen á ferhi?

—¡Mal! — saltá 'l vell 'timbaler. — ¿Que vols que vinguin á ferhi? ¿Que no ho sabs, que son pitjors que la pedra seca?

—Molt bé diu en Bialó, — afejí 'l pare Nicolau.

—No esperém que la gracia de Nostre Senyor vingui ab aqueixa gentota. No crech que 'ns portin sino disgustos y malauransas.

—¿Y á quin lloch son d' Espanya? — preguntá 'l masover.

—Segons las novas qu' han arriuat al convent aquest matí, casi bé puch respóndret' que 'ls francesos ja son per tot. Diu que per la part de l' altra frontera n' han entrat molts milers, que se 'ns han ficat terreno en dins cap á Valladolid y Salamanca, com si fessin via dret á Portugal, pero sembla que caminan ab molta catxassa, de modo qu' hi ha temors de que 'l seu verdader intent sigui anarsen cap

á Madrid. Pel cantó d' aquesta frontera tambe n' han vingut, y avuy ha comensat á passar per la Junquera un cos de més de dotze mil homes qu' han seguit la marxa cap á Girona y Mataró, ab manifest propòsit de ficarse á Barcelona.

—¿Y com es que 'ls deixan entrar? — preguntá 'l pare.

—¡Ah! — feu lo reverent. — Misteris que no s' entenen, ó més ben dit, que s' entenen massa pero que no s' hi pot dir res. Los francesos entran á casa nostra ab posat d' amichs, pero ja veuréu cuan siguin á dintre, com l' amich voldrá tornársens amo. ¡Si aixó ho véu cualsevol que no tingui terra als ulls! Aixó ho veu tothom ménos lo rey Cárlos IV y 'ls seus palacians que viuhen entregats al influig d' aquest Godoy ambició que té de ser la pérdua d' Espanya. Ell es qui ha obert las portas al francés; ell qui 'l deixa avansar y estendres' per tota la nostra terra sense posarli cap aturador; ell qui 'ns té venuts á tots, desde 'l rey al últim vassall, al or y á las promesas d' aqueix Bonaparte endemoniat, qui diu que li ha promés ferlo rey de cualsevol llenca sobrera del seu imperi.

—¿Y aquestas cosas no 's podrian evitar?

—¿Com vols que s' evitin? Bé massa que tothom té la mosca pujada al nas, pero cuan los de per munt dormen ó fán l' adormit, los de baix tardan molt en deixarse desfogar la ira. Ja vindrá l' hora, ten compte que t' ho diu, ja vindrá l' hora que la

bomba 's reventi, y potser no trigui gaire. Tu qu' has servit y sobre tot en Bialó, qu' ha sigut soldat tota la vida...

—Méno aquest retall d' ara,—saltá 'l timbaler.

—Tots dos sabeu lo que passa ab un exércit cuan se trova en pais estrany. S' hi entra de puntetas, pero aviat s' hi pica de talóns. Ara 'ls generals se portan ab comediment y tiran proclamas recomanantlo á las tropas, mes aixó durará fins que 'ls convingui; cuan se vegin ben acordats y ab totas las precaucions ben presas, comensará lo maltracte, lo domini descarat y tal volta la esclavitut de la nostra independencia. Llavoras s' acabarà 'l sufriment, y sense remey nos veurém embolicats en una guerra, que... ¡qui sab ahont se 'n irá á parar!

—¿Vol dir?—vaig oposar jo, sentintme las sanchs geladas.

—¡Ja hi fossim!—esclamá 'l Manco, olvidantse de la seva invalidesa.

—Ja hi serém,—proseguí 'l frare,—no 'n tinguéu por. Y que hi serém de valent, perque si en Bonaparte s' ha proposat ferse amo de la terra espanyola, ell es home tussut que no tornarà enrera mentres li quedi un soldat; y nosaltres, pe 'l nostre cantó que som igualment arrimats á la nostra, per res del mon nos descarragarém de las armas, mentres quedi viciant l' atmósfera pura, una sola flaire d' aqueixa revolució, obra de dimonis, cual bandera passejan los francesos de poble en poble.

—Cuan aquesta hora arrivi,—digué 'l meu pare,
—aqui á casa hi ha tres soldats.

—Y un timbal,—afegí en Bialó.

Lo pare despres de signarse á n' ell, nos habia
signat á 'n Cárlos y á mí.

Jo vaig dir:

—Sempre faig un.

Pero en Cárlos no va dir res.

La conversa s' allargá fins bona estona despres de
ferse fosch. Cuan s' aixecá 'l pare Nicolau, l' acom-
panyárem fentli 'l compliment fins á la porta, mon
amich d' infantesa y jo.

—Ja 'ns vindrá á dur la racció de tot lo que se sá-
piga,—cridá 'l vell timbaler al frare.

—Si; li demano que 'ns tingui al corrent,—afegí
'l masover.

—Vindré cada vegada que hi hagi novas,—digué
'l reverent giranse desde la porta.

Los dos joves vam anar ab ell fins á la porta del
barri; allí li besárem la má y 's despedí.

Aquest moment esperaba al promés de ma ger-
mana, per donar eixida al afany que l' embargaba.
Se 'm tirá casi be a sobre, 'm prengué la ma y es-
trenyentmela fortament me va dir:

—¿Has escoltat? Hi haura guerra d' espanyols
contra francesos. Jo no lluitaré contra 'ls de la me-
va pátria, perque jo... jo soch francés.

CAPITOL XVI

LO DETERMINI.

No 't vuy anar deduhint punt per punt pe 'l camí qu' en breus dias vá seguir lo sentiment nacional espanyol fins arribar al grandió esclat que com lo d' una granada feta en mil trossos, estengué 'l crit de guerra fins al últim recó de la nostra patria.

Las visitas del pare Nicolau se féren més frequentas y cada vegada 'ns arrivaba posehit de major exasperació. Per ell várem anar sabent totas las fogonadas ab que s' anunciaba 'l próxim é imponent incendi. La presa per traició, de la ciutadela de Pamplona, la ocupació de Montjuich, del castell de Figueras, y del de San Sebastiá, la vinguda de Murat, las bullangas contra en Godoy y l' abdicació de Cárlos IV; molt nos vá esperansar la pujada de Fernando VII al trono, y cuan lo pare Nicolau vá llegirnos lo Diari de Barcelona que duya las noticias de la entrada del princep á Madrit, lo nostre entussiasme se vá despertar ab lo dels madrilenyos,

vam cridar víctors y fins lo vell timbaler vá estar á punt de ferme batre á mi la marxa real en lo tambor de Bellegarde.

Cuan lo franciscá 'ns duya alguna noticia que podia ser esperansa de pau, lo mateix en Cárlos que jo semblaba que vegessem la gloria desde la profunditat negra dels llims. Perque l' un y l' altre partiam lo que no 't puch pintar; nos ho llegiam á la cara, ab tot y que no mediá entre 'ls dos cap explicació desde que m' habia dit aquellas pocas paraulas, á la porta del barri de la Maria. Portabam á l' ánima un roséch devorador; tots des temiam esporguits lo moment terrible en que esclatá la temuda guerra; y sense dirnos res, nos trovabam molts cops fujint de las conversas del pare Nicolau, com si no sentintli las novas que portaba, deixessen de tenir sa inevitable eficacia los fets á que 's referian. Los homes nos semblen moltas vegadas á aquell aucell qu' amagant los cap, se creu ja á segur dels cassadors.

Cregas que ni 'l minyó tolonés ni jo teniam un moment de descans. Si l' esperit pogués pendre formas materials, te diria que 'l nostre, durant aquella tongada, caminaba de puntetas, arrupit, ab l' aurella constantment aplicada al espay ab terror de sentir retronar lo primer tiro de la lluita que s' anunciaba.

Per có 'l dia que 'l pare franciscá vingué anunciantnos las ilusions que tota Espanya 's feya ab la

exaltació del fill de Càrlos IV, fôu dia de respir y de content pe 'ls nostres cors arrepenitits. Prop de la llar de la casa se van fer mil calendaris falaguers y s' arrivá á creure que la guerra estava conjurada, aixís com abatuda la dominació estrangera.

Pero aviat se desvanesqueren aquelles festivas esperansas. Lo pare Nicolau nos aná duhent noticias que en lo seu convent se rebian de la Cort; nos esplicá que 'l nou rey y sos consellers seguian la conducta funesta dels antecessors y que s' habian entregat de peus y mans á la voluntat de Napoleon; que 'ls exércits francesos no daban senyals de volguer abandonar la terra espanyola; qu' en Murat era á Madrid ahont governaba y dictaba bandos, per demunt de la autoritat del rey y de sos funcionaris legals; que 'l dia de la entrada del rey á Madrid, hi havia gent, disputas y barallas entre 'l poble y 'ls soldats francesos; que per tot arreu, en fi, se tornaban á veurer senyals d' irritació, que la terra bullia altra volta, que 'l volcá soterrat avisaba ab sos rugits sorts y llunyadans, que s' acostaba 'l moment de rompre en flama y d' obrirse un cráter als peus de cada invassor.

Y no tardá en venir aquella hora, gloriosa per la patria, funesta pera mí y per tots los de casa meva.

Una tarde del mes de Maig, se presentá 'l pare Nicolau molt més dejorn de lo que solia. Jo que m'estaba al hort, lo vaig veure arribar, vermell de cara, desficiós, banyat en suor y apressat en gran manera.

—¿Ahont son los altres?—me vá dir sense aturarse.

—¿Que hi ha novetats?—li vaig preguntar jo, sentint que 'l cor se 'm paraba á dintre 'l pit.

—¡Y sérias!—vá respóndrem.—Crida á tothom.

Ell ja arribaba á la porta de la casa. Vaig fé un crit á 'n Cárlos y á la Mercé, qu' en aquell moment regaban las flors del jardinet que 'l mes de Maig poblaba, y tots tres vam corre á la estansa de las nostras reunions. Lo meu pare ja hi era, y per suposat també 'n Bialó, que no se 'n movia.

Lo frare franciscá ni ménos habia pres asiento; estava al mitx de la pessa parlant ab gran agitació y fortas veus.

Cuan hi entrárem ma germana, en Cárlos y jo, ell s' estava espressant d' aquest modo:

—Ja us ho dich; ha arribat l' ocasió. S' ha romput la lluita. Espanya ja está cansada y s' ha armat ella mateixa..... Ja ha corregut la sanch..... A Madrid ja hi ha hagut batalla; en altres parts tambe hi ha hagut conflictes sangrents; dins de las mateixas ciutats lo poble insulta als oficials y sorjes francesos y 's traban renyinas parcials. La sanch bull, tothom s' arma, aviat no hi haurá un pam de terra que no sigui camp de batalla. ¡Pau Farrera, cap á defensar la independencia y la religió! Vinch á saber si conto ab aquells tres homes que 'm vas oferir.

—Y ab aquest trós qu' aquí 'n queda,—saltá 'l Manco entusiasmat.

Lo meu pare doná uns cuants passos, se colocá

entre en Cárlos y jo, y posantnos una má sóbre la espátlla de cada un, digué al pare Nicolau:

—Conti ab tres homes.

—Esperéu,—vaig sentir que deya la veu d'en Cárlos.

Jo tenia 'l mon perdut de vista; per un moment no vaig sapiguer ahont era.

L' airadíssima veu de mon pare 'm va treure d' aquell desvaneixement. Aquella veu seguia á la del jove, com lo tró segueix al llampech. Lo llampech habia sigut assombrador, de potentíssim y terrible brill; per ço 'l tró que l' accompanyaba, era horrorós y desencadenat.

—¿Qué dius?—va cridar lo vell masover.—¿qué dius, insensat, miserable, cobart, hoste desagrahit de casa meva?... ¿Qué dius? ¿que m' esperi á dir que som tres?... ¿Que per ventura 't negarias á seguirnos? ¿que renegas de la familia qu' aquí has trovat?... ¿qué tens por?... ¿que no 't sents la sanch encesa?... ¿que potsé ets traidor?... ¿Que has volgut dir dient-me: espereu? Donchs no m' espero: som tres, pare Nicolau. Conti ab tres homes, perque tinch dret y autoritat ferma sobre aquest xicot rebech, y puch dirli: ¡pren aquest' arma, y posat aquí, y mor' aquí! Y si lo dret no 'm basta, també tinch forsa per arrosegarlo fins allí hont ma voluntat vulgui y li mani.

May habia vist la energia del meu pare manifestarse en forma mes violenta, ni sa rahó turbada per

un apassionament semblant. Lo pare Nicolau s' esforsá en apaciguarlo, encara que també se sentia irritat ab lo minyó. Aquest s' estava dret, sufrint ab verdader heroisme las injurias del masover y 'l dolor que sens dubte li destrossaba l' ánima. La pobre de ma germana habia tractat d' interrompre l' apóstrofe fulminant del pare y se li habia acostat ab las mans plegadas; pero 'l vell airat l' habia rebutjada ab una empena sense mirársela, y la pobreta ploraba amargament ab lo rostre entre las mans y apoyada en un recó. Jo estava aterrat. En Bialó no sabia lo que li passaba, y mirant á l' un y á l' altre no feya mes que repetir:

—¿Y ara?... ¿Y ara?...

Passada la primera violencia del masover, vaig veure qu' en Cárlos adressaba 'l cap y feya dos passos cap al mitj de la sala, ab una resolució y fermesa de que jo no 'l creya capás. Y vaig acabar d' assombrarme al sentirli dir á mon pare, ab tó bastant enter:

—Si féu lo favor de calmarvos una mica, us donaré las mevas rahons.

Al observarli aquella enteresa, tot seguit me va venir un pensament:

—Ha tornat á veure á la Madama.

Ja veurás si vaig encertarho ó no.

En Bialó, que com qu' era 'l malalt, era 'l mes débil, fou lo qui doná efecte á las paraulas d' en Cárlos, pronunciant aquestas dirigidas al meu pare:

—Potser te rahó 'l xicot: escòlta 'l de primer.

—¡No 'l vuy sentir!—esclamá en Pau Farrera.

—Vos may heu sigut sort á la rahó—li digué 'l minyó tolonés.

—¿Qué vòls dirme?—li preguntá 'l pare, un xich aplacat ab lo recort que li treya 'l jove.

—Sentiume ab espay.

—Pero ¿es per negarte á pendrer l' arma?

—Sí.

—¿Per quina causa?

—Ara us ho diré.

—Seyém,—digué 'l pare.

Tots vam assentarnos prop de la llar, que ja en aquella época no s' encenia. L' escò estava de costat y l' ocupaban lo masover y lo franciscá; jo seya á l' altra banda, junt al silló del timbaler. En Càrlos s' havia quedat dret devant de la llar apagada.

La Mercé no s' havia mogut del recó hont ploraba amargas llágrimas.

CAPÍTOL XVII

LO CONSELL.

Alló tenia la trassa d' un verdader consell, tant per lo posat y disposició de las personas qu' hi assistian, com per lo assunto que s' hi anaba á tractar.

En Cárlos, bó y dret com t' he dit, en lo centre del nostre grupo, semblaba l' acusat, pero acusat ignoscent y que 's presenta á defensarse ab enteresa, no 'l que s' acota baix lo feix de la culpa y no espera altra cosa que la sentència.

Lo pare Nicolau va ser qui ab sa veu poderosa y tremenda de predicador incansable, comensá aquell acte plé de trista solemnitat. Y no ho feu per cert ab la calma qu' era propia del paper de jutje que s' atribuia; vritat es que las circunstancias del moment no favorian lo repós del esperit.

—Veyam,—digué aixecant la ma enlaire ab l' índice estés, que semblaba que 'l vïbrés com un' arma ofensiva,—veyam com t' esplicas, per desenténdre 't de la obligació de defensar á la patria que 't sustenta. Veyam com ho fas, perque no 't condemnem com á traidor.

—Dígas—afegí 'l pare, dirigintse á 'n Cárlos ab severitat terrible.

Jo vaig alzar també ma veu, per dir á 'n Cárlos ab tó dolorit y amistós:

—¡Cárlos, pensa lo que vols fer!... ¡Mira á la Mercé!

Lo minyó tolonés se girá á mirar á má germana, la cual al véurerli aquest moviment, li cridá ab las mans plegadas:

—¡Cárlos!

Jo 'l vaig observar... ¡Sí! en son rostre 's traduhí lo dolor inmens de son dubte, y vaig sentirme al ánima 'l debilíssim calor d' una espurna de confiansa. Mes ¡ay! tot seguit la cara del jove se torná fosca y contreta; se passá ell una má pel front, com solia cuan algun pensament li destorbaba una resolució, y pronunciá á tota pressa lo mateix que si 's temés que la frase se li entorpís:

—Jo no puch pendre l' arma contra 'ls francesos.

—¿Per qué?—preguntá 'l meu pare.

—Perque jo 'n só.

—¡Mentida!—li cridá 'l Manco.—Tu ets catalá fins al moll dels óssos.

—Só nascut á Fransa; tinch sanch francesa.

—Pero t' he criat jo en terra catalana,—digué 'l meu pare ab violencia mal reprimida,—ab amor catalá, ab franquesa catalana, y t' he donat per sustento lo pa que cullo en los nostres terrossos catalans.

—Y t' han instruit,—hi agregá 'l pare Nicolau,—en los sants preceptes de la religió catalana, segons los quals te condemnarás si no cumples ara lo teu deber.

—Y has donat ton cor y ta fé á donzella catalana,—vaig dir jo.

En Cárlos patia acerbament, pero 's mantingué imperturbable.

—Ré hi fa tot aixó,—digué.—Sóch francés.

Jo 'm vaig sentir arrebatat, no pas d' ira, sino d' afany per llansarme al últim esforç, pero d' una manera brava, impetuosa, desesperada. Me sentí brollar en la ment, tot un aixam de rahons, de prechs, de tendresas, de caricias, d' invocacions y d' amenssas, méntres en lo cor me naixia la confiança intima de triuñar. Era aquell lo foch vivíssim d' una poderosa inspiració.

Vaig corre á buscar á ma germana, me vaig acostar ab ella á n' en Cárlos, y deixantme anar en braços d' aquell entusiasme esperansat que 'm posseia, vaig dir:

—¡Escolta!...

Un moviment súbit y enérgich del jove tolonés

me glassá la paraula. Me rebutjá á mí, rebutjá á sa estimada, y surtint de frente contra 'l meu embit, digué ab fredor forçada:

—Es en vá tot lo que 'm digueu. Encara que 'm convenceu ja no podria seguirvos.

—¿Per qué?—preguntárem ma germana y jo.

—Perqué ja estich allistat al exércit francés.

La Mercé caigué en terra desplomada; caigué, perque jo vaig deixar de sostenirla per acudir á parar lo bras del meu pare que s' aixecá fulminant sobre la testa del jove tolonés. Lo pare Nicolau també 's posá dret mogut, per una indignació fera y estenent las mans com si estimbès un anatema.

Lo pobre Bialó 's posá á plorar com una criatura. ¡La primera vegada que las llágrimas mullaban los seus ulls!

Contingut en son moviment agressiu, mon pare 's torná á asseure, méntres jo 'm giraba á aixecar á ma germana. ¡Pobreta! Aquella caiguda fou la de tota sa felicitat; mos brassos alsáren lo seu có; son ánima quedá en terra per sempre més.

Entant que la retornaba, ab lo méu cor cobert de dol,—perque també jo, pobre de mí 'm despedia en aquell moment, dels goigs y esperansas de ma vida,—entant que la retornaba, dich, sentia á n' en Bialó qu' ab la cara entre sas mans, esclamaba en mitx de gemechs y plors:

—¡Quin desengany!.... ¡Quina vergonya!.... ¡Jo 'l vaig portar!

Lo pare Nicolau se girá ab crua expressió, á n' al meu pare, y li digué:

—Y ara ¿qué esperas?

—Vosté disposi.—li contestá 'l masover.

—¡A fóra aquest minyó!—proferí 'l frare senyalant al francés.

—Sí,—digué aquest últim.—Ja comprench que tinch d' anármen'.

—¡Fóra de casa meva!—li intimá 'l meu pare.

—¡A fóra aqueix renegat!—afegí 'l franciscá.

—Me 'n vaig,—continuá en Cárlos.—Ja sé qu' aquesta casa m' escup, que 'ls vostres brassos voldrian ferirme, que tots los drets qu' aquí 'm concediau me son desd' ara negats; pero deixeu-me, avans d' anármen'...

—¡No 't vuy sentir rés!—li crida 'l meu pare.

—¡Vésten' vésten', mala pua!—li cridá en Bialó.

En Cárlos prosseguí sense móures':

—Ja us dich que me 'n iré, avuy sens falta, ara, d' aquí un instant. Pero será precis que m' arranqueu d' aquest lloch, que m' arrossegueu, qu' exerciu tota la vostra violencia, per ferme eixir d' aquesta casa estimada, sense que 'us digui lo qu' al eixir-ne experimenta 'l meu cor.

—Ara posturas de gabatx,—féu desdenyosament lo pare Nicolau.

—No; sentiments fondos y entranyables, crits que surten del centre del meu cor. Perdoneume; jo us dech la vida y la felicitat; desde aquest raser

benehit de casa vostra, jo he vist lo mon plé de llum, sembrat de flors; amiatat, amor, honradesa, tot lo més sant y mes noble ho he trovat aqui. Us estimo per gratitut, per voluntat, per convicció, per necessitat; us estimo ab l'ànima postrada, de genolls com davant del altar de Deu; la rodona d' aquesta llar es l' arca santa hont deixo closa la essencia pura dels meus sentiments. Us abandono ab lo pit traspassat. Pero ¡no puch fer altre cosa! M' han fet recordar que soch francés, m' han fet coneixe 'l cult y l' adoració de la pátria, y fá temps que sento aquí 'l clam de ma consciencia que no 'm dòna sossego. Mentres los soldats francesos se batian en terras llunyas, jo contenia aquesta forsa que volia ferme declarar vostre enemich; pero ahi van dirme lo que 'l pare Nicolau ha vingut á innovarvos avuy; van dirme que ja habia corregut sanch espanyola y francesa, que la lluita está comensada, que dintre de poch s' encendrà tot lo pais, en afany de guerra y de matansa... ¡y no he pogut més, no he pogut! La consciencia vá cridarm' ho, aquesta forsa ab la cual me batia 'm va véncer, y una má que 'm té subjugat fa dias, me va dur al castell de Figueras ocupat per francesos, á allistarme en lo exércit dels meus. Me treyeu de casa; es justicia... ¡Adeu siau! Pero ¡per favor y misericordia, escolteu lo qu' us vaig á demanar! No m' odieu, recordéus de mi; deixeu que me 'n vagi com un fill pródich, pero qu' al cap y al últim sigui un fill. Guardéu recort

del temps qu' us he obehit y us he estimat, y no 'l confongueu ab lo d' aquestos moments de dolor y d' ingratitude. Jo... ¡us ho juro! may en la vida olvidaré lo qu' us dech, es estimaré en memoria com us he estimat fins aquí, y si algun cop penseu en aquest infelis, que qui sab ahont parará, diguéu: de segur qu' ell ara pensa en nosaltres y 'ns envia un recort de son eterna agraument.

—¡Se 'ns ne vá!... ¡Se 'ns ne vá!—feya 'l vell timbaler mentras en Cárlos parlaba.

—¿Tens res mes que dir?—preguntá 'l pare á aquest últim.

—Sí,—respongué ell ab vivesa.—Un' altre cosa.

—¿Quina?

—Me he allistat per anar fora d' Espanya. Jo no faré armas contra 'l espanyols.

—No hi fá rés,—digué 'l pare Nicolau ab airada veu.—A fora ó á dins, te 'n vas á formar ab los enemichs de la nostra santa religió.

En Cárlos no li respongué; manifestaba cert desdeny per las reconvencions del franciscá y sols se 'l veyá abstret en esperar lo que li parlaba 'l meu pare.

La major proba qu' aquest m' ha donat, de la estranya tendresa qu' á voltas brotaba per entre las asprors de sa severitat, fou lo que va fer en aquella situació. Ara cuan t' ho espliqui, compendrás fins á quin punt l' amor per l' orfe qu' havia recullit, arrivaba á penetrar en lo fondo del seu cor auster.

Alló va ser molt pel seu caràcter. Ni avans ni després li he vist un altre cop de benignitat tan accentuada.

Estigué un moment com si dubtés en lo qu' anaba á parlar, pero decidintse á la fi, se posá dret prop del escó y 's dirigí á n' al jove francés en aquesta forma:

—Cárlos, fá molts anys que 't considero com á fill. Me dol pérdret'. Aquí tinch un' altra filla meva que t' anyorará y que sense tu potser no sigui may més felís. Medita lo que projectas; pensat' hi. Y si vols desdírten' ho olvidarém tot, y aixó haurá sigut una nuvolada.

—¡Desdíuten', Cárlos! — li suplicá ma germana agafantli una má.

Ell arrancá un plor, se desfé de la má de sa estimada y digué sanglotant amargament:

—¡Gracias, Pau! Us pagaria ab la vida aquest esclat de perdó qu' heu tingut per mí... Pero ¡no pot ser! Ja estich allistat.

Ab un impuls violent semblá que s' arrancaba á sí mateix d' aquell lloch hont lo nostre sentiment lo retenia, y 's dirigí ab passos apressats cap á la porta.

—¡Escolta!—li cridá 'l pare ab veu tronant d' irritació, qu' obligá al jove á detenirse en lo llindar.
—¡Ja ho has vist! m' he abaixat á suplicarte... Tot-hom aquí t' ha implorat... ¡No has sentit rés! Ara vésten'! Pero te 'n vas odiat y malehit. Tot lo qu'

aquí t' havia donat, jo t' ho prenc. May més pensis en nosaltres. May més tornis á posar lo peu á casa meva. Aquest germá teu y aquesta núvia teva,—afegí senyalantnos á mí y á la Mercé,—rében ara l' ordre imperiosa d' aborrirete, y 'ls castigaré crudelment si acás no ho fan. ¡Vésten' enemich nostre! ¡Vésten' renegat y traïdor! No 't recordis sisquera que 'ns has conegut. ¡Mala fí fassis, y tan de bó que jo te la pugués dar! ¡Vésten', que no 't veji may mes ni á la gloria que ta presencia 'm convertiria en infern!

—¡Adeu siau!—esclamá en Cárlos ab un crit desgarrador.

Passá la porta y desaparegué.

La pobreta Mercé, en Bialó y jo quedárem desfentnos en llágrimas desconsoladas. Lo masover treya llamps pels ulls y tremolaba de coratje. Lo pare Nicolás, qu' era l' únich seré en aquells moments, repetia per dir alguna cosa y afectant trastorn:

—¡Mare de Deu, Mare de Deu!...

Aixís estiguérem fins molta estona després de ser fosch, inmóvil cadascú en son estat, y sense que 'ns recordessim d' encendre llum, com si tots volguéssim perpetuar en torn de nosaltres las tenebras en que 'ns quedabam.

Cuan se sentí lo toch llunyá d' oració, del convent de Perelada, lo meu pare va aixecarse y digué ab tot lo seu imperi:

—¡Prou!

Acallárem lo nostre plor, resárem l' *Angelus*, encenguérem los llums y 'ns en anárem cadascù á sa cambra després de despedir al pare Nicolau.

En Bialó s' acostá al seu amich lo masover, y apoyantse en lo seu bras li digué sanglotant:

—No vols que 's plori y fas bé... Pero ¡á mí m' has de deixar plorar! Jo te 'l habia dut; era més fill meu que teu. ¡Jo ploraré sempre més!

Y en efecte; lo pobre vellet, perdut desde llavors aquell humor de bullicia, no s' aixugá 'l plor dels ulls fins á l' horæ de la seva mort.

CAPÍTOL XVIII

DE NIT.

Ja deus haber reparat que desde que t' he donat á coneixe ma germana, desde que t' he pintat aquella trassa senzilla, aquell esperit frévol, aquell rostre esblanquehit, aquells ulls puríssims y plens de tendra bondat, no he tingut ocasió de parlarte singularment d' ella en cap de las escenas que t' he referit. Es que la pobre donzella careixia de tota forsa iniciadora; era un' ánima que volaba perduda per l' espay y que 's dirigia allá hont la llum la cridaba. Aixó sí, los sentiments que treyan flor dintre de son pit, hi posaban arrels fondas, que lo de sentir, y sentir ab eixa vehemensa íntima de tot ser aislat de la vida exterior, era la feina esclusiva d' aquell cor angelical.

Per có l' amor entranhable qu' en Cárlos li havia inspirat, no fou capás de destruirlo ningú, ni las ordres rígorosas del pare, ni las amenassas, ni 'ls terrors, ni 'ls anys que tenian de passar desde flavoras fins avuy.

Avuy, fill méu, al cap de tan temps y tantas mudansas, aquesta velleta que veus al meu costat, encara plora al estimat de sa vida; y si algun cop sents per 'llá dintre plor y gemechs mal sofocats, sápigas qu' es la trista anciana, que de genolls avocada sobre la tomba que de tan aprop la espera, encara encomana á Déu aquella ánima que li pertenesqué.

Las desventuras d' aquella vetllada de negra recordació, tingueren fi aparent en aquell.—¡Prou! que 'l pare pronunciá. Tan la Mercé com jo, avessats á cumplir la voluntat del nostre pare y temerosos al propi temps de sas iras, férem propósit ingénuo d' obehirló. Jo 'm creguí en aquell instant veraderament possehit de rencunia per lo germá ingrát que 'ns abandonava, y per lo que toca á la Mercé, encara que de cap manera 's proposá treure de son pit l' amor entranhable qu' hi tenia, 's pensa de bona fé que 'l podria reptar per no manifestarló may més al séu estimat.

Mes cap de totes duas cosas vá poguer ser.

Era ja tart d' aquella vetlla fatal. Cadascú dels de casa se 'n havia anat á retiro y 's trobava tancat en sa cambra, probablement sense poder dormir, com á mi 'm succehia. Per tots lo cop havia sigut tras-

tornador. Jo m' estava sentat en ma caixa de la vora del llit, repassant un per un tots los detalls de la meva amistat ab en Cárlos; tu ja sabs que la imaginació se complau voluptuosament, cuan venen semblants casos de ruina y soledat, en fer aqueix treball minucios de butxí inquisitorial. Cuan vaig arribar al recort de las confidensas que 'm feya en Cárlos en aquella cambra mateixa, á la nit, després d' haber parlat ab ma germana per la finestra, se 'm vá acudir que la pobre noya 's veyá aquella vetlla sola per primera vegada y que sens dubte debia estar-se á la séva finestra, plorant y donantse tortura com ho feya jo.

No anaba errat; al obrir la finestra del méu cuarto vaig trovar á la donzella avocada á la del costat.

—Merceneta,—li vaig dir,—¿perquè no te 'n vas á veure si reposas?

—¿Perqué no ho has probat tu?—'m preguntá ella ab veu dolorida.

—¿Qué pensas en ell?

—Si. En ell y en lo dol d' haberlo perdut.

—Olvidal, Mercé. Ja has vist que no mereix que 'l ploris.

—Lo que no mereix es que l' estimi. No sè si podré olvidar-lo... Jo crech que nó... jo sé de cert que nó... Pero no se 'm coneixerá; cumpliré la voluntat del pare.

—Si,—vaig seguir jo ab expressió fogosa;—ha sigut mal amich, mal amant y mal agrahit. Ha rene-

gat de nosaltres per anàrsen ab los que 'ns fan la guerra. Jo l' he desterrat del méu cor; may més serà 'l méu amich.

—Ni 'l méu amant,—va afegirhi la Merceneta.

En lo moment qu' acababam de pendre aquesta resolució, sentírem trepitj al peu de las finestras

—Deu ser lo pare,—vaig dir recatant la veu.

Ma germana estirà 'l bras per agafarme la má y estrenyémela ab tota forsa, vá murmurar :

—Nó; es ell.

Y ho era. Lo cor enamorat de la donzella ho havia conegut.

—Pauet...—pronuncia al peu de la casa, glassant-me la sanch en las venas, la véu ben coneguda del orfe tolonés.

Jo vaig oprimir lo bras que ma germana tenia estés cap á mi, y ab un esfors d' energia vaig dirli ab veu baixa :

—¡Calla!

—Ella 'm va obehir; pero la veu d' en Cárlos torná á parlar.

—¡Pauet!...—vá repetir.

La Mercé y jo seguíam callant. ¿Perqué no 'ns en anabam tancant las finestras? Prou sovint que passa aixó en la vida. Perque en lo fondo del cor desitjabam lo contrari de lo qu' estabam fent.

—¡Pauet!—continuá la veu poruga d' en Cárlos, després d' esperar uns cuants segons la meva resposta.—¿Com es que no 'm contestas? Ja 't veig, qu'

ets aquí ab la Mercé, la meva estimada; sabia de cert qu' us hi trobaria. Us crido y no 'm responéu. ¿M' heu aborrit de debó? Miréu, demá surto d' Espanya; me 'n vaig trist, y sol, y desterrat. Deixéu-men' portar lo consol d' habervos parlat. ¡Pauet! Si 'm vejessis, ploro amargament... ¡Respónme! T' ho demano ab las mans estesas, de genolls... ¿ho sents? he caigut de genolls... Prégali tu, Mercé, tu qu' ets ma estimada... Dígalí que 'ns concedeixi 'l consól piadós d' aquesta última nit que 'ns veurém.

—Respónli,—'m digué molt baix la pobre noya, vensuda tan prompte en sa resistencia.

Jo... crech que desitjaba aquesta invitació per rompre l' silenci. ¡Sí! 'm sentia l' ánima més plena que may de carinyo per l' amich desgraciat y perdut de la meva infantesa.

Ab aixó, encara no vaig sentir lo prech de ma germana, los llabis se me 'n van anar á dir per ells mateixos:

—¿Qué vols, Cárlos?

—Grácias,—digué aquest ab accent eternit.—Vinch per parlarvos, per despedirme de vosaltres. Escoltéu; deixéume pujar, porque parlant desd' aquí podriam ser descuberts.

—¿Com pujarás?—vaig respondre.—Tindrias de passar per dins de la casa, y encara es major perill.

—Al porxo hi há una escala,—digué la noya.

—La vaig á buscar,—respongué en Cárlos.—No ferém rés censurable, Pauet, porque tu hi ets present.

S' allunyá y vingué al cap de poch ab la escala, per la cual arrivá fins á la meva finestra; saltá dins y apoyantse després en la barana, al costat meu, comensá la conversa, de la cual n' habian de pervenir amargas y mortals conseqüencias.

No te la referiré punt per punt, perque fou molt llarga. Ja feya estona que la claror del dia s' anunciaba per Llevant, quan en Cárlos baixá la escala y s' allunyá cap á Figueras.

Sols te diré lo resultat d' aquella entrevista, que sigué 'l d' unir-se 'ls cors de tots tres encara més qu' avans ho estaban. Y era un cas especial de sentiment, lo d' aquells tres jovincels confusos en una passió carinyosa que per lo comú sols se comparteix entre dos. Jo m' havia pres un lloch en los amors d' aquella parella enamorada, sas ilusions y sas esperansas eran las mevas, la forsa ab que á tots dos estimaba era tanta com la qu' ells per estimarse tenian, y en la felicitat ó en la desventura que 'ls esperés m' hi guardaban una part tan grossa com la seva mateixa. Per çó, si la comparació no 't fes riure, 't diria qu' aquella nit parlárem com tres enamorats.

En Cárlos nos va convencer fàcilment, de que l' afecte que 'ns unia desde 'ls dias primers de la nostra vida, era superior á tot lo que pogués succehir; de que jo era son germá y la Mercé sa promesa davant de Deu; y de que 'l sacrifici dels nostres cors nos deixaria la existencia erma y desconsolada. Plo-

rabam tots tres á la idea de rompre aquell víncul estretíssim, y convinguérem que no podia pas ser.

—Vencém las circunstancias fatals que 'ns voltan, —digué en Cárlos.—Ara sí, que son superiors á la nostra voluntat. Aném cada hú á cumplir lo seu deber. Pero vindrá un día, si Deu ho vol y 's compadeix de nosaltres, en que lo só de guerra quedarà apaciguat; llavoras nos tornarém á juntar per cumplir las promesas gloriosas que 'ns tenim fetas.

—¿Y 'l pare?—vaig observar.

—Ton pare no 'm donará may son perdó.

—Donchs ¿com ho farém?— digué ma germana.

—Som joves. Esperarém resignats y sense desficius impios lo dia que sense disgustarlo podreu fer us de la vostra llibertat. Després... ¿qui sab? A l' hora de la seva mort,—que tan de bó tardi forsa,— potser qu' encara 'm perdoni.

—Crech que no,—vaig fer jo que tenia concepte just de la fermesa del meu pare.

—Tinguém fè,—digué en Cárlos.—Lo qu' está per venir no 'ns amenassa de tan aprop com lo present. Jurémnos esperar; fémnos promesa sagrada de que 'l sentiment nostre no morirá, y aquesta confiansa 'ns donará alé per sufrirho tot.

No tinch de dirte que vam fernos aquell jurament, expressió viva y forrosa de lo que teniam al ánima. En Cárlos y la Mercé 's prometeren no pensar may en altre objecte que 'l de perteneixers' mútuament, ni en altra gloria que la d' estimarse fins á

la mort. Jo 'ls vaig fer promesa d' afavorir sempre la seva estimació y de viure per gosar la part de ditxa que dintre de la seva 'm prometian.

Després nos varem despedir ab lo cor plé de pena, mes també d' esperansa. En Cárlos s' allunyá cap á Figueras, nosaltres á prepararnos per compareixe davant del pare sense qu' aquest nos conegués senyals de la nit qu' habiam passat en vetlla, ni molt menos la traició qu' habiam comés á las ordres que 'ns tenia donadas.

Desd' aquell dia tremolabam aixís que 'ns posaba á sobre 'l ulls; tremolabam, porque 'l seu rigor no s' aplacá un instant.

A casa nostra, may mes se torná á pronunciar lo nom d' en Cárlos.

CAPITOL XIX

LA PARTIDA

Lo pare Nicolau continuá fentnos casi diariament las sevas visitas. La de recorre 'ls masos del entorn per despertar l' esperit de la gent y preparar-la per la lluita qu' anaba á esclatar, era feina que 's repartian los franciscans de Perelada, y de casa nostra n' estava encarregat lo pare Nicolau.

Molt cap als últims del mes de Maig, lo reverent vingué una tarde ab la nova candent de que ja casi era hora de pendre las armas. Tan lo pare com jo, que participaba de son ardor patriótic, esperabam aquella hora ab ansietat.

—Ja sab que conta ab nosaltres,—digué 'l masover al franciscá.

—Per mí surtim de seguida,—vaig saltar jo plé d'ardiment.

—No,—digué 'l franciscá, —desseguida nó. Lo que farém desseguida es allistarvos, pero no 's pot eixir á la desbandada contra un exércit regular com es lò francés. Hem de saber cuants som; formarém la partida, nos juntarém un dia en lo claustre del convent, y d' allí 'ns en anirém hont fassi falta lo nostre esfors. Per are ja sé qu' esteu apunt per cuants' us cridi.

—Sent aixís,—digué 'l meu pare ab los ulls fixats á terra y ab posat de calcular,—aixó encara trigará uns cuants dias.

—Poquets, pero sempre serán uns cuants.

—¿Com á cosa de cinch ó sis?

—O potser una setmana. ¿Qué necessitas temps per alguna cosa?

—Si pogués ser, sí senyor.

—¿Per amagar las unsas?

—També me 'n valdré per endressarlas, ja qu' hi seré y ellas forman la nostra pobresa. Mes no tinch pas aquest per objecte principal.

—¿Y donchs, quin objecte tens?

—Ja veurá; voldria tancar lo más y tréure n' á la noya y á 'n Bialó. ¿Que farian aquestos dos pobrets aquí, abandonats en mitx de la sarracina?

—Cert, qu' estarian en perill.

—Si,—vaig dir jo ab sobresalt;—lo primer ha de ser posarlos en salvo.

La Mercé no era present á aquell acte; lo Manco sí. Com de costum s' estava cargolat en sa cadira de

brassos, encara que sense intervenir en la conversa ab los seus acudits y paréntessis bulliciossos. Desde la vetlla de la surtida d' en Cárlos, no deya paraula, ni aixecaba 'ls ulls, ni l' abandonaba la tristesa. Ab tot, cuan va sentir que 's feya conversa d' ell, va dir sense moures' de sa actitut pensativa:

—Ab mi no hi penséu. Deuxéume morir.

—¿Després de tan temps de tenirte á casa, vols que t' abandoní?—li saltá 'l pare.

—¡Pe 'l pago que te 'n he dat!.. —respongué ell.—

Y 's posá á plorar desconsoladament.

—¡Vaja, vaja!—prosseguí en Pau Farrera.—Tu no m' has donat cap mal pago de ré. Aixó... ha sigut un altre.

—Pero jo te 'l vaig dur.

—Cuestió llesta,—digué lo pare resoltament.—Tu y la noya, vuy que estiguéu en lloch segur, y ja que 'l pare Nicolau diu que quedan dias, demá sens falta, á trench de dia, us portarém cap á Sampedor hont hi tinch parents qu' us rebran ab ballmanetas.

—¿A Sampedor los vols dur?—preguntá 'l frare.

—Si, terrenos endins. Aquí som prop de la frontera, y es fácil que la gresca hi sigui mes encesa. Allí está mes resguardat; y sobre tot, hi tinch la proporció qu' he dit.

—¿Y si 'm moro pel camí?—feu lo vell timbaler.

—No hi ha cuidado.

—¡Oh!—afegí 'l vell amargament.—Cuidado, cap.

¡tan de bó! Per lo que hi faig al mon... Ho dich per la trifulga qu' us donaria.

—Anirém en lo carro y poch á poquet.

—Com vulguis,—digué 'l Manco arronsant las espatllas.—A mi tant me fá cuit com crú.

—De manera ¿qu' aixó es demá?—preguntá 'l reverent.

—Y d' aquí cinch ó sis dias, lo noy y jo estem de tornada.

—Donchs d' aquí á llavoras, y felís camí

Despedits del frare franciscá nos disposárem per la partida, que com ja has sentit, teniam de emprendre á la próxima matinada.

La Mercé fou advertida d' amanir tot lo que li pertoqués; jo me 'n aní á colocar la vela y 'ls assientos en lo carro y á servir un bon pinso al matxo perque agafés bon delit. Lo pare se 'n aná á ficar en lo cinto de cuiro las unsas que tenia arreconadas. Per lo que toca al desdítzat Bialò, ja 't pots pensar que permanesqué en son lloch, sense podernos dar cap auxili, ni sisquera 'l d'aquell humor alegroy ab que dias avans aixeribia la casa. Y com la seva verbositat bulliciosa era en ell l' única manifestació de vida, llavoras que jo la veyá apagada 'm feya un efecte estrany y dolorós: me semblaba que 'l timbaler de Ballegarde ja s' habia mort.

CAPITOL XX.

LO CAMÍ.

A trench d'auba lò carró ja estava á punt.

No 'l várem ocupar gaire: un farcellet de roba de la noya que poch pensaba en bonichs y 'l clássich timbal d'en Bialó, qui no volgué deixar-lo de cap manera dihent que si 'ls francesos lo trovessin se 'n gaudirian. Aquella reliquia gloriosa 'ns seguí, donchs, penjada á un costat del carro, encara que cuberta per una xarpellera, á fi de no cridar l'atencuan cuan passessim pels llochs hont hi hagués des-tacaments francesos. Las baquetas que servian per arrancar al instrument lo séus sons de guerra, se las vá posar lo Manco creuhadas damunt del pit, ab tota la veneració ab que s' hi hauria posat un esca-pulari.

Lo malalt y la doncella pujáren al carro, mon pare tanca las portas del más, hont hi deixabam tantas memorias d' alegría y de tristor, y emprengüérem la marxa cap avall de l' Ampurdá, Catalunya endins, dret al refugi de Sampedor.

Jo no tenia idea, més que per lo que imaginaria-ment habia concebut, de la activitat assombrosa y valenta ab que Catalunya 's disposaba al esclat. del séu coratje contra 'l francés. Al atravessar las contradas que forman la distancia desde Perelada fins al terme del nostre viatge, vaig compendre fins á quin extrém anaba á ser formidable la lluita. Per totas parts bullia l' indignació, l' esperit patri, l' impaciencia y l' anhel de trabar la primera batalla.

A Girona vaig observar los primers síntomas d' aquell patriotisme generós, resolt y superior á tots los sufriments, que més tart habia de fer etern lo renom d'aquella ciutat. A las plassas, als carrers y al llindar de cada porta hi habia grupos en constant conversa; ja acalorada, ja cautelosa. Al hostel hont vam fer nit, la gent més brava, com eran tragu-ners y arrieros, no s' donaba cap pena de dir en alta veu lo que tothom sentia en lo cor. Caballers y menestrals entraban y surtian agitats, duhent á la má 'ls papers que s' habian rebut aquell dia ab novvas de Barcelona y de Madrid.

Y era un seguit de frases valentas, airadas, amena-sadoras, que pareixian volar per l' aire formant part de l' atmósfera, espessintla ó condensantla, de

tal manera que casi bé las respirabas sentinte després en las venas los efectes d' aquella nutrició poderosa, porque las sanchs te bullian á cada punt y 'l cap se 't abrusaba en pensaments d' ira y de venjansa.

—Los tenim de fé 'l compte.

—Ja sabrán qui som.

—Aixó ha de ser un estermi.

—Mil voltas morts, avans que gabatxos.

—No 'n té de tornar mostra á Fransa.

Cuan al matí següent várem posarnos de nou en camí, saturats del perfum penetrant y potent d'aquell patriotisme, lo meu pare vá dir bò y girantse cap á las murallas de la ciutat:

—Si 'ls gabatxos s' acostan per aquí, me sembla que se 'n parlará.

Jo 'm sentia transformat; l' entussiam platónich, encés més per la flama del que sentia 'l méu pare, que no pas pe 'l méu propi convenciment, se 'm vá convertir en afecte íntim y viu del cor, després de la curta estada que vam fer á Girona. Y al seguir caminant terras avall, véyam despertar-se la mateixa inquietut guerrera, ferse viva y calorosa la mateixa efervescencia, y sentiam repetidas las mateixas espressions de rancunia y de valor decidit. Nosaltres, contemplant com al nostre pas s' aixecaba aqueix sentiment tan igual al qu' anabam deixant darrera nostre, hauriam pogut creure qu' aquell perfum de patria de que 'ns habiam impregnat á Girona, venia ab nosaltres y per nosaltres era escampat, paregut á

la olor del mesch que 's reparteix en partícules invisibles y d'efecte intens, sense que en lo primer grá qu' ha dut lo primer aroma, s' hi repari desmembració sensible, ni disminució de pés.

Te vuy fer fixar particularment en lo que jo sentia, perque en això está la explicació de la meva conducta poch's dias després, y sobre tot perque las mevas emocions de llavoras, tan francas, tan lleals y tan plenas de generosa ardencia, son l' únich títol que puch retreure en ma defensa, si per cás se m' imputa fredor y carensa d' amor patri, en vista del modo com me vaig portar axís que brilláren las primeras flamaradas que jo vaig contribuir á encendre.

Jo 't juro, fill meu, que la meva ánima jove s' abrusaba en aquell amor, desde que 'l nostre petit convoy habia passat per Girona. Avuy es avuy, y encara per entre las cendras d' aquesta vellesa y per sobre 'l gelat desconsol que fá tans anys que 'm domina, aquell sentiment sagrat guspireja. Sempre he sigut espanyol de pura lley y catalá de bona rassa. Jo caminaba enardit al costat del carro que conduhia 'l pare; me sentia un afany impetuós d' arribar á l' hora de lluitar; estava desficiós per obtenir un paper en aquell moviment formidable que tenia en brava inquietut als pobles y á las ciutats, lo convent y la pajesia, la serra y 'l plá. Lo nom francés me desfeya 'l cor en afectes d' odi y desitjos de lluita. Y com tots los fills d' aquesta terra heróica, abrigaba en mon pit la esperansa arrogant de la victoria, sense consi-

derar que sols era cada aplech de catalans un grapat de valents mal armats y mal dirijits, per habérselas ab un exercit que venia á Espanya enviciat ab las victorias d' altrás guerras.

Ab aquestos impulsos que 'm movian l' esperit, imaginat' lo desfici ab que jo seguia la marxa lenta del nostre carro. Lo cor no 'm veyá l' hora de tornar á Perelada per formar en la partida armada pe 'ls frares franciscans; pero lo estat malaltís y perillós del timbaler de Bellegarde 'ns obligaba á caminar á trets escassos. Lo pobre home á cada instant demanaba repós; com que ja no l' animaba la forsa de son esperit, com qu' aquest ja habia quedat del tot abatut, lo sufriment físich y la debilitat mortal que no l' abandonaban, conseguian sobreposarse á tot; y ell, que poch's días avans hauria vensut totas las penalitats per darnos alé y fernos acabar depressa 'l viatge, llavoras passaba sensa con móures' per entre la agitació de totas parts, creuhaba fret per entre las flamas del general entusiasme y sense recordarse dels francesos, sos enemichs de sempre, nos obligaba á detenirnos continuament allargant de molts días la nostra marxa.

Lo pare, compadit y amorós ab aquell amich de sa vida, lo creya sempre y li otorgaba 'l descans sollicitat. Parabam lo carro, ja en hostel, ja en despo-
blat, y feyam tots los esforços pera reanimar aquella existencia tan decaiguda; tot just conseguíam inspirarli algunas paraulas d' agrañiment.

La Mercé qu' anaba ab ell dintre del carro, me deya á cada punt:

—En Bialó, no se que té. Tot plegat se 'm queda inmóvil y glassat, que tota m' espanta.

Jo li responia, perque aixís ho creya:

—Ho fá la calor y la fatiga.

Pero arrivá un moment en que lo decaiment absolut del veterá, també vá sobressaltarme, y cuan, després de socórrel', tornárem á arrencar lo carro, vaig acostarme al pare y li vaig dir baixet:

—En pobre Bialó está molt mal.

—Dias ha qu' ho veig—me feu de resposta 'l pare.—Lo pobret se 'ns mor', ¡y 'l mata aquell infame!

Aixís anárem fent lo nostre camí.

Per tot lo mateix espectacle: catalans ab la sanch bullint y francesos descansats en la ilusió de la seva forsa.

Tot plegat aquella disposició d' esperits, balicosa y enardida, se 'ns comensá á mostrar més temperada, y acabárem per trobarnos en llocs completament pacífichs á mesura que 'ns anabam allunyant de Girona y ficantnos per l' interior del terreno catalá. Desde Girona fins á Roda sols vejérem preparatius de guerra acompanyats de crits y amenassas; cuan de Roda várem passar, haurias dit que 'ns trovabam en un altra terra; la ramor de lluyta quedá derrera de nosaltres com una tempestat llunyana. A Malla, á Moyá, á Caldas y á Artés nos preguntaba

la gent, quinas novas duyam de las contradas de per munt; pero encara que no deixaban de ferho ab bon desitj é interés, ja no 's manifestaban moguts per aquell ardiment que tenia aixecat en armas á casi tot lo resto de Catalunya. Fins á Sellent no vam tornar á veure enemichs verdader y actius del dominador francés. Allí sí; allí ja tornaba á espurnejar l'entussiasme y 'l dalit guerrer, y la gent olvidada de sos traballs del camp, vivia armada y ab anhel de rompre 'l foch ab sos trabuchs, carrabinas y escopetas mal montadas.

Descansárem á Sellent la nit del dia 5 de juny, puig encara que de dita vila á Sampedor hi havia un tret curt de curta caminada, 'l pare no volgué arribar fosch á casa de sas parentas, pensant que l'amohino que 'ls dariam, de vespre fóra molt mes gros.

Mentres sopabam al hostal de Sellent, várem cambiar las noticias que nosaltres dúyam de la part alta, per las que 'ls hostes y l' hostaler tenian de lo que passaba en la part baixa. Nos explicáren las traicions ja manifestas del exércit que havia vingut com aliat y acabá per mostrarse ab declarada ambició de déspota dominador; los actes de revolta qu' en totas parts se succehian; la ira ab que 'l poble arrancaba de las plassas, los bandos y proclamas dels generals estranjers; la mort que 'l paisanatje armat havia fet sufrir á varios gobernadors de poblacions, per son proceder tebi davant del coratje popular; la

crema del paper francés á la plassa de Manresa; y per fi, la declaració formal y tremenda de guerra que la nació per si mateixa havia fet, ab los esclats simultáneos de odi al francés qu' habian corregut la Península com una reguera de pólvora.

—Ara sí que hi som,—digué 'l pare al escoltar totes aquestas novas.—Ja cal que 'ns donguém pressa en tornar á Perelada, ó sino ja trovarém comensada la feina.

Y l' endemá, dejornet, després d' una dormida escassa, puig ell y jo váam passar la major part de la nit engolfats en conversas de la guerra, nos llevárem per continuar lo camí fins á Sampedor de hont projectabam tornárnosen lo mateix dia cap á Perelada.

CAPÍTOL XXI.

LO CONVOY DE LA AGONIA.

—Mal viatge haurém fet,—me digué 'l pare al aixecarnos de la pallissa hont habiam escapsat lo son.—Me creya dur á la noya y á 'n Bialó, á un siti pacífich, y veig que per aquestos vols crema més qu' en lloch la brasa de la ira contra 'l francés.

—¿Y donchs, que penséu fer?—li vaig preguntar.

—Mira, alabat siga Deu... Ara ja ho hem fet; no podem pas tornar á desfer lo camí.

—Y en Bialó ménos que la Mercé.

—¡Pobre Bialó!—digué 'l masover ab un suspir de dol fondíssim.—Ab tot y las sévas nafras, encara teniam home per uns cuants anys. ¡Aquell traidor, aquell infame nos l' ha mort!

Sempre que 'l sério masover se referia á la passa-

da d' en Cárlos, ho feya ab una cólera sorda que m' omplia de terror. No l' anomenaba may; lo nom de Cárlos, no habian tornat á pronunciar-lo 'ls séus llabis; sempre s' hi referia 'ab algun adjectius de despreci ó d' insult. Jo 'm sentia, cada volta qu' ell feya alguna d' aqueixas referencias, com la sanch me fujia del cap deixantme 'l rostre blanch com lo d' un cadavre, al pensar lo que seria l' enuig del vell justicier é implacable, si hagués pogut saber que 'ls meus pensaments per aquell traidor, aquell infame, com ell deya, continuaban sent los d' amich tendríssim, los d' un germá, y que ab posterioritat á la seva despedida de casa, jo li habia permés forsa promesas y juraments ab la Mercé, sa fidel enamorada.

Continuárem la nostra conversa, bó y guarnint lo matxo y enganxantlo al carro.

Jo vaig preguntar:

—¿Y deixarém estar á 'n pobre Bialó, tan malalt, á casa de las nostras parentas?

—Prou me dol,—vá respóndrem' lo pare movent lo cap y comprimintse 'ls llabis.—Pero ¿que hi farém? La pátria es primer que tot, y hem promés tornar á Perelada. En Bialó 's quedará encomanat á la Mercé, que me 'l cuidarà ab tot carinyo, y tots dos protegits per las meas cusinas, que son bon amparo per qui 'ls lo demani sent cosa meva.

Lo carro ja estava á punt y jo vaig pujar al pri-

mer pis del hostal, per cridar á ma germana y ajudar á vestir-se al pobre timbaler.

Aquest últim dormia en un cuarto petitet, hont l' hostaler hi habia disposat un llit tal com era necessari per un malalt. Vaig entrar al cuarto.

—Bialó...—diguí ab veu recatada.

Y vaig repetir aquest nom diferentas vegadas, perque 'l malalt no 'm responia.

Ab lo cor sobressaltat vaig acostarme al llit, vaig tornar á pronunciar 'l nom á l' aurella del vell timbaler, li vaig tocar la má... estava glassada... després lo front... lo tenia inundat de suor freda.

Me vaig creure qu' era mort.

—¡Pare!—vaig cridar despavorit, corrent cap á la escala.

—¿Qué tens?—me preguntá 'l pare desde baix.

—¡Pujéu!... En Bialó, no sé qué té.

Saltá los graons de la escala com un adelerat, dirijintse cap al cuarto del seu amich. En aquell moment també eixí de la cambra hont s' habia allotjat, ma germana Mercé, qu' acudia igualment ansiosa perque habia sentit las meas veus.

Ella y jo entrárem al cuarto d' en Bialó derrera del pare. Aquest s' acostá al llit y prengué, la primera cosa, lo pols al malalt.

—Lo pols encara li bat,—digué després de son examen.—Pero aixó es un home que s' acaba.

—S' ha de fer lo que 's pugui,—vaig dir jo ab ve-

hèment anhel de carinyo per aquell pobre agnizant.

—Ja ho farém,—afegí 'l pare.

L' hostaler, qu' havia acudit veyent la nostra alarma, se 'n baixá ab la Mercé á preparar un cordial; al cap de poca estona la noya ja 'l duya y 's posaba á ferlo pendrer al malalt, á petits glops, ab una cullera de fusta. Aquest remey junt ab l' efecte reactivu del vi ranci que l' hostaler nos pujá y ab lo cual mon pare y jo fregabam los polsos del defallit timbaler, retornáren á aquest lo sentit y alguna forsa. Obrí 'ls ulls, nos mirá una estona ab la vista perduda y al cap de vall pronunciá aquestas paraulas:

—¿Ahont som?

—Anímat, Bialó,—li va dir lo pare inclinantse carinyosament cap á n' ell.—Som á Sellent, á poca distancia de Sampedor. Aviat te deixarém reposar.

Lo veterá féu un moviment per assentarse en lo llit; jo vaig ajudarlo á conseguirho.

—¿Y 'ls francesos?—digué ab certa accentuació de veu que se semblaba á la que solia emplear avans de caure en son abatiment.

—Los francesos aviat serán fóra,—li contestá 'l pare.—Tot Catalunya está en armas contra ells.

—¿Y vosaltres?—afegí en Bialó mirantnos al pare y á mí.

—Nosaltres anirém al nostre puesto, aixís que 't deixem segur á Sampedor.

—Deixéume estar aquí. ¿No veyeu qu' us faig nosa?... Anéu á fer lo vostre fet.

—¡No penséu en aixó!—va dirli ma germana.

Ell se la mirá sonrient ab tristesa, y murmurá girantse cap al pare.

—¡Diu que no hi pensi!... Si anés pe 'l méu cor, encara us acompanyaria.

Mon pare y jo 'ns crusarem una mirada d' esperansa; feya dias qu' en Bialó no parlaba ab l' alé de llavoras, y 'l sentirlo 'ns animá á creure que lo séu estat milloraba.

—¿Te trovas millor?—li digué 'l pare.

—Jo 't diré. Se 'm refá l' esperit, pero en lo cós no 'm sento ab forsas per rés.

—L' esperit es lo primer,—féu lo pare.—Ja veurás com te referém. Descansa ara una estona, y després nos en anirém poquet á poquet cap á Sampedor.

—¡No, nó!—esclamá 'l pacient, adresant lo cós y ab la vista encesa de viva animació.—Portèum'hi tot seguit. ¿No veyéu que vosaltres heu de tornar á Perelada?... ¡Qui sab, méntres m' assistiu cuants francesos deixéu de matar!

Estirá 'ls brassos sollicitant ajuda per sortir del llit, y sa insistència fóu tan resolta, que tan lo pare com jo l' assistirem vestinlo y ajudantlo á aixecar. Llavoras várem convéncens de que la nostra ilusió del seu reiximent, era del tot enganyosa. L' infelís no 's podia tenir dret, en lo rigor de la espresió, y 'ls nos-

tres brassos apenas podian sostenir lo pés d' aquell cós desplomat. Se queixaba de dolors vivíssims, y ab lo moviment y la excitació moral que se li habia despertat, li sobrevingué una reacció vint cops més perillosa que 'l passat defalliment. Las mans li abrussaban, lo cap li pesaba com una bala de canó y en sa mirada ardenta y vaga tot á un temps, s' hi llegia una especie de deliri que á cap dels que 'l contemplabam nos pareixia de bon esser.

Manifestárem llavoras l' intent de quedarnos al hostal, mes ell s' hi vá oposar altre cop ab tó irritat.

—¡Us dich que nó!—digué.—Portéume á Sampedor, y anéusen' vosaltres allá hont us esperan. ¡Deixar als francesos per mí! No ho vull, Pau; de cap manera.

A pés de brassos lo vam baixar fins á la porta del hostal y 'ns disposabam á estendrel' en lo carro, quan l' hostaler nos dissuadí.

—Si 'l porteu en lo carro, aquest home us arriba mort á Sampedor.

—Ja teniu rahó,—li observá 'l pare.

—¿Com voleu qu' aguanti 'l traqueig del camí? Aquest infelís está molt mal.

—¿Que no marxém?—cridá en Bialó desde 'l pedris de la porta hont l' habiam deixat assegut.

—¿Donchs qué fariau?—seguí mon pare, dirigint-se al hostaler.

—¿Tan us convé marxar?

—Nos convé, y á més ja sentiuh com ell ho demana.

—Donchs se l' ha de dur á pés de brassos.

Várem compèndre que l' hostaler tenia rahó, y llavoras s' organisá un trist convoy, lo convoy de la agonia, per trasportar al pobre veterá lo trós que 'ns faltaba pera deixar-lo sobre son llit de mort. Sis homes del poble 's brindáren piadosos á conduhir lo malalt, rellevantse de tres en tres. Lo prengueren en brassos y 's posaren á caminar; lo pare 'ls anaba al costat duhent agafada la má dretha del seu amich tan volgut. Jo seguia derrera menant lo carro en lo cual anaba ma germana.

Alló semblaba ja l' enterro del pobre timbaler.

Lo desvaneixement del matí aná repetintse diferentas voltas durant aquella trista caminada. Hi acudian ab lo cordial que 'ns enduguérem á prevenció, del hostel, y aixís alcansabam anar sostenint aquella vida que tots veyam á punt de finir. Y cuan jo sentit tornaba al agonitzant, se li manifestaba altre cop ab aquell entusiasme y aquell empenyo que la primera vegada 'ns habia arriuat á esperar.

Cuan arriaba tal punt, lo mateix Bialó animaba als homes que 'l conduhian.

—¡Tiréu, tiréu!—los deya.—Tiréu, qu' aquestos tenen pressa. Han d' anar á matar francesos.

Aquesta idea s' habia clavau en sa imaginació que potser ja la concebia per esma, á forsa d' haberla tan

concebuda en lo temps de sa claretat y fortaleza. Lo sentiment de rancunia contra l' enemich al cual habia combatut tota sa vida, potser se mantenia sol, aislat, en aquella ánima, com se manté l' úlhim alé en lo pulmó cuan ja s' han extingit en lo cós totas las demás forsas de la existencia.

Habiam surtit de Sellent ab una calor xafogosa, efecte del cel cubert y de tempestat ab que habia surtit lo dia. Mentres féyam camí nos habian detingut, á mes dels desmays d' en Bialó, alguns ruixats que obligaban á soplujar al malalt sota la vela del carro; pero cuan avansá 'l dematí s' allunyá 'l mal temps, deixantnos arribar á Sampedor ab sol clar y bona calma.

Hi arrivarem entre set y vuyt del matí.

Las nostras parentas nos reberen ab la sorpresa natural, pero ab agrado, y compadidas intimament del malalt qu' ab nosaltres arrivaba, li arreglâren un llit, la primera cosa, y 's consagraren ab tot anhel á buscarli alivio y medicina.

En aquell llit anaba á morir-se lo brau timbaler dels Pirineus.

Cuan li estenguérem lo tenia privat una de sas bascas, que s' anaban fent més llargas y més frequents. Cridârem al metje de Sampedor, vingué, examiná aquell rostre demacrat, groch, cubert de la mortal fredor dels cadávres, tantejá aquell pols somort que d' entant entant se posaba á batrer desbocat ab indicis de irremediable desarreglo, vejé

aquell cos inmóvil, cusit de feridas mal closas, y surtintse despres de l'arcoba, ab cara de condol, nos digué á tots los qu' esperabam lo seu pronóstich:

—Es cas desesperat. Aquest home no passa d' avuy.

—¿Avuy?—repetí mon pare sanglotant.

—Lo miracle,—digué 'l metje,—es que no se haji mort deu anys avans.

—Jo l' he aguantat,—pronunciá lo masover ab orgullosa tendresa.

Se 'n aná 'l metje, y 'l pare, ma germana y jo acudirem al capsal del llit hont lo nostre Bialó passaba sa lenta agonia.

CAPITOL XXII

LO MISSATJER DEL BRUCH

Plorabam tots tres inclinats sobre el llit d' en Bieló. Ma germana y jo 'ns sentiam mes y mes apesarrats per las llágrimas del nostre pare, que no habia plorat may en presencia de nosaltres.

Aquell plor era la ponderació mes terrible de la nostra desgracia.

Regnaba en la estansa la solemne quietut que sol acompanyar á una agonia; los finestrons estaban tancats y 'ns illuminaba la claror tremolosa y escassa d' una llántia que cremaba damunt d' una calaixera de bombo, davant d' una estampa de la Verge de Montserrat; respirabam l' atmosfera saturada del éter de la medicina y del olor de la febra que consumia al malalt.

Lo dolor que sentiam, allunyaba de nosaltres la memoria dels nostres propòsits. Ni 'l pare ni jo pensabam en marxar allunyantnos d'aquell lloch. En Bialó era l'únich que 's mantenia fixo en tal idea y que 'ns la recordaba cada volta qu' obria 'ls ulls, dihentnos ab veu defallida:

—¿Qué no us en tornéu?

Tot plegat aquella abstracció del nostre esperit se turba per la gran ramor de crits y corredissas que 's vá moure fora de la casa. Era una munió de veus que s' esclamaban totas d' un plegat y una agitació desfeta com si en lo poble s' aixequés una bullanga.

Mon pare y jó váam corre á escoltar prop de la finestra, que com t' he dit, estava enterament tancada.

—Aixó es cosa dels francesos,—digué mon pare.

—¿Qué potser vénen?—vaig afegir sentintme despertar tot mon enardiment.

Un crit de la Mercé 'ns féu tornar cap á l'arcoba.

—¡Pare!..

Trovárem á 'n Bialó incorporat en lo llit, apoyat ab un bras en lo coixí sobre 'l cual feya forsa. Habia sentit las nostras paraulas de prop del balcó y ab ellas se li habia arbolat l' ánima, sempre somesa al calor poderosíssim de la idea qu' hi tenia constant.

—¿Qué tens, Bialó?

—¿Dius que venen los francesos?...

—No ho sabem. A fora se sent burjít.

—¡Correuhi!... ¡Deixéume estar!... No hi fa res que 'm mori sol. ¡Aneu! ¡Mateune forsa!

Després d' aquestas paraulas que digué ab tota la violencia d' un boig deliri, caigué sobre 'l coixí desvanescut.

En aquell moment entrá la Munda, una de las duas cusinas del pare.

—¿Qué passa?—li preguntárem aquest y jo.—¿Qué son aquets crits?

—Malas noticias, fills meus,—digué la Munda.— Ha arriuat un missatjer del Bruch, Lo somatent de Manresa ha tingut foch ab los francesos y ha hagut de tornar enrera.

—¡Llamp de Deu!—cridá 'l pare.

—Ara surt la gent del poble per anarlos á socorre.

—¿Se 'n vá cap al Bruch?

—Están armantse y reunintse á la plassa; no quedará un home á Sampedor.

—¡Anem' hi!—'m digué 'l pare corrent cap á la porta.

Pero al arriuar á ella 's detingué. Llansá una mirada cap á l' arcoba y posantse las mans al cap esclamá:

—Mes ¿com deixo á aquest infelís? No puch deixar-lo morir en tal abandono.

—¡No 'l deixéu!—suplicaba ma germana ab rostre espantat y las mans juntas, dreta al péu de l' arcoba, entre las duas cortinas de rovell.

—Si,—digué 'l pare.—No puch anármen'. Pero ¡tu hi vas!—proseguí girantse cap á mí y agitantme

'l bras ab briosa energía.—Tu hi vas, y recordat' que t' hi tens de batrer per tots dos.

—¡Si, pare!—li vaig respondre ab lo cor ardit.—
¡Per tots dos vaig á bátrem! ¡Adeu siau!

—Pren un' arma,—'m digué 'l pare.

—¿Ahont n' hi ha una?—vaig preguntar, girant-me á la Munda.

—A casa no n' hi ha cap. ¿No veyeu que som donas solas?

—No hi fa rés; ja n' hi haurá per fora. Adeu siau.

—Adeu fill,—me digué 'l pare abressantme.—
Pórtat' com un home.

Vaig besar tendrament á la Mercé, que 'm mullá la cara ab son plor, vaig besar també lo front gelat del moribundo, al cual ja estava segur de no tornar á veure viu, y vaig surtí del cuarto y de la casa corrent en busca d' un' arma.

Me sentia dins del pit un volcá d' entussiasme boig y coratjós. Per primera vegada me 'n anaba á batallar, y no naixia dins de mi ni 'l menor instint de cobardía.

Aquell sentiment de confiat valor, se respiraba llavoras en l' aire de la nostra terra.

No quedaba un catalá patriota, que no esperimentés un ardiment igual.

Era com lo sol, de cual llum participa tota la terra, y que per tots es igualment intensa, igualment brillant, y igualment foc de calor y vida.

CAPITOL XXIII

¡UN' ARMA!

Me vaig dirigir á la plassa y la vaig trovar solitaria y quieta.

Pe 'l carrer tampoch se veyá á cap home.

—¿Ahont son?—vaig preguntar á una vella.

—Ja han marxat, fill méu, me va respondre.

—¿Ja son cap al Bruch? No poden ser molt lluny.

—No gayre, perque ara se 'n van.

—Ja 'ls aconseguiré. ¿Ahont trovaria un' arma?

—No ho sé fillet. De casa se las han emportadas totas.

—Vaig á buscarne. Adeu siau.

Jo no sabia la empresa que 'm proposaba. Que tenia necessitat d' un' arma, ja veus tu qu' era evident; las meas mans se contreyan y s' apretaban

afanyosas de sostenir cualsevol instrument mortal. Pero ¿ahont trovarlo? Vaig anar corrent y adelarat de porta en porta com si demanés caritat mort de fam y de miseria.

—¿No tindriau un' arma?

Per tot me feyan la mateixa contestació:

—De casa se las han endutas totes.

La contrarietat, que tan poderosa es sobre 'ls empenyos del home, y l' afany viu de lluitar ab que habia surtit á la plassa de Sampedor, me produhi- ren una excitació imponderable; per alcansar aquell' arma que fujia de mas mans hauría donat tota la vida que m' haguessin respectat los francesos.

Me vaig posar á corre desatinat; del poble vaig dirijirme á las masias immediatas. Entraba per tot ab pressa é instancia executiva, febrosa, apremiant, y ja no ab tó de súplica, sino ab lo d' amenassa, de- ya á las dónas que trovaba desenfeynadas, fent ro- dona prop del portal:

—¿Teniu un' arma?.. ¡Donéume un' arma!

Y la resposta seguía sent invariable:

—A casa no 'n queda cap.

Corrent ab lo desatino que t' he dit, ab l' ánima colérica y desesperada, jo no sé quantas vegadas vaig atravesar lo poble. Cridaba ab veu ronca y fa- tigada:

—¡Un' arma, un' arma!

Y aixís cridant y corrent vaig trovarme davant de la casa de mas parentas. Lo cansanci del cós y del

esperit m' obligaren á aturarme, y arrimat al cantell de la porta vaig rompre á plorar; eran llágrimas de despit, de dolor, d' afany dement que 'm devoraba, de tots los desficiis que poden martiritzar un cor jove y ardorós com lo meu.

Ab lo rostre encara banyat en plor y plé 'l meu pit d' ira impotent, me vaig ficar á la casa; vaig pujar la escala y 'm fiquí en lo cuarto hont havia deixat al meu pare prop del llit d' en Bialó. Aquest estava en un dels seus moments clars, incorporat al llit ab l' ajuda del meu pare que 'l sostenia ab un bras darrera de sa espatlla.

—¿Encara ets aquí?—digué 'l masover al véurem'.

—¿No trovo cap arma?...—li vaig respondre desconsolat.

—¿Ni una?

—Ni una; lo somaten se las ha emportadas totas. ¿Com aniré á la lluyta desarmat?

Llavoras lo malalt que 'ns havia escoltat mirant-nos fixament, ja al pare, ja á mi, acabá d' adressar son cos decaigut y ab un enardiment superior á tots los que li sobrevenian desde 'l dia avans, digué interpelantme á mí:

—¿Qué dius, que no tens cap arma?... ¿Y 'l timbal qu' hem dut ab nosaltres?... ¿Que no 't recordas qu' ell tot sol fa guanyar batallas? Tu sabs tocarlo, fill meu; jo te n' he ensenyat. Ves, prenlo, y corre á bátrel' alli hont se tirin tiros contra 'ls gabatxos. ¡Vés, que la victoria anirá ab tu!

—¡Teniu rahó!—vaig esclamar ab lo meu sér inundat d' alegria.

—Vés,—continuá ell.—Dèu me dará forsas per esperar-te. No vull morir-me sense saber l' última hassanya del meu tambor... ¡lo tambor de Bellegarde y de Masdeu!... ¡Corre!... t' espero...

L' agitació de que s' habia omplert, l' aclaparà en aquell punt sobre 'l llit. Caygué desvanescut y subjecte á una gran fatiga. Jo vaig anar per acostar-m' hi, pero 'l pare 'm detingué.

Va signarme la porta y 'm va dir:

—¡Vés!

Los méus ulls van llansar una mirada sobre 'l vell soldat que 's moria.

—¿Lo tornaré á veure?—vaig pensar.

Y me 'n aní de la cambra, dret á buscar lo timbal.

Aquest instrument gloriós no habia sigut despenjat del costat del carro. Allí estava, ab las baquetas sostingudas entre sos cordills, que jo las hi habia posadas treyentlos de sobre 'l pit d' en Bialó, cuan li agafá lo primer insult pe 'l camí.

Al carregarme lo timbal á la espatlla, s' afegí al calor de mon bullent entusiasme, lo de la fé qu, en Bialó m' habia volgut inspirar. Me vaig estremir d' orgull al considerar que jo anaba á batre en una acció de guerra, aquella caixa qu' habia conduit á un exércit de victoria en victoria. No sols me creya duenyo d' un' arma, sino de la millor.

Vaig surtir del poble corrent com si anés desbo-

cat, per aconseguir als dels somaten, que ja 'm duyan tanta ventatja.

Ja no 'm veyà l' hora d' exercitar las llissons qu' havia après del pobre Manco, lo veterà del Pirineus.

CAPÍTOL XXIV

LO BRUCH

Ja tindrás sabut de sobra lo qu' ara vaig á esplicarte, puig no es aquesta relació que 't faig, per instruirte en los fets de l' Historia qu' aquesta déu referir be massa y que tot fill de la nostra terra té de coneixe ab minuciositat.

Ab tot, per mes que jo no 'm proposi esplicarte sino la part especial que 'm va pertocar en la memorable jornada del Bruch, lo fil de ma narració me porta á ferte esment de certs successos, y ho faré aprofitant lo pas en que 'ns trovém, méntres jo camino sol y adelarat pel camí de Manresa, afanyós de reunir-me ab los paisans de Sampedor y Sellent.

L' acció que pocas horas avans s' habia donat en lo Bruch, entre la vauguardia dels francesos y 'l somaten manresá, no fôu ventatjosa per aquest últim

com ho notificá 'l missatge qu' havia mogut la surtida dels de Sampedor. Lo xoch havia sigut ab las tropas del general de brigada Schwartz.

Tothom sab la rahó perque aquest general passaba per aquells camins.

Bonaparte desde lluny, feya sentir la influencia poderosa del séu esperit encegat per la llum de victòria ab que ell inundaba 'l mon. Lo séu primer plan respecte á aquesta banda d' Espanya, era, segons vaig sentir á dir, apoderarse de las duas plassas de Valencia y Saragossa. Per ço van surtir de Barcelona duas brigadas, lo dia 4 de Juny, la una manada per 'l general Chabran, que 's dirijí cap á Tarragona, y l'altra conduhida per en Schwartz, que com que s' encaminaba á Saragossa, emprengué la marxa per á Lleyda hont tenia d' incorporarse la guarnició de suïssos qu'hi havia, després d' haber aprofitat lo pas per Manresa, destruint los molins de la pólvora y continuant després á reunir-se ab l'exercit d' en Duhesme, frente á la capital del Aragó.

En Schwartz no sabia la sanch coratjosa qu' es sava del esfor catalá, y creyentse imposible que durant la séva marxa pogués ser hostilitat per cap partida séria, caminá ab lo séu cos d' exercit desde Barcelona á Martorell y de Martorell á Esparraguera, confirmant á cada pas la seva confiança, puig los pobles estaban quiets y solitaris, sense sentir-se en ells mes ramor que 'l de las campanas, de las quals lo jefe

y las tropas ne feyan poch cabal. Aquell só de campanas era, no obstant, de forta elocuencia per qui l' entengués; era 'l toch de somatent que cridaba als catalans á aplegarse contra l' enemich que passaba; lo toch de somatent que no suspenia 'l perill del enemich present. Y la soletat dels pobles que la divisió francesa atravessaba, no era la por ab que 'ls habitants s' amaguessin; era que tots ells habian partit dret á la montanya ab l'arma al coll y 'l pit omplert de valor y fortalesa.

En Schwartz que no entenia rés de tot aixó, avansaba satisfet y confiat, ab sos 3,800 homes y duas pessas d' artillería. Surtí d' Esparraguera á la matíada del dia 6, en lo mateix punt que 'l nostre convoy de l' agonía marxaba, com ja t' he dit, de Sellent. La tempestat que 'ns vá atormentar al principi de la nostra caminada, fôu més forta y desfeta á l' altra banda del Montserrat, tal que la divisió enemiga tingué de refugiarse á Collbató, fins que quedá aquella dissipada é ixqué 'l sol per illuminar las hassanyas d' aquell dia, may més olvidadas en la memoria ni en los gestas de aquesta patria brava.

Al mitx dia 'ls francesos arrivaban al Bruch.

No sé si tú has visitat aquells llocs. Cualsevol diria al véurels, que la naturalesa ja habia fabricat aquell congost oferintlo als naturals perque' un dia hi eternisessin son nom ab la fama d' una victoria. Lo coll del Bruch es un siti de lluita, al cual sols un estranjer temerari ó desaconsellat pot anarhi á pro-

vocar la escomesa dels fills del país. Lo lloch estret, enfilat, dominat á la dreta pe 'ls rochs formidables y ferestechs del Montserrat, seguit d'una encreuhada de camins que divergeixen cap á Lleyda, Igualada y Manresa, y que á tot' hora 'poden ser las clotadas per hont affueixin cap aquell lloch las corrents impetuosas del ofés patriotisme catalá. Al costat contrari de la montanya, hont no hi ha pichs ni crestas que ofereixin castell, hi existeixen pinars espessos per poder sorprendre al enemich y delmar sas filas avans que 's refassi de la sorpresa.

A lo llarch d'aquest congost hi corren tres poblets, que tots tres portan lo nom gloriós, com si se 'l disputessin per alcansar ab preferencia la veneració del viatjer. Tots tres se diuhen Lo Bruch. Son Bruch d'abaix, Bruch del mitx y Bruch de dalt.

Collbató, que 's trova á la dreta avans d'arrivarhi, fet á un cantó, arrimat á la base de la forta montanya, aplanat sota las rocas sense atrevirse á mirar enlaire, sembla qu' allí 's recati dintre son clot y s'aguanti silenciós, sense mostrar altre cosa que 'l campaneret de sa iglesia, encara pasmat de la feta heróica que va presenciar, fugint de que 'l caminant lo repari tan acostat ab sa petitesa á la sombra del Bruch que s'aixeca orgullós y ponderat. Y cuan has passat de llarch per frente del poblet encongít y entras al cap de bona estona en lo Bruch d'abaix, ansiosa la mirada, dalintte 'l cor per contemplar tots los detalls del paratje y fingirte ab l'imaginació

acalorada, aquell embat furiós que destrossá á un exércit, los habitants que hi ha per las portas miran ab una mitxa rialla, com si 't diguessin:

—¡Aquí va ser, aquí!

Y ab tot, no es pas prou cert. Es una mentida que 'ls fá mitx assentir la codicia de gloria. Ells no 't diuhen res, pero t' ho deixan creure; y si tu 'ls pregunyas, ben clara observas la recansa ab que 't responen:

—L' acció vá ser prop del Bruch de dalt. Pero per çó, aquí també es Bruch.

Lo mateix te passa en lo Bruch del mitx. Allí 'ls sab greu de la mateixa manera lo tenirte d' enviar més amunt y posan lo mateix empenyo en ferte saber que alló també es Bruch.

Cuan arrivas al Bruch de dalt, ja es un' altra cosa. En aquest hi regna 'l convenciment plé de l' orgull, y s'hi disfruta la tradició de la gloria ab tota franquesa.

Alli ja no es ab la rialla, sino ab tota la boca que 't diuhen:

—¡Aquí vá ser, aquí!

Y no 't falta may qui t' acompanyi pe'ls vols á recorre aquells sitis hont palpita lo recort de tanta hasanya. Te mostran los pinars de hont surtiren las primeras balas, la estribació enlairada y ferma que fuig de la massa del Montserrat, y sota d' ella á Ca'n Massana, posada dalt d' un turonet com un monument bastit per la posteritat á n' als braus qu' allí peleáren.

CAPÍTOL XXV

LOS XEIXANTA

Tornant als fets que t' anaba referint, anteriors al combat memorable per las nostras armas, dech dirte, ó parlant millor, recordarte, que descansat en sa forsa y en la creencia de que 'ls naturals s' amagaban esporugits, lo general Schwartz se vejé en lo cim en que té son asiento lo Bruch de dalt, á la hora de mitx dia, mica més ó ménos.

Després d' un petit alto en lo poblet, la divisió tira endevant per pendre 'l camí de Manresa, quan al trovarse las avansadas davant del pinar que cubreix la bifurcació dels camins d' Igualada y Manresa, va troná una descarga que feu mossegar la terra á gran número dels coracers que cabalcaban á la vanguardia. La sorpresa fou terrible, porque á més

de ser tan suptada, se produhia ab circunstancias de incomprendible explicació. Los soldats francesos no veyan cap enemich; semblaba que 'ls acometesin fantasmas. Y la vritat, de sérs sobrenaturals pareixia aquella escomesa, á jutjar pels efectes que 'ls francesos se descubrian á sobre d' ells. Buscaban en sas corassas las senyals de las balas que s' hi haguesin esclafat, y lo que trovaban era la sanch que taba 'l brunyit acer y qu' eixia de las feridas obertas en los pits á través de las armaduras.

¿Qu' era alló? ¿Com s' explicaba un semblant prodigi?

Lo toch de somatent qu' habia rebut á la divició francesa en lo primer poble de son tránsito desde Barcelona, s' habia propagat de campanar en campanar, de població en població, de contrada en contrada, y traspasant las alturas espadadas del Montserrat habia anat á morir á Manresa. En aquesta població, com tu sabs molt bé, lo alsament contra 'l domini de Napoleon s' habia declarat ab actes de desacato manifest com lo de cremar lo paper sellat francés, cual feta habia ocorregut lo dia 4 de Juny, dos dias avans de la embestida del Bruch. La rebelió, donchs, estaba en son major ardiment lo dia 6, cuan la campana del somatent y las novas dels misatjers advertiren als manresans lo perill que se 'ls acostaba.

—¡Vé en Schwartz ab mes de tres mil homes!—

fou la veu que corregué en un instant per la població.

Y 'ls més decidits se trovaren desseguida á la plassa, per tractar d' amanir una brava defensa. Tot-hom acudia al toch de generala y als clamors de las campanas que olvidaban son tocar religiós per brumulejar en só de guerra, y cada cual armat tant bé com podia, se disposaba á corre al lloch que se li senyalés. Pero n' hi hagué uns cuants que no 's resignáren á esperar l' arribada del enemich. Sigués disposició del que comandaba 'ls preparatius de defensa, ó sigués perque algun determinat digués dintre d' algun grupo:—¡Anémlos á trovar!—y 'ls que 'l sentiren responguéssin valentment:—¡Anem!—lo cert es que d' aquella munió de braus ne vá eixir una xeixantena de més braus encara, qu' emprenguéren lo camí ab l' intent temerari de tancar lo pas á un exércit.

Diu qu' al passar las portas de Manresa, algú 'ls vá deturar per dirlos:

—Ne venen més de tres mil.

—¿Y qué?—va fer lo qui anaba al davant.

—Y vosaltres sóu xeixanta.

—¿Y qué?—váren repetir.

—¿Ja porteu municions?

—Bonas ó dolentas, sí.

—¿D' hont heu tret las balas, que n' hi habia tan escassedat?

—No n' han faltat. Hem fem trossos las baranas y las barretas dels balcons.

Precedits per lo gonfanó de la parroquia, sortiren aquells xeixanta boigs cap á realisar la seva empresa, y arrivats á la vora del Bruch de dalt, s' amagaren en la espessura dels pins per disparar los seus trabuchs, escopetas y fusells carregats ab ferro, contra la primera fila de soldats imperials qu' aparesqués.

Eran, donchs, aquells xeixanta homes, los que ab sa nutrida descarga sembraren la sorpresa y l' espant en la vanguardia d' en Schwartz.

Mentres l' esbarament dels soldats no 's serenaba, continuaba lo tiroteig mortal; lo pinar seguia escupint ferro per las golas negras de son contorn y la encreuhada dels dos camins s' anaba rublint de morts y de ferits, qu' al caure encara buscaban ab ulls esbarats qui era que 'ls mataba. Los que surtian salvos de las descargas incessants y nutridas, se feyan enrera devant de la fosca espessura que resguardaba al enemich invisible, y lluny d' entrar en ella per afrontar lo perill, fugian esparverats á reunir-se ab los cós de la divisió.

Es clar que passats los moments primers de la sorpresa, los imperials tenian de referse: Lo general, convensut de que se las habia ab una trista colla de *brigants*, com anomenaban ells als patriotas que 'ls hostilisaban, no s' afectá gran cosa per la pérdua d' uns cuants soldats, y formant acte seguit un ro-

bust cós de columna, lo féu avançar cap al lloch de la escomesa, flanquejat per guerrillas de tiradors.

Y és evident; perduda sa única ventatja, qu'era la de la sorpresa, los manresans no podian en cap forma resistir l' embestida d' aquell núvol d' enemichs. Bé váren combatre ab esforços may imaginat, bé van caure al peu dels pins molts d' ells qu' avans de ferse enrera preferian mullar sa sepultura ab sa sanch; pero lo que no pot ser, no pot ser, y no hi ha imposible major que 'l de contenir xeixanta homes á una columna formidable que 's bat ab serenitat, com aquella ja s' hi batia.

Ab aixó, la retirada dels manresans fou inevitable. Tinguéren d' emprendre altre volta 'l camí per hont habian vingut; mes si la insistencia del seu valor per un instant cedia, no era certament per durlos á la ciutat tristos y avergonyits explicant lo vilipendi d' una derrota. La sanch catalana bullia en las venas d' aquells valents, la set de revenja 'ls abrusaba, y plantats al cap de poca estona al abrich de las crestas monserratinas, celebraren consell entre tots, per trovar manera de reprendre la victoria que 'ls habia girat la espatlla després d' haberlos sonrigut tan gloriosament.

Llavoras hi hagué un espay durader de silenci, en aquells sitis poch avans aixordats per lo tarrabastall de la empenyada lluita.

Los ecos reposaren de sa fatiga atronadora, la fumera del combat tingué temps de desferse escampada

y 'ls morts quedaren en pau estessos per la serra, com si jeyessin ja en la soletat del cementiri.

Lo general concentrá novament sas tropas en lo Bruch de dalt, habent deixat una forta guardia en la posició de Ca 'n Massana; volia donar descans á la seva gent pera proseguir després la marxa cap á Manresa. Aquella confiansa fôu la que 'l perdé.

Mentres en lo Bruch reposaban sas hosts, los manresans ja acordaban la forma d' una nova escosmesa. Saltant rochs y timbas surtian correus d' alarma cap á totas las poblacions del voltant.

—«Us esperem.»

Aquesta era la seca y elocuent consigna.

Per lo que toca als habitants de Sampedor y de Sellent, ja sabs tú que no 's féren pas esperar. Ells fóren los primers qu' hi arriváren. Cent homes de Sampedor y xeixanta de Sellent, que junts ab la cuarentena de manresans que quedaban útils per batre's, formaren un cós de doscents homes per derrotarne tres mil vuytcents.

¿Doscents homes t' he dit?

Donchs me he descontat.

Eran doscents hú.

Puig bé tinch de contarm'hi jo, que vaig unirme als somatens de la manera que 't vaig á explicar.

CAPÍTOL XXVI

LO TIMBALER.

Apretant las camas ab tot lo meu delit, y ab lo timbal á coll, vaig atravesar llarga distancia sense ovirar los somatens ab los quals tractaba de reunir-me. Ab la ventatja que 'm duyan y la que 'ls feya perdre l' anhel que 'ls movia, era per mí la d' atraparlos empresa de gran fatiga.

Pero no m' espantaba. Fatiga, y gran, va ser la méva; la calor y la pols cuidaban á ofegarme per aquella carretera cual longitut ma impaciencia anaba devorant; mes al cap y al últim vaig distingir de lluny la lluentó dels fusells, lo vermell brillant de las barretinas y la silueta movedissa de las duas banderas parroquials de Sellent y Sampedor.

—¡Ja 'ls tinch!—vaig esclamar per mí mateix, ab un fondo respir d' alegria.

Y accelerant encara més la correguda, arribava en uns quants minuts al costat dels cent xeixanta guerrillers.

Com bé suposarás, lo veure á un bailet ab un tambor á la espatlla, que se 'ls presentaba sense més ni més, desconegut de tots y prés d'aquell afany que 'm desatentaba, los va sorprendre é inspirá suspiras.

—¡Déu vos guart!—los vaig dir jo á ma arribada, plé d'alegria y de franquesa.—¡Déu vos guart! Vinch ab vosaltres.

—¿Qui es aquest xicot?—saltá un dels de la colla, mirantme ab desconfiansa.

Ningú 'm coneixia, le tots los que formaban lo grupo de darrera.

Jo 'ls vaig donar tots los informes que podian desitjar de mí, y esforsant en mas paraulas la expresió del méu entusiasme tractí de convéncels de que no podian recelarse cap traició ni cap sorpresa.

—Bé, vina,—'m digué un.—Al cap de vall, tan si vens per mal com per bé, no 'ns pots fer cap perjudici.

Vaig ficarme entre ells, y per donarme ja més aire vaig tréurem' lo timbal de la esquena, posant-mel al costat ab la trassa marcial qu' habia après del vetera dels Pirineus.

Ab tot, semblants esforsos no 'm daban resultat. La confiança dels catalans no se 'm demostraba. Com no duyan qui 'ls manés, puig tots eran iguals, ni caminaban en cap formació, jo seguia barrejat entre

ells, pero sense que ningú 'm digués rés, ni m' admetessin á participar de sas conversas.

Jo anaba, com t' he dit, ab los que, per enténdrens, te diré que formaban la retaguardia; mes la veu de ma presencia aná estenentse á lo llarch de la colla.

—Ha vingut un bailet timbaler.

—¿Quin servey nos farà?

—Sempre serveix per dar delit.

—¿Y qui es aqueix bailet?

Tots los caps s' anaban girant cap á mi, y jo 'm sentia verdaderament frisós al véurem' lo blanch de tanta estranyesa y desconfiansa. Aixís es, que vaig llansarme á gastar totas las rahons.

—Soch del Ampurdá, de Perelada; só fill d' en Pau Ferrera, que m' ha ensenyat á tenir rabia als gabatxos y amor á la meva terra. Ell m' envia á barrejar-me ab vosaltres, y vinch ab aquest timbal, que no us penseu que siga un timbal cualsevol. Aquest es lo timbal d' en Bialó, un vetera de la guerra del noranta tres. Aquest timbal ha ressonat á Bellegarde, á Masdeu y sota 'ls murs de Perpinyá. En Bialó diu que los seus tochs han fet guanyar totas las batallas. A mi m' ha ensenyat de tocarlo. Veyam si 'l timbal d' en Bialó, us farà guanyar la batalla del Bruch.

Lo calor ab que la juventut s' espessa, es convincent, y 'l que jo gastaba 'm va conquistar lo cor de tots aquells homes valents y sencills.

—¿Veyam?... Toca, toca,—'m van dir.

Jo vaig apretar las baquetas sobre 'l pergami, y vaig atronar la carretera lluhint tot lo meu saber en lo exercici d' aquell instrument.

—¡Molt bé!—'m cridaban.

—¡Aquest soroll engresca!

—Ja tenim timbal.

—Ja som un exércit.

—¡Que passi davant!... A d'avant de tots.

Me van obrir pas fins á la primera fila y allí colcat, cego d' orgull y de content, vaig seguir endavant prop dels pajesos que duyan los dos gonfanons.

Lo cor me batia desáporerat, l' entusiasme casi 'm privaba 'l sentit, cada segon que s' allargaba 'l camí se 'm feya una eternitat. Hauria volgut que 'ls francesos isqueren de sota terra, allí mateix, als nostres peus.

Dirijia mon pensament cap á l' arcoba hont lo meu pare assistia á un agonitzant, y deya dintre de mi:

—¡Oh, pare! Ja veuréu si faré hassanyas per tots dos. D' aquest timbal n' habem dit sempre fins ara, lo timbal de Bellegarde; vull que perdi aquest nom, y d' avuy endavant lo coneixerém per lo timbal del Bruch.

CAPÍTOL XXVII

LA GRAN JORNADA.

Y ara arrivem, fill meu, á la memorable feta, feta d' héroes bojós, de lleons desenfrenats, qu' avuy per avuy encara te á las generacions assombradas, y que la historia deu referir ab lo temor de que 'ls que la llegeixin se sentin presos d' incredulitat.

¡La batalla del Bruch!

Jo no puch explicártela. Primerament porque, cego en mitx d' aquella revolta coratjosa y arreassadora, jo no 'm recordo ab claretat de rés, ni 'm dono explicació de lo que vam fer, més que per 'ls gloriosos efectes que 'n vam conseguir. Segonament, porque referirte un per un tots los detalls d' aquella lluita desesperada, delirant y tremenda; dirte com cada home escometia ab la forsa de tot un exércit, com

cada fusell, cada trabuch, cada escopeta gitaba foch ab la pressa y la fortalesa mortal d' un volcá; com la enfilada de negres pichs del Montserrat se cubria de gent y de flamas, lo mateix que si aquell grapat de braus s' hagués multiplicat per efecte d' un miracle; y repetirte cada crit de triunfo, cada queixa de dolor, cada frase temeraria, cada propósit de cada home dels que peleyaban; es més alta empresa de la que jo 'm puch proposar y tasca més llarga de la que 'ns permet lo temps que tenim.

A l' última volta que fá 'l camí de Manresa avans d' arrivá á Cá 'n Massana, várem trovar als manresans que 'ns esperaban, febrerosos per tornarse á tirar sobre 'ls francesos. Y vá ser joch de pocas taulas; rés de concells de guerra, ni de plans de batalla. Allí no hi havia cap general, ni capitá; tots eram soldats. Allí no feya falta cap intel·ligencia estratègica; lo cor manaba y designaba á cada hú lo lloch que debia ocupar.

Los uns s' enfilaren agarrantse pels boixos que sembraban l' espadat de la montanya, fins á dominar lo camí del Bruch desde 'ls rocas punxagudas de Montserrat, y 'ls altres en major número 's dirijian á sorprendre 'l destacament qu' estava apoderat de Cá 'n Massana. Aixís qu' aquestos últims estigueren á tret d' aquella posició, s' anunciáren ab una descarga que posa en esbarada revolució las forsas del destacament. Bé tractáren aquestas de referse, pero avans qu' ho logressin, los somatens se 'ls tiraren á

sobre perseguintlos ab terrible embestida y delmantlos ab un graneig de plom. Las balas s' empenyian las unas á las altras, lo foch era tan seguit que 'l resplandor de las flamaradas lluhia permanent com lo d' una foguera. Y no sols los imperials se veyan ferits de frente; las alturas de la montanya plovian igualment foch y metall.

Los de Cá'n Massana no resisteixen; arreballats per la torrentada dels catalans y despavorits per la sorpresa que ni pensan en esplicarse, abandonan sa posició y la deixan per conquesta dels somatens. Corren per sota lo diluvi mortal que 'ls assota, á replegarse ab lo cós de la divisió; aquesta ab tots los seus mils homes y 'ls séus canons, já no 'ls val per rés. Lo general Schwartz, desistint desde 'l primer moment de tota idea d' atacar, no més pensa en la defensa del seu convoy, y á la entrada del Bruch de dalt ha fet formar un gran cuadro de casi totas las tropas, per cubrir canons, carros y demás objectes de sa *impedimenta*.

¿Empendrá la ofensiva? No s' hi resolt, ni s' hi esposa, porque la escomesa del enemich es tan forta y tan irresistible, que á son judici, los qu' ara la atacan no poden ser los *brigants* de la embestida del matí. Bé prou se sent; es tropa de línea; es sens dupte, lo regiment d' Estremadura qu' ha surtit días avans de Barcelona negant sa disciplina á las ordres del francés.

¿Y sabs que li confirmaba aquest pensament?

Déixam qu' al parlarte d' aquella hassanya titánica, te parlí de mí; que 'ls fets son los que s' ho portan. No sento cap desvaneixement de vanitat, ni 'm penso que 'l méu paper en aquella gran jornada, obscuris lo dels héroes que lluitaban á la vista meva. Jo no sabia lo que feya. Desde 'l primer moment que succehí á la descarga sobre 'ls de Cá'n Massana, m' habia posat á batre 'l timbal ab un deliri desfet. Batia atach, y avansaba ab los del somaten qu' embestian als francesos en retirada, cada volta possehit de major desvari, de més viu encegament. Lo só del timbal, jo no sé que tenia. Dominant ab sos esclams ronchs y energichs per damunt del estrepit del tiroteig, pareixia ser la veu d' un cós gegantesch que la montanya hagués parit de sas entranyas per déstrosar tot un exércit. Las concavitats del mont retornaban los sons del timbal aixordant los aires ab los ecos atronadors, y un trist instrument que jo tocaba omplia l'espay de ressons multiplicats com si se sentís lo toch formidable d' una inmensa banda. La ramor era imponent, dintre de aquella fondada. Ningú hauria pogut creure que 'l combat era sostingut per doscents homes y un timbaler.

Jo he sentit explicar rondallas d' allá, del temps antich. Diu que llavoras creyan qu' als exércits humans surtian á auxiliarlos altres d' invisibles y sobrenaturals. Donchs si la batalla del Bruch hagués passat en aquells temps, los homes haurian contat qu' en ell s' habia vist una de tals maravellas. Per-

que 't juro que la grandesa de la lluita y l'estrepit qu' aixecaba, eran prou motius per creure que combatia al nostre costat un estol numerosíssim de guerrers invisibles, animats per lo só prepotent de centenars de tambors.

Jo feya més que batre al atach. Jo 'm recordaba de las llissons d' estatégica qu' en Bialó m' habia donat durant la nostra famosa guerra dels aucells, y 'm semblaba entendre una mica allí hont l' esfors s' habia de refermar, allí hont convenia destruir una embestida, allí hont podia ferse un moviment ventatjós; y acudia á fer sentir mon timbal al punt qu' aquestos càlculs méus m' ho "indicaban, conseguint casi cada volta, que 'l cop imaginat per mi 's verifiqués, puig los meus tochs atreyan á la gent d'irectament, siga perque lo soroll guerrer los fassinés, siga perque en mitx d' aquell perill valeròs son instint se complasqués ab la companyía del meu timbal.

Y entre aquells homes indomables que s' batian á la ventura y triunfaban al etsar, lo retró de una caixa de guerra, vá ser la única veu qu' espressaba algun intent.

Ella va ser la que apagá en la ment del general francés tota idea de presentar batalla, fentli creure que 'ls nostres anaban valguts de major forsa y major inteligencia. Aixis es, que aterrat devant de l' amenassa qu' ell tenia per tan imponent, no pensá en altre cosa que en conseguir una retirada salvadora. Lo cuadro de sas tropas estava segons t' he

dit, format á la entrada del Bruch de dalt; mes al acostarse la massa dels catalans, cridada cap aquell lloch per lo só de la meva caixa, cuan se veje avanzar aquella muralla de rostres fers, de pits inventibles, de foch abrusant, lo cuadro 's desorganisé y la derrota ja fòu declarada. Ja no vâm veure aquell dia més rostres ni més pits francesos; tot van ser espatllas que fugian á corre desfet, á la desbandada, perdent caballs, caixas, armas, oficials y soldats. No pots imaginarte un cuadro de major victoria per nosaltres, ni de major espant per los soldats de Napoleon.

Lo temporal furiós de foch y ferro, que 'ls habia fet emprendre la fujida, no pará d'acompanyarlos en tot lo camí que voreja la falda del Montserrat. Desde 'l Bruch de dalt fins á Collbató, las crestas coronadas de barretinas y trabuchs estigueren descarregant tiros mortals sobre 'ls fugitius; los d'abaix pe 'l seu cantó 'ls empenyian no deixantlos reposar ni aixuplugarse en las casas dels altres dos Bruchs; y d' aquest modo, perseguits, foguejats, fets á micas ab implacable rancunia, deixant per lo llarch camí una reguera de cadavres y ferits, de sanch y despullas, d' uniformes y municions, se 'n torná enrrera en son curs lo riu invasor, de potent carrera, de corrent caudalosa y brillant, que 's dirijia aquell mateix matí á inundar las contradas catalanas desde 'l peu del Montserrat fins á la fita de las planurias aragonesas.

Lo que 'l foch dels nostres no rematá, peresqué baix la ira patriótica dels pobles per hont en Schwartz continuá sa retirada. Los del Bruch deixárem de perseguir al francés de Collbató en avall; pero l' exércit aterrat, temerós d' una nova embestida, continuá á tot corre pe 'l camí d' Esparraguera, hont lo general pensaba referlo. Ja sabs tu com Esparraguera 'ls vá rebre; allí hi hagué l' epílech d' aquella jornada cents cops funesta pe 'ls imperials. A lo llarch d' aquell carrer interminable, que 'ls carromaters ne diuhen per motiu lo *vuyt d'oros*, saltant barricadas y sufrint una pluja de trastos y projectils que queya de totas las finestras, aquella divisió malaventurada finí d' aumentar lo seu esporugument y la séva destrucció. Ja no vejéren esperansa de salvació ni de repós sino arribant á las murallas de Barcelona; y llansantse camins avall, los mateixos que triunfalment habian pujat lo dia anterior, se presentaren á las portas de la ciutat comptal, missatjers de sa propia vergonya y testimonis de la terrible bravura ab que 's comensaba la guerra que tenia de durlos tans desastres y treurels á la fi d' Espanya.

CAPÍTOL XXVIII

LA COVA FUMADA.

Veig qu' aixecas la vista cap al timbal que penja en aquella paret, considerantlo, ab justicia ara com ara, una penyora digna d' eterna conservació.

Espérat, fill méu, porque tot seguit vénen las desdixas que van plegadas ab lo recort d' aquest timbal. Fins aquí n' has sentit las glorias; ara n' escoltarás las fatigas.

S' habia acabat l' acció; los francesos corrian cap á Esparraguera en desfeta fugida; la victoria era ben nostra. Jo batent sempre ab delit infatigable sobre 'l pergamí de ma caixa guerrera, habia acompanyat als més ardits dels somatens fins mes enllá de Collbató, hont se detingueren cansats de fer foch y de perseguir á las tropas esparveradas.

Un cop parada allí la escomesa, cadascú 's tirá al coll l' arma y 's disposá á reunir-se ab lo còs de la forsa, que s' estava aplegant als voltants de Collbató. Allí baixaban los de dalt y allí 's dirijian los qu' habian peleat desde baix.

Ja fosquejaba. La campana del poblet cercá, al-sava son toch d' oració, reposat, tranquil y melancólich, per damunt d' aquell camp de despullas y per entre aquella atmósfera prenyada de sons de guerra y crits de victoria. Lo poble, que com t' he dit, s' acota á la sombra de la montanya, semblaba en aquell moment que s' habia postrat de genolls per resar pe'ls mors d' aquella memorable jornada.

Jo caminaba també cap al punt de reunió, ab lo timbal á la espatlla y duhentlo ab lo seny carinyós ab que hauria dut á un del héroes d' aquell dia, fatigat, ronch y defallit dels esforços de sas bravesas. Era, per ma part, objecte de las calorosas alabansas dels que marxaban ab mi:

—Aquest bailet ha dut la batalla.

—Lo séu timbal nos ha dat lo triunfo.

—¡Xicot, ets de fusta de valents!

—¡Y ab quin' alé redoblaba!

—Ja 't dich jo que 'n sabs.

—Guarda aqueix tambor, qu' encara no ha acabat la feina.

Lo méu cor se banyaba en aigua rosada; tots los dolsos é intims sentiments que poden acariciar á l' ánima d' un home satisfet de si mateix, me tenian

embargat. Pensaba en l' acullida que 'm faria 'l pare y fins m' arriscaba á esperar que trovaria á 'n Bialó viu per regositjarlo en sa última hora, contantli la nova proesa del tambor de que m' habia fet heréu.

En aixó várem arribar á la Cova fumada.

Si has passat per aquell camí, bé déus recordarte d' una casa sola que mes amuntet d' Esparraguera y avans de ser al coll del Bruch, espera als viatgers per donarlos un moment d' hostatje, méntres la diligencia d' Igualada cambia las mullas. Aquella casa es la que coneix tothom per la Cova fumada.

—Aturémnos á beure un trago,—digué algú dels de la nostra colla.

Y aixís ho várem fer, puig la set que dúyam era abrassadora. Tothom, ménos jo, vá sentarse en los pedrissos de la porta y la mestressa de la casa 'ls tragué aiguardent, xocolate crú y aigua fresca.

Jo... en hora malaurada vaig tenir la ocurrencia de ficarme á la casa. Ja veurás la negra desventura qu' ab l' ánima ingocenta hi anava á buscar.

Tenia un xich de raspadura al peu, que me l' habia feta, no sé si alguna bala resquitllenta ó una verdissa dels llochs qu' habiam atravessat. Lo cert es que 'm feya un poch de cuissó y me 'n aní sense dirne res á ningú, á demanar á la mestressa de la casa, una engruna d' oli calent y una vena per remediarme la molestia d' aquella ferida llaugera.

La mestressa no era á la cuina ni al menjador, ni tampoch hi era cap de las criadas. Com que jo ha-

bia vist entrar á la primera després de servir als del somatén, vaig pensar que fóra per mes endintre y vaig dirigir-me á buscàr-la.

Entrí al estable y com qu' era fosch, vaig anar registrant tots los recons. En lo racó mes obscur hi havia un bulto; me n' hi vaig anar dret. Lo vaig tocar dihent al mateix temps :

—¿Quí hi ha aquí?

Una má' corregué á taparme la boca, aní á fer una rebolada creyentme sorprés per algun enemich allí ocult, cuan... Imaginat' l' espant, lo gel, lo dolor que de sopte 'm deixá parat, al sentir que 'm deya una veu continguda:

—¡Pauet!...

Jo coneixia aquella veu. En aquell mateix tó m' havia cridat:—¡Pauet!...—al peu de la meva finestra, en la masía de Perelada, la nit després d' haber-ne eixit en Cárlos espulsat y malehit pe'l meu pare.

D' en Cárlos era la veu que m' anomenava dins de la Cova fumada.

—¡Cárlos!— vaig esclamar plé de terror y d' esbarament.

—¡Calla!

—¡Ets perdut!

—No diguém rés.

Se 'm despertá en lo pit, tot lo sentiment d' amor fondíssim que tenia posat en lo jove francés. Vaig pensar la promesa d' amistat invencible que 'ns férem la nit de la nostra despedida. Y vaig recordar-

me de ma germana, la pobra Mercé, que tenia la esperansa y la vida posadas en la estimació d' aquell home, al quí trobava en un pas tan mortalment perillós.

Tot lo meu sér s' inundá d' un sol, únich, esclusiu afany. L' afany de salvar á aquell desdixat.

Lo recort y l' orgull de mas proesas, la gloria que me 'n esperaba, l' idea de la patria, l' odi al estranger, tot desaparequé ventat per la violencia d' aquell nou sentiment, com si haguessin sigut núvols qu' enfosquessin lo cel pur y seré de la nostra amistat.

No várem pronunciar una sola paraula més. Possehit de por terrible, vaig arreconar á 'n Cárlos al ángul del negre mur, prop del cual nos acababam de reconeixe; allí 'l vaig fé estendre á terra, cubrintlo ton seguit plé de febrosa pressa, ab la palla qu' hi habia espargida en pilots per l' estable.

Feya aixó desembrassadament, perque lo timbal, me l' habia descarregat al acte d' arrivar ab los del somaten á la porta de la Cova fumada.

Avans de cubrir á 'n Cárlos, li vaig dir signantli una finestra alta per cual obertura 's veyá 'l cel estrellat.

—Tornaré per' allí. ¡No 't moguis!

Vaig surtir á reunirme ab los altres, sense recordarme ni sentirme de ma ferida. La gent ja estava dreta per seguir la marxa. Vaig pendre mon timbal y m' en aní ab ells.

Caminabam de vespre, y en l'obscuritat confiaba jo per ferme fonedís á la primera proporció. Facilment vaig conseguirla, aixís que reunits tots los paisans al peu de la montanya, lo número feu menos visible la meva falta.

La comitiva s'aplegá per retornar cap á Manresa. Habian recullit los ferits y 'ls morts, y 'ls duyan á pés de brassos, ab tendre cuidado als primers, ab religiós amor y respecte als segons. Y la colla 's posá en camí apilotada en torn de las tres banderas parroquials que 'ns habian dut al combat; sino qu' al costat d' aquestas insignias, llavoras se 'n aixecaba un' altra: un' áliga imperial qu' habiam arreballat á un porta-estandart francés.

L' áliga imperial francesa, que venia á Manresa, presonera dels catalans.

CAPITOL XXIX

LO DESBANDAT

Al cap de poca estona que la comitiva caminava plegada, jo vaig quedar-me endarrera. Ja t'he dit qu'era fosch y qu'anabam molts, per lo cual ningú va reparar de prompte la meva falta.

Aixís que 'm vareig veure sol y lluny dels somatens vaig posarme á caminar en direcció oposada, plé d'anhel, plé de confusió y espant, no veyentme 'l moment de treure al amich estimat meu, de son amagatall. Ne sabia encara quin medi fora 'l que jo emplearia per salvarlo difinitivament; lo meu cap no trobava, per cualsevol cantó que busqués, altra cosa que perills y amenassas per aquell desgraciat.

—Molt será,—vaig dir-me bó y avansant cap á la Cova fumada.—Es fosch; tot just comensa la nit y 'ns-quedaan moltes horas per buscar un arbitre.

Ja vaig ser al peu de la Cova fumada. Tot estava tancat y barrat, y ni se 'n veyá surtí un raig de llum, ni se sentia ramor de gent. Crech que 'ls habitants, temerosos d' alguna escomesa, deguéren anársen' á Collbató á passar la nit.

Ab aixó, 'l meu projecte contaba ab circumstancies ventajosas.

Vaig anármen' cap al cantó hont queya la finestra alta del estable, y enfilantme pels pedrots que feyan de la paret una fácil escala, vaig ficar lo cap per la obertura per cridar á 'n Cárlos. Aquest s' aixecá de la mena de sepultura hont jo l' habia enterrat pera salvarli la vida, y ab la aussili d' una escala de má qu' hi habia arrimada al estable, arribá á la finestra y saltá fóra de la casa.

Várem fernos una tendríssima abrassada.

—¿Ahont anem?...—preguntá ell després, ab tó d' intranquilitat.

—No ho sé,—vaig darli.—¿Ahont anirém que la mort no t' esperi?

Y 'ns posárem á caminar á la ventura, silenciosos, sense saber lo que pensabam, ni lo que voliam.

Al cap d' una estona 'm digué 'l jove tolonés:

—¿Y la Merceneta?

—Es á Sampedor.

S' aturá al mitx del camí, y pronunciá rèsolument:

—Donchs aném á Sampedor.

Jo li vaig respondre:

—Es qu' allí també hi ha 'l pare.

Després meditant un xich més, vaig continuar:

—Pero no hi fa res. Aném' hi. En lloch mes hñ ha probilitat de salvació.

Continuarem caminant altra vegada en silenci. Passabam per tasqueras estraviadas del camí ral, temerosos de travarnos ab los somatens, y pujant y baixant per aquells llochs accidentats, la fatiga se 'ns feya doble com doble se 'ns feya 'l camí.

Cuan trovabam un tros plá, mon amich y jo en-rahonabam.

—¿Com es que sóu á Sampedor?—me preguntá ell.

Vaig esplicarli tot lo qu' habia passat per nosaltres desde sa partida.

—¿Has sigut á la batalla d' avuy?—me digué.

—Sí.

—¿D' hont ha surtit tanta gent?

—¡Tanta gent! Eram doscents homes.

—¿No més que doscents homes?—esclamá ab admiració.

—Es dir; doscents catalans, vaig ategirli: jo.

—Habeu fet proesas,—me digué.—¡Oh! sóu valents. ¿Y tu hi has combatut?—me preguntá.

—Jo hi he vingut ab lo timbal d' en Bialó.

—Nosaltres nos creyam que n' sentiam molts mes d' uñ.

—No 'n sonaba d' altre. Lo timbal d' en Bialó... Míratel', á la espatlla 'l duch. Aquell mateix que batia en la nostra guerra dels aucells.

—Si; llavors ja eram contraris,—digué en Cárlos tristament.

—Pero no ho eram de debó.

—Com ara,—afegí ell ab lo franch accent de son carinyo.

—Y... escolta,—vaig dirli al cap d' un bréu silenci.—¿Com es que 't trovo aquí, Cárlos? ¿No 'ns habias dit que no farias la guerra á Espanya?

—¡Ay!—feu lo soldat francés.—Aquesta era ma voluntat ferma; aixís ho vaig dir á la Madama cuan li vaig donar lo sí perque m' allistés; pero un cop vaig entrar al exércit, ningú ha consultat lo méu desitj. Van enviarme á Barcelona y d' allí vaig sortir ab la divisió del general Schwartz. He tingut de bà-trem' contra vosaltres. Si hagués sapigut que tu eras aquí, hauria llansat lo fusell.

—¿Y perque no t' has salvat ab lo cós del exércit fugitiu?

—Perque m' he desbandat; no he pogut seguir la correguda dels méus, m' he vist pérdu y esperant lo moment inevitable de ma mort, m' he ficat á la casa hont tu m' has descobert.

—¡Pobre Cárlos!—vaig esclamar.

Y ell me respongué apretant lo pas:

—Aném cap á Sampedor.

Continuárem buscant viaranyes que 'ns protegissin durant la nostra marxa. No sabíam si caminabam bé ó malament. Jo no coneixia aquells llochs, y á cada punt m' aturaba ab mon company, lo feya

retrocedir, lo dirigia per un altre pas, y casi tota la nit passarem confosos y desorientats, recelantnos de tot soroll, cubrintnos ab las verdissas, perdentnos per dins dels boscos, seguintab tota mena de sobresalts aquella peregrinació enguniosa á cual terme no sabiam lo que 'ns esperaba.

Lo meu pensament se detenia d' entant entant, á considerar lo que jo feya. ¡Pobre de mí! No sé si era remordiment lo que 'm sentia al fons del ánima; lo que sé, que lo pas d' aquella nit no l' sabeu al mon sino ma germana y tu... tu que me 'l sents ara esplicar per la primera volta.

CAPÍTOL XXX.

EN LLOCH SEGUR.

Si arribar á Sampedor despues d' aquella fatigosa caminada, hagués tingut de ser un terme per las nostras engunias, podria ara dirte que la sort nos vá ajudar fentnos anar á raure junt á las primeras casas de la població,

Una volta allí, tornárem á trovarnos en la mateixa incertitut del principi.

—¿Qué fem?

Perque la vritat era, qu' haber arribat al poble, no era haber arribat en lloch.

—Vina,—vaig dir jo á 'n Cárlos;—encara queda estona de nit. Arrímat á aquella arbreda. Jo vaig fins á casa, veuré com están y buscaré ab la Mercé modo d' amagarte allí.

Lo jove francés ho féu com jo li deya.

—¡No 'm deixis!—va dirme apretantme la mà.

Li vaig respondre:

—Tornaré de totes maneras.

Allí's quedá, protegit per la fosca y per la soletat de l' arbreda que jo li habia indicat.

Jo vaig entrármem al poble y al arribar prop de la casa hont habia deixat als meus, hi vaig veure llum.

—Veïllan.....—me vaig dir.—¿Qué serà? Potsé encara dura la agonía del pobre vell.

Una de las duas cusinas del pare baixá á obrirme al primer truch que vaig pegar, y sense més que donarli la bona nit, vaig passar lo portal dirijintme á tota pressa cap al cuarto hont hi habia llum.

Cuan pareguí á la porta, vaig llensar una mirada á l' habitació. Cremaban dos ciris davant de la imatge de sobre la calaixera; á la vora d' aquesta seyan silenciosas ma germana y l' altra de las duas cusinas. Lo pare no hi era. Las cortinas de l' arco-ba estaban totes destiradas, y á dintre s'hi veyá 'l llit ab lo llansol convertit en sudari, tirat fins á sobre 'ls cuixins y tapant un còs que 's marcaba sota sos plechs.

Ma germana al véurem, va llansar una exclamació.

—¿Ja es mort?—vaig dir ab tristesa.

—Ha finat pochs moments després de ta partida. Li han dat los sacraments y ha entregat l' ánima á Déu.

Vaig deixar en un recó lo timbal qu' encara duya á la espatlla, y 'm vaig acostar al llit. No sé quin te-

mor ó respecte m' impedí destapar lo rostre del difunt. Vaig besarlo per sobre del llens que 'l cubria.

—¿Y 'l pare?—vaig preguntar després á ma germana.

—Se 'n ha anat cap al Bruch, aixís qu' ha clós los ulls d' en Bialó. Ha dit que potser encara hi arribaria á temps.

—No hi ha arribat, puig no l' he vist.

—¿Qué us ha passat?—vá demanarme la parenta.

—Victoria complerta,—li responguí.—¿Que no han vingut encara 'ls somatens?

—No 'ls hem sentit.

—Com van cansats, dehuen caminar ab calma.

Y respiraba jo ab satisfacció y esperansa, puig fóra 'l pare y no retornats los somatens, la salvació d'en Cárlos era cosa més possible.

—Escolta,—vaig dir á la Mercé.

Vá seguirme fins al replá de la escala, y allí li vaig dir ab veu molt baixa:

—Tinch á 'n Cárlos allá fora.

La pobreta estengué sas mans en la oscuritat, buscant lo meu apoyo per no caure. Vaig aguantarla en mos brassos; li vaig tocá al front; no 'l tenia més fret lo cadavre que jeya al fons de l' arcoba.

—No t' espantis,—li vaig dir, parlantli sempre á cau d' aurella.—Lo salvarém; tot vá bé per amagarlo.

—¿Que corre perill?—me preguntá ella, fentme

caure ab aixó en que jo li parlaba sense haberla enterada de rés.

—¡Perill!—vaig respóndreli.—De mort. Ha peleat en lo Bruch contra nosaltres. Considera si 'l trovan

—¡Corre!—'m digué ella desfentse dels meus braços.—¡Vés! Portal' aquí.

—¿Y aquestas dónas?

—Totas duas son piadosas. Jo las conmouré. ¡Vés! Ja 'ns ajudarán. ¡Corre! ¡Pórtam al méu Cárlos!

Vaig surtir al carrer plé de confiansa, me 'n aní al lloch hont m' esperaba 'l méu amich estimat y 'l vaig dur cap á casa.

No vam tenir de trucar; la portella s' obrí recatadament y entrárem segurs de que ja 'tocabam á port de salvació.

Era fosch, pero las ánimas se veyan. Per ço en Cárlos digué ab tota certesa, aixís que la portella fôu tancada:

—¡Mercé meva!

—¡Cárlos del méu cor!

—¡Cuitéu!—vaig dir jo, destorbantlos l' abraçada.

—¡Vina!—pronunciá la noya posantse á guiar á 'n Cárlos per la má.

—¿Y las cusinas?—vaig observar jo.

—Nos ajudarán ¡Si son tan bonas!

Pujárem cap á la estansa illuminada en la cual nos esperaban las duas mestressas de la casa. Eran, en efecte, duas bonas dónas que 's compadiren ten-

drament de la trassa descomposada del soldat francès, aixís com avans s' habian compadit dels prechs dolorosos ab que la Mercé 'ls demaná son aussili.

—¡Ay, pobret!—digué l' una.—¡Y qu' atropellat vé!

—No tingui por,—afegí l' altre,—ja l' amagarém.

—Vingui, vingui, li guarnirém un llit á las golfas.

—¡Si, si!—feya la meva germana.—Cuitém.

Avans que surtís de la cambra, jo vaig conduhir á 'n Cárlos fins á l' arcoba, y estenent la má li vaig signar al llit:

—¿Qu' es?—me preguntá.

Sensa respóndrelli vaig aixecar la punta de la tela, descubrint lo semblant del difunt.

—¡Pobre Bialó!—esclamá 'l jove tolonés,

Lí saltáren llágrimas, besá 'l front del mort, se 'l contemplá una breu estona. Després jo 'l vaig tornar á cubrir.

—¡Aném!—no paraba de repetir la Mercé ab ardent frisansa.

Pujárem á las golfas l'ont las duas germanas acababan de fer lo llit. Nos ajudaban ab tan generós anhel, que fins me sorprenia, perque á mi 'm constaba que en aquells moments las dónas de la nostra terra eran més enemigas dels francesos que no pas los homes. Vaig pensar per un moment, si 'ns voldrian trahir; més no va pendre peu en mi semblant pensament. Aquella bondat era ingénua, pura,

verdadera; filla de l' abundancia del cor d' aquellas bonas dónas.

Cuan ellas se 'n tornáren cap á baix, no va ser possible convence á la Merceneta de que las seguís. La doncella enamorada, abstreta, sumergida en éxtassis d' amor, davant del seu estimat, ja no pensaba en perills, ni en dols, ni en rés. Lo mateix passaba á 'n Cárlos. ¡Se veyan, se trovaban l' un prop del altre després de créures' separats per molt temps! Y no sentian llavoras altre anhel, ni altra necessitat que la de contemplarse embadalits, y cubrirse de caricias, y parlarse, y repetir-se que s' adoraban ab l' ánima boja!

¿Y jo? L' efecte fascinat que 'l meu company d' infantesa m' inspiraba, també 'm treya la rahó. No tenia alé, ni idea, més que per gosar lo consol íntim, entranyable que 'm feya sentir la companyia d' aquell ser idolatrat.

Allí, en aquell amagatall, se repetí aquella escena tendra, que voldria poderne dir lo festeig de tres enamorats. ¡Quina ditxa, quin olvit del mon, quin entussiasme arrebatat, en Cárlos per la Mercé, la Mercé per en Cárlos, jo per tots dos y ells dos per mí!

La claror de l' aurora ja feya rato qu' esclaria l' espay de las golfas desmobladas, cuan lo soroll que pujaba del carrer nos féu recordar que teniam la vida pendent de la nostra precaució.

—Aném á baix ó sino 'ns van á descobrir,—vaig dir jo.

Fou necessari rompre aquella ventura y tornar al mon.

Surtirem ma germana y jo, tancant la porta de las golfas y guardantmen jo la clau.

Abaix nos esperaban las duas parentas que 'ns acabáren d' inspirar la seguritat.

—No tinguéu cap por, que 'l tenim en lloch segur, Parlaban ab tota llealtat; me 'n vaig convence del tot. Eran duas bonas dónas.

¡Ay! Massa bónas y massa sencillas; massa fácils en entregar lo cor á qui se 'n volgués apoderar.

No tardarás á véureho.

CAPITOL XXXI.

L' ENTERRO.

Lo burgit que 'ns hábia fet interrompre 'l nostre deliri d' amor y d' amistat, era 'l dels somatens que tornaban ab clams de victoria y excessos d' alegria.

S' habian detingut á Manresa hont tota la ciutat los omplí de víctors y alabansas, y avans de punta de dia tornáren á empendre 'l camí dret á sos pobles y á sas feynas.

La plassa y 'l carrer estava plena de gent, y entre alguns que ploraban un mort, mitx avergonyintse de tal dolor, n' hi havia molts que cridaban, cantaban, repartian abrasadas y 's feyan petons. La campana de la iglesia tocaba á festa, arrebatada com si son batall tingués lo sentiment d' un cor.

Jo no gosaba á sortir. No sé quin llunyá recel me

feya teme que 'm coneguessin qu' havia salvat á un francés. A més, tenia por de que ab lo somaten hagués tornat lo méu pare.

Ho sentia tot. Com la estansa hont me mantenia ab la Mercé, acompanyant lo cadavre d' en Bialó, tenia la finestra oberta, arribaban clarament fins á nosaltres las conversas de la plassa. Jo escoltaba, dre darrera de la vidriera, esperant atemoritsat l' instant, que tenia per segur, de que 's possessin á parlar de mí.

Y no va tardar. Conversaba un grupo al péu del balcó, esplicaban á las donas las proesas assombrosas del dia avans, y tot plegat tombant la conversa vaig sentir que deyan:

—Hem perdut al timbaler.

—¡Oh, l' hem perdut... l' hem perdut! Ja 'l travaré. Aqueix baillet no 's pot perdre.

—Diu qu' era molt jovenet.

—Una criatura. Catorze anys tots lo més.

Ja 'm treyan anys, per fer resaltar lo méu mérit. Prova certa de que la meva persona comensaba á perteneixe á la historia.

Y seguia 'l diálech.

—¿D' hont us lo vau treure aqueix baillet?

—Era al poble d' ahí mateix. Posaba á casa las Mundas.

—Pero, ¿'l vau veure sá després de l' acció?

—¡Si venia ab nosaltres!...

—Doncas s' haurá esgarriat.

—Ja 'l trovarém. Y Déu l' assistesca aixís que 's presenti, perque l' hem de masegar á cópia d' abraçadas.

—Y 'l tenim de dur en triunfo.

—¡Be ho mereix!

—S' ha portat com un home.

—S' ha portat com un valent.

Escoltaba jo aquestas alabansas mevas, sense entendre lo que passaba per mi. Era satisfacció d' orgull y era pussilanimitat poruga; lo goig del deber y la recansa del pecat; afany de presentarme y precisió de mantenirme ocult. Aquest última tendencia va triunfar y vaig quedarme quiet dins de la cambra mortuoria.

Mes á la trassa, las conversas de l' altra gent qu' omplia la plassa y 'l carrer, eran per lo mateix estil que la escoltada per mi á la vora de la finestra. Tot-hom debia frisar per véurem' y portarme en palmas.

Lo pare, cual presencia era per mi tan temuda, 's presentá á la porta del cuarto, y m' obligá á surtir per rebre las aclamacions de mos companys de jornada. No habia arribat al Bruch; pel camí s' habia trovat ab los somatents de tornada, que li esplicáren las hassanyas del brivall timbaler.

Diu qu' habia dit ab tendresa y orgull:

—Aqueix timbaler es fill méu.

Entraba á casa convensut com los demés, de que jo no era al poble. Se sorprengué al veurem', vin-

gué á ferme l' abressada més estreta que m' havia fet en sa vida, y 'm va dir carinyosament:

—Surt, qu' á fóra 't demanan. Veshi, fill meu.

Jo no sabia més qu' obchirlo, y doblement en aquell instant, que tremolaba de que sospités la meva turbació.

A la escala vaig trovar á ma germana arraulida d' espant.

—¡Sobre tot!...—vaig dirli molt baixet, acostánt-meli á l' aurella.

—No sospitará rés,— me va respondre, treyent foch de resolució d' entremitx de son gel.

Ja pots pensarte quin fou l' aculliment que se 'm dedicá. No vull explicártel'. Me trovo ja tan aprop de mas desventuras, que 'm semblaria profanar lo méu dolor si 't feya relació estensa de mas glorias. Vaig passar un' hora llarga rebent abressadas y enhorabonas de tothom. Era un entusiasme, un deliri lo que jo 'ls inspiraba.

¡Y jo mentrestant tenia 'l pensament y 'l cor ab lo enémich amagat en las golfas de casa las Mundas!

Lo pare m' havia dit al ferme eixir fóra:

—Torna, qu' á las vuyt enterrarém á 'n Bialó.

¿No observas quina estranya barreja de contents y de pesars, de riallas y de llágrimas, de perills, de pérduas irreparables y francas alegrias y nobles orgulls?

Realisació verdadera y trista d' aquell estat, fóu l' enterro del pobre veterá de Bellegarde. Lo rector

vingué á tota pressa seguit del escolá distret é impatient, perque á las nou, despres de deixar lo cadavre en sa fossa, tenia de celebrarse un ofici per donar gracias á Deu de la victoria del Bruch. Los pajesos que ocupaban la via del cementiri, se feyan á un costat y 's treyan la barretina per instinct de respecte, mes sense deixar de conversar sobre la causa de son alegre entussiasme. Fins nosaltres mateixos, lo pare y jo, qu' anabam darrera de la caixa en que duyan lo nostre amich, tinguérem lo temps just, pera plorar y resar damunt de la terra fresca que 'l fosser tiraba á palatadas, ab lo pensament posat en la festa de gloria que en la iglesia 's preparaba.

Y la campana tocá á goig aixis qu' acabá l' últim só de tristesa per lo difunt.

¡Qui sab! Potser aquella casual unió de plahers y penas, era un tribut, com una mena de festeig que l' etsar dedicaba á la mort del animós soldat. Un ofici de festa sobre la tomba d' en Bialó, per celebrar una desfeta del francesos, potser eran los millors funerals que podian alcansarli lo descans etern.

CAPITOL XXXII

LA PRÉDICA.

Desde 'l fossar, lo pare y jo nos en anárem á la iglesia.

Tot lo poble era allí. Los valents de la vigilia, autors de l' hassanya que 's celebraba, barrejats ab sas mullers, sas fillas y sas estimadas. Totas las casas del poble s' habian tancat; grans y xichs assistian al ofici. Las duas parentas que 'ns allotjaban, duenyas del meu secret, se trovaban també allí. Al passar cap al altar major, las vaig veure resant devotament al peu de la trona; al costat d' ellas hi havia ma germana.

T' he dit que vaig passar cap al altar major, y fou porque aixís que 'm veieren apareixe al portal de la iglesia, los sampedorins m' obriren camí y m' ana-

ren portant de má en má fins al davant de tots. Eran ja tantas las mostrás d' afecte y d' estimació, que 'l roséch que duya al pit suspengué l' atormentarme y 'm vaig abandonar á la gloria d' aquell agasatj.

Vaig oír la primera part del ofici ab lo cap plé d' ideas falagueras y reposadas. La iluminació del altar qu' era profusa, l' estesa de caps que s' agitaban darrera meu desde 'ls grahons del prebisterí fins al cancell, l' atmósfera xafogosa que 's respiraba, lo cant del rector y 'l dels que 'l responian desde 'l cor, tot contribuía á aislar mon esperit de tota memoria ajena al acte. En mon interior se despertaban impulsos, als ulls m' acudían llágrimas de fonda conmoció; vaig arriivar á olvidarme de mos temors y del pobre soldat francés, cual existencia pendia d' un fil.

Ja vingué 'l punt de tornar á pensarhi. Després de la epístola hi hagué prédica. Lo mateix réctor la vá fer, girantse de cara al poble, dret á la banda del evangeli.

¡Oh, com ressonan encara dintre de mon ánima, aquellas paraulas ardentas, terribles y rencorosas! ¡Oh, com m' aterroritsa encara la memoria d' aquellas exhortaciones airadíssimas y mortals!

Lo bon capellá no deya allí altra cosa que lo que tothom sentia desde l' un terme al altre de la patria espanyola. Las feras paraulas d' odi y de coratje, que surtian de sa boca, eran las mateixas qu' en aquells instants se repetian en los presbiteris, en las

tronas, en las plassas y en los camps de tota Espanya. ¡Odi al francés, persecució incansable contra 'l francés, mort al francés! ¡Guerra sens treva, sens misericordia, sens escrúpol, en la montanya, en la ciutat, en l' allotjament, en l' amagatall!

Jo m'anaba quedant ert com un regalim de glas.

—¡L' arma sempre alsada, sempre apunt! Cuan fossin cinchcents, contra cinchcents; hont no n' hi hagués mes qu' un, contra aquell.

Jo alenaba... alenaba ab engunia horrorosa, com si agonitzés.

—¡Era'l voler de Deu! Tots teniam d'obehirlo. Los francesos no eran próxims nostres; eran enviats y servidors del dimoni que venian á destruir nostras lleys, á encadenar nostra independència, á profanar la nostra religió. Qui morís en lluita ab un francés, tenia la gloria del cel oberta; cada gota de sanch francesa era una indulgencia pe 'ls nostres pecats. Y ¡ay de qui s' aliés ab la seva causa malehida! ¡ay de qui 'ls concedís quartel y pietat! ¡ay de qui 'ls estengués una má amiga en cualsevol tropell! ¡ay de qui consentís ab ells tractes de cap mena, ni 's condolgués en secret dels seus mals, ni murmurés de nit una oració en sufragi de sas ánimas condemna-das! Aquest seria traidor en la terra y desterrat del cel; aquest aniria á cremar eternament en lo foch del infern y sa memoria seria malehida, y malehidas las oracions que se li dediquessin.

Jo no comprench, fill meu, no comprench major

tortura que la que vaig sufrir al peu d' aquell altar, casi rehent en la cara l' alé del sacerdot que predi-caba, esposat á la vista de tot aquell auditori que bullia baix la influencia ardorosa de lo que li de-yan. Vaig buscar ab la mirada al meu pare, y 'l vegí dret, alenat sota la trona, al costat de ma germana que postrada de genolls s' ajupia y no gosaba aixe-car los ulls de terra. Lo masover de Parelada 'm sonrigué cuan vaig crubar ma mirada ab la seva; aquella era encara sonrisa d' amor paternal, premi de ma conducta, pero á mi 'm va trespassar lo cor com un punyal. Me semblá que 'l pare volia dirme:

—Ja ho sents. Tot aixó va per tu.

Lo sermó s' acabá ab crits delirants de : ¡mori 'l francés! Homes, donas y criaturas lo van repetir ab febra, ab desvari, ab bojeria desfeta.

¡També 'l vaig repetir jo! ¿Que tenia de fer, po-bre de mi? Potser també va repetirlo ma germana, la tendra, la frévola, la amorosa enamorada del soldat imperial.

Cuan s' acabá l'ofici, rujia en lo poble l'entussias-me, y jo... ¡jo, trist de mi! vaig ser l'objecte ab que's va desfogar. Tampoch vull contarte aixó. No parlém d' aquell triunfo ignominiós. A la porta de l' ige-lia van esperarme, van péndrem en brassos, y aixe-cat en l' aire van durme victoriosament fins á casa.

No sabia lo que 'm passaba. Sentia entre los ba-timents furiosos del meu cap, la cridoria del poble que 'm seguia en pes, bramulejant:

—¡Mori 'l francés!...—¡Visca 'l timbaler!

Y al entrar á casa meva, hont hi vaig trovar á ma germana sola, la veu d' aquesta 'm feu recobrar lo sentit; fins á llavoras jo no sé lo que vaig fer, ni lo que vaig pensar, ni lo que vaig dir.

Quant s' allunyá la cridoria y 's desfé l' estol de gent, ma germana y jo vam mirarnos com dos criminals que 's trovan per primera vegada després de comés lo crim. Tots dos nos sentiam encara á l' aurella las paraulas tremendas del predicador, y á cada moment anabam comprenent més clar y veyam més terriblement amenassador lo perill en que 's trobaba lo soldat francés.

—Es precis qu' en Cárlos se 'n vagi,—'m digué ma germana.

—Es cert; jo 'l trauré d' aquí.

—¿Y ahont lo portarás?—preguntá ella ab desalent.

—També tens rahó. ¡No ho sé!

Després d' una estona de callar tots dos ab lo cap baix, la Mercé vá aixecarlo ab un moviment decidit.

—¿Qué? .—vaig demanarli confiat al llegir en son rostre la confiansa.

Ella 'm contestá sonrient:

—Som uns beneyts de passar tanta por. ¿Qui sab, ni qui suspita qu' en Cárlos s' amagui aquí? A qualsevol lloch que 'l portassis, perillera molt més.

—Be es vritat,—vaig dir influit pe 'l tó en que la Mercé 'm parlaba.

—Aquí... aquí al ménos nos podem veure.

—Las Mundas ja son lleals.

—¡Si! Lo qu' es per ellas no hi há cuidado.

—Donchs tranquilisémnos y no 'ns dém torment.

Que 's quedi aquí en Cárlos. Per mes que la guerra 'm cridi fóra, lluny d' aquí, tu sempre t' hi quedarás per assistir al pobre soldat y per vigilar que 'l seu amagatall no 's descubreixi. Que s' estigui aquí tant com sigui necessari. Després d' aquestos temps ne vindrán uns altres, algun dia 's restablirá la pau, y llavoras podrán realisarse los somnis del nostres cors. Tens rahó; som uns maniátichs. En Cárlos está segur; sa vida es salvada.

En aquest moment lo pare aparegué al pas de la porta. Nosaltres no 'ns habiam mogut de la entrada.

Lo pare s' aturá, 'ns dirigí una mirada terrible, doná tot seguit dos passos cap á nosaltres y 'ns digué ab fredor:

—¿Ahont es lo gabatx que teniu amagat?

CAPITOL XXXIII.

LAS MUNDAS

Si un llam hagués caigut al nostres peus, no 'ns hauria deixat més arraulits d' espant qu' aquellas paraulas glassadas del masover.

Ma germana y jo ni ménos nos vâm mirar. Los nostres ulls se claváren en terra, mentres lo cor se 'ns paraba en sech á dintre del pit.

La pregunta que 'ns feya 'l pare, era per nosaltres cent cops mes terrible que si hagués estat aquesta:

—¿Hont es lo cadavre del home qu' heu assassinat?

¡Oh, sí! Cent cops mes terrible, porque 'l que mata á un home, no mes té un remordiment y sols mereix una pena, mentres que la nostra culpa era tan negra que las abressaba totas y concitaba tots los perills.

Lo pare 's quedá un moment esperantnos la res-
posta y no alcansantla 'ns torná á dir ab imperi:

—¿Ahont es?

La Mercé 's tirá á sos peus desfentse en llágrimas
y jo li prenguí la má per durla als meus llabis.

—¡Perdó!—várem esclamar tots dos.

Ell nos rebutjá ab un moviment enérgich y torná
á preguntarnos:

—¿Ahont es?

No li responiam. La Mercé arrupida en lo primer
grahó de la escala, sanglotaba dolorosament, ab lo
cap descansat en lo segon. Jo ploraba també ab ne-
gríssima amargura, apoyat en lo pom de la barana.

Ja coneixes al meu pare. L' espectacle d' aquell
dolor sens mida, no 'l conmogué poch ni molt. Se
mantingué un moment parat, esperant encara la
nostra resposta, y tot seguit aná per pujarsen' escala
amunt, dihent ab la mateixa fredor:

—Prou que 'l trovaré.

La pobre Mercé volgué detenirlo; se li abrassá á
las camas arrimantli als genolls son rostre inundat
pel plor, y ab crit desesperat, que li degué partir l'
ànima al surtirne per pujá als llabis, exclamá:

—¡Pare, jo l' estimo!

Jo vaig afegir plegant las mans, ab tot l' anhel que
cap dins d' un esperit boig de pesar:

—¡Per mor' de Deu, pare!... ¡Qué 'l matarán!

¡Recort horrible d' aquell moment! ¡Lluita es-

pantosa d' afanys y sentiments, que comensá en aquella hora, y ara, fill meu, en aquest punt que som encare no ha terminat.

Las nostras exclamacions sonaren com fetas en mitx d' un desert. Aquell home de marbre tirá endavant com si 'ls dos fills séus no 'l supliquessin, com si no estés assessinant aquellas duas vidas qu' ell habia alentat. Se desfé de ma germana y tirá escalas amunt.

—¡Ay, germá méu!—exhalá la trista doncella, tirantse desesperada als meus brassos.

Li vaig besar lo front com si li fés l' últim petó veyentla finir.

—No hi ha esperansa,—li vaig dir.— Estem perduts.

¿Sabs lo qu' habia passat? La paraula ruenta y aterradora del sacerdot qu' habia fet la prédica, habia conturbat lo esperit sencill y pussilánim de las pobres dónas qu' eran duenyas del fatal secret. Las amenassas contra 'ls que protegíssin á un francés, las habian intimidadas; las penas del infern, al cual ellas servian amagant á un dels seus enviats, las ompliren de recel esporuguit. L' escrípol de conciencia ennubolá la pureza generosa de sas intencions. Y atribuladas, estamordidas, plenas d' alarma y defici, tot just s' acabá la missa correguéren á la sagristía, demanaren confessió y declararen son pecat de tenir un francés á casa.

No las acuso ; no 'ls ne guardo cap rancunia.
¡A ellas, no! Eran unas pobras dónas.

Nos van perdre, nos váren arrebossar tota la riquesa de la nostra vida. Pero ¿qué tenian de fer? Deu las ho perdoni, com las ho perdono jo.

CAPÍTOL XXXIV

LO CONSELL DE GUERRA.

Dèixam reposar, fill méu; déixam' pendre alé avans d' entrar en la part darrera d' aquesta historia de desventuras. Ara que lo méu recort vá á dar lo primer pas per aqueix camp sembrat d' esbarsers y flors marsidas; ara que 'm veig al davant la planura d' aquella lluita horrorosa, per la cual vaig atravesar entre sentiments ferits y cors traspasats, despullas sangrentas de la crúa batalla; sento que l' esperit se 'm fá enrera y 'm demana que no 'l tiri á creuhar novament aquell lloch de son dolor.

Las llágrimas m' escaldan la galta, perque pujan bullentas del cor als ulls, escalfadas per lo foch ardentíssim d' aquell desconsol. Puig han passat los

anys, ha vingut la vellesa, tot s' ha glassat en aquest sér que ja sols espera la mort; pero la flama d' aquella pena terrible no ha deixat may de ser potent, abrusadora y airada, com lo primer dia qu' en lo méu pit s' alsá. Jo crech qu' aquesta amargura no té remey ni sisquera ab la mort; jo crech que fins soterrat al fons de ma sepultura, mon cadavre encara plorarà.

Al girar la vista cap á la part del carrer, despres que mon pare s' hagué perdut per munt de la escala, vaig veure lo que ja no 'm deixaba dubte sobre las intencions d' aquell. Vaig sofocar un crit, per no despertar l' atenció de la desventurada Mercé, qu' habia tornat á caure rendida de dolor, sobre 'ls grahons de la escala.

¿Sabs lo que vaig veure? Gent armada qu' estaba detinguda al pas del portal.

Clar vaig comprendre que venian advertits per mon pare; l' esperabam allí, y sa trassa feréstega anunciaba ben bé quinas eran sas intencions.

Habian arriuat calladament, y no eran gaires; déu ó dotze tot lo més. Pero la circumstancia de véurels armats produhi en lo poble curiositat y sorpresa, de manera que poch á poch los aná voltant la gent, homes y donas, y 'l davant de casa las Mundas quedá completament obstruit.

—¿Que ja hi tornem á ser?—preguntaba tothom als homes armats.

—Ja ho veuréu,—responian ells ab un tó de misteri qu' á mi m' aterraba.

Segur, terriblement segur de lo qu' anaba á succhir, vaig pensar en treure d' aquell lloch á ma germana. No dich bé, dihente qu' ho vaig pensar; sigué un moviment instintiu del meu amor per la doncella infortunada. Pensar... ja feya estona que 'l meu cap estava vuyt de pensaments y sense forsa per concebirne.

La vaig alzar com aquell qui diu á pes de brassos, y pujarem tots dos cap al primer pis. Pero 'm vá faltar temps per cumplir lo meu objecte; cuan arribabam al replá, sentirem passos sobre nostre. Baixaba 'l pare acompanyant al orfe tolonés.

L' infelís seguia resignadament, ab lo cap baix, los brassos caiguts, la vista perduda com si no tingués ja en lo mon objectes en que fixarse. Estaba pàlit, desencaixat, ullerós, y baixaba la escala deixantse anar de grahó en grahó, entregat cega y fatalment al destino que 'l conduhia. Un desenterrat no hauria ofert aspecte més llastimós. Anaba encara mitx vestit de soldat francés, ab lo pantalon blanch sembrat de clapas rojas de terra y las polainas negras, abotonadas y cenyidas á la cama fins mes amunt del genoll. La casaca y la granadera, no las duya; las habia llansat per millor salvarse en la desbandada del dia avans.

Baixaba davant del pare, del que l' habia recullit en altre temps y li habia dat títol de fill, que llavo-

ras lo conduhia al suplici sense vacilarli un péu. Y 'ns várem trovar al replá, y allí davant de la invasió del sentiment que 's surtí de mare, fôu impotent la energia y la fredor espantable del masover de Pe-relada.

La Mercé 's tirá als brassos d' en Cárlos, que 'ls hi obria ab lo desesperadísim afany de sa amargura irremediable. Jo 'm confonguí en aquella abrasada, estenent las mans tremolosas sobre 'l grupo que feyan los dos amants desventurats. Lo pare s' esforsaba en vá per separarnos.

—Avant,—deya ab imperturbalitat.

Mes nosaltaes, sense sentirlo, repetiam entre sanglots y llágrimas de dolor:

—¡Cárlos!

—¡Mercé meva!

—¡Germá meu...!

—¡Amich del meu cor!

En Cárlos y la Mercé se separaren per contemplarse. ¡Oh, quina tristíssima mirada; ¡Mirada en la cual llensaban sas ánimas tota sa darrera llum! Y despres, ell prengné entre sas mans lo cap her-mós y adorat de la donzella y acostantli los llabis á sos llabis, se feren un petó, en lo cual se exhalá son esperit.

—¡Avant!—cridá mon pare.

—¡Adeu!—digué en Cárlos.

Y baixá un grahó comprimintse 'l front ab las mans.

Jo anaba á ficarme á la cambra ab ma germana, mes la veu del pare 'm detingué.

—Vina,—'m va dir.—Pren lo tambor.

Vaig obehirlo. Lo tambor, causa de ma gloria, restaba olvidat desde la vigilia en un recò del cuarto hont en Bialó habia espirat. Vaig entrar ab fèresa en aquella estansa solitaria y vaig tirarme á la espatlla la meva caixa de guerra.

Cuan vaig surtir á la escala, arrivaban las Mundos á las cuals encarregaba 'l pare lo cuidado de la Mercé.

—Fill meu,—digué una d' ellas.—Era cas de conciencia.

Y afegí l' altre:

—Nos hauriam condemnat.

Prengueren á ma germana que lluitá desesperadamente ab ellas per seguir al seu enamorat. S' agitá entre 'ls brassos de las duas donas com un auellet que desde 'l parany hont ha caigut, veu com se n' hi emportan lo niu de sos fillets.

—¡Cárlos!... ¡Cárlos!... ¡Amor meu!... ¡Vida de la meva vida!... ¡Adeu! ¡T' estimo ab tot lo cor!... ¡Mes que á la patria, mes qu' á ma religió, mes qu' á mon Deu!

—¡Calla, blasfema!—li cridá 'l pare ab furiós esclat, desde 'l peu de la escala hont ja arrivabam.

Los esclams de la donzella s' apagáren. O caigué defallida després d' aquell esfors de son esperit ha-

bitualment cobart, ó se l' enduguéren las parentas per la casa endins.

Al pas de la porta del carrer hi havia 'ls pagesos armats qu' esperaban ab los fusells descansats á terra. Mon pare s' hi acostá duhent á 'n Cárlos subjecte per un bras, y 'ls digué posantlo en mitx del seu grupo:

—Aquí 'l teniu.

De la munió de gent que s' aplegá davant de la casa, se n' aixecá una bramulada espantosa.

—¡Un francés!...

—¡Moril!...

—¡Tiréuli tot seguit!

La gent armada tingué de contenir al poble encolerisat. No 't pots imaginar un cuadro de ferocitat com aquell. Centenars de bocas proferint veus de mort, centenars de miradas lluhint lo mateix que llamps desencadenats sobre la testa del enemich sorprés.

—Endarrera,—feyan los dels fusells caminant ab lo presoner al mitx.—Deixéunos passar.

—¿Qué 'n voleu fer?—preguntaban los altres.

—Se 'l passará per consell de guerra.

—¿Ahont?

—Al hostal.

Lo pare y jo caminabam darrera del piquet. Ell fret y seré com sempre; dich malament; fret y seré més que may, ja que á més de estarho per son ca—

rácter, ho estava allavoras per resolució filla de son intent.

Ja arribárem al hostel. A la pessa baixa, desamoblada, empedrada de palets, fosca y ample, nos esperaban lo batlle del poble y quatre hisendats, que s'anáren á asseure darrera de la taula de fusta blanca, llarga y estreta, qu'hi havia á un cantó.

Lo presoner fou colocat en peu á poca distancia de la taula, ab un home armat á la vora. Los altres s'assentáren ab lo fusell entre 'ls genolls, en un banch qu'hi havia al altre cantó. Lo pare y jo 'ns quedárem drets un á cada cantó de la porta.

Lo batlle doná un cop ab la ma plana, sobre la taula.

—Aquí tenim un presoner francès,—digué.—
¿Qué se 'n fa? S'us crida perquè ho decidíu en consell de guerra.

—¿No hi ha fiscal?—digué un dels hisendats.

—Aviat n'hi haurá,—digué un dels del piquet aixecantse del banch hont seya ab los altres.—Jo 'n faré.

Avansá fins al mitx de la sala, picant á terra ab la culata del fusell.

—Que parli 'l fiscal,—digué 'l batlle.

—Veuréu,—parlá 'l pagés creuhant los dos braços sobre l'estrem del canó.—Me sembla qu'es molt senzill. ¿No es un gabatx? Que se 'l fuselli. Ja estich llest.

Girá la espatlla y se 'n torná á seure arrossegant lo fusell.

—¿Hi ha algú que tinga més que dir?—preguntá 'l batlle.

Mon pare 's separá del march de la porta, y digué ab lo seu tó sech y resolut:

—Jo.

¡Deu me perdoni.... Déu me perdoni la flamurada d' ira, d' animadversió, d' aborriment, qu' en aquell punt me vaig sentir dintre del cor! Me vaig sospendre aquell moviment de l' ánima, en la instant qu' anaba á esclatar, y vaig sentir dintre 'l pit lo dolor crudelíssim de las contorsions ab que 's resistia á encadenarse, y 'm vaig fer sanch als llabis mossegantmels perque no diguessin la blasfemia impia que n' anaba á eixir.

En Cárlos que, convensut de la sort que li esperaba, s' habia sumerjit en una indiferencia absoluta, aixecá 'ls ulls al sentir la veu del méu pare. ¡Jo vaig veure las duas llágrimas que rodaren per sas galtas, com duas gotas de plom ruent! Lo desdixat no digué més qu' una paraula, mirantse al seu antich salvador:

—¡Vos!

Lo masover parlá.

—Aquest home es més culpable de lo qu' us penseu. Aquest home no es francés; es espanyol. Me reix los cástichs de totas las culpas. Cert qu' es nat á Fransa; es fill de Tolon. Pero d' allí 'n va eixir

en brassos de sa mare, fujint d' un exercit francés qu' assaltaba la ciutat per passarla á saqueig. Van venir á raure al Ampurdá. Jo 'ls vaig recullir. A casa meva s' ha criat aquest home, tractantse de germá ab los meus fills, dihentme pare á mi; jo li he ensenyat la nostra llengua, las nostras creencias, la honradesa de las nostres costums; jo li vaig prometre la ma de la meva filla perque lo llas de carinyo que 'ns unia acabés de ser més fort. Y aquest home m' ha pagat á mi, ha pagat á casa nostra, ha pagat á la terra catalana que l' habia recullit, fugint de casa aixis que soná 'l crit de guerra, per anarse á allistar al exercit francés y fer armas contra 'ls catalans. Ab sa ingratitude m' ha assassinat al únich amich qu' he tingut en la vida; aquest matí l' hem enterrat. Me matará á la filla, que n' está enamorada. Me robará 'l respecte y l' amor del méu fill, que l' estima ab fascinació. Ja veyeu si aquest home es delinquent. No es sols un enemich; també es un traidor. Féu, donchs, justicia. Si aquest home no té de morir, no n' hi ha cap més á la terra que mereixi semblant pena.

Callá 'l pare, y 's quedá inmóvil esperant l' efecte de sa tremenda acusació.

Lo batlle, que seya al mitx dels altres quatre qu' ab ell formaban aquell estrany consell, se girá al que tenia á la dreta, dientli:

—¿Que 's decideix?

—Fusellat,—respongué 'l preguntat, sense pensar'hi.

Y la paraula mortal s' aná repetint successivament en boca dels altres jutjes, á mida que 'l batlle 'ls anaba dirigint una mirada interrogativa.

—Fusellat.

—Fusellat.

—Fusellat.

Lo batlle 's contemplá un moment al jove presoner, y desseguidá pronunciá també 'l seu fallo.

Digué ab una especie de suspir de recansa:

—Fusellat...

Ja estava dictada la sentència. En Cárlos no va fer cap moviment, tan poch era lo qu' alló 'l sorprenia. S' abandonaba á la corrent del seu fat, com lo cós d' un ofegat al moviment de las onas. Jo 'm sentia una torrentada de llágrimas prompte á sortir-me 'l pit, pero me las contenia ab un esfors titánich. ¡No m' atrevia á plorar!

Lo batlle digué aixecantse de son lloch:

—Anéu á buscar al senyor rector.

Surtí un home, y tothom quedá en silenci. Aquells ja eran instants d' agonía.

Pero 'l rigor inplacable del meu pare no 's trovaba encara satisfet. Aquell home de pedra tenia encara á la ma 'l punyal de sa freda justícia. Li faltaba donar l' últim cop.

Se girá á mi ab son semblant feréstech, imperturbable com si fos una careta de bronze, y 'm digué:

—Noy.

—¿Qué voléu, pare?

Cuant me tingué aprop, continuá dirigintse als del consell.

—M' heu de deixar imposar un altre cástich. Aquest,—y 'm posá la má al cap, mirantme ab las cellas juntas,—aquest es lo timbaler del Bruch, qu' ahí us acompanyá en la batalla gloriosa. Pero á la nit s' escapaba de vosaltres per salvar á un francés. Jo 'l condemno á batrer la marxa funeral davant del piquet que cumplirá la sentenciá.

—¡No, pare!—vaig cridarli.

—Ho farás,— me respongué ab imperiosa energia.

Vaig callar, ¡pobre de mí!... Jo no sabia com se feya per desobeir á aquell carácter que s' imposaba ab tan ruda forsa.

En Cárlos me va mirar ab expressió tendríssima per dirme que 'm perdonaba.

Y 'l masover, que 's trobaba dret entre tots dos, pronunciá sense mirarnos :

—Cárlos, tu ho vas volgüer. Y tu Pauet m' has desobehit. Aixó es justicia; justicia seca.

.....
No 'm fassis explicar minuciosament lo tristíssim desenllás d' aquesta historia tristíssima.

Mitxa hora després del consell, pe 'l carrer de Sampedor se sentia 'l toch fúnebre d' un timbal.

Era 'l timbal del Bruch, que després d' haber as-

sistiu á la major gloria, assistia l' endemá á la major desventura.

Jo batia la marxa y avansaba davant del piquet, guiat per l' instint, per rés més que per l' instint. Me recordo d' un cementiri, d' un crit que maná: ¡foch! . d' una descargá que retroná y de la caiguda que vaig fer al sentirla, com si m' hagués mort á mí.

3.
4

EPÍLECH

Quinse dias després obria 'ls ulls.

Prop del meu llit hi vaig trovar una figura afligida, delicada, de rostre pàlit com la neu illuminada per la lluna, ab lo front sulcat per llaugeras arrugas y coronat de cabells d' or entre 'ls quals hi lluhian fils de plata.

Me miraban dos ulls sense resplandors, esmortuits, cremats pe 'l plor, mitj closos com si 'ls pesés son ofici de mirar al mon.

—¡Mercé!—vaig dir ab veu desmayada.

Ella habia curat avans que jo. Las Mundas nos habian cuidat ab esmerada diligencia.

La pobre donzella envellida y desesperansada en la flor de sa existencia, m' estengué la ma y va dir-me:

—¡No 't tinch mes qu' á tú!

Jo li vaig jurar no tenirla may mes qu' á n' ella.
Després d' aquella desgracia horrorosa, després

d' aquell desconsol sens mesura, ¿quin alé podia quedar als nostres cors, sino era per plorar incessantment, cuberts de dol per sempre més?

Vam fugir de Sampedor, aixís que vaig tenir for-
sas; vam fugir buscant reconcs hont no hi arrivés la
guerra, que jo no volia ni podia seguir després de
lo que m' havia costat.

Y tots dos sols, apoyat l' un en lo bras del altre
com dos vellets desterrats, en mitj del desert de la
nostra juventut, hem creuhat la vida aturantnos á
cada instant per mirar enrera y dirigir una mirada
á la tomba de las nostras ilusions.

Un dia 'ns van dir que 'l nostre pare hábia mort
en lo siti de Girona.

Jo vaig dir á ma germana :

— Hem de resar per ell.

No hem parlat may ab la Mercé, de la pena y la
ignominia qu' es aborrrir á un pare y renegar del
seu amor. ¡No! no n' hem parlat may.

Potser ella també ha gastat los pensaments de sa
vida en buscar la disculpa de la crueltat impía del
masover de Perelada. Jo crech qu' ell mateix va ser
víctima de la seva rectitut excessiva, y qu' en al-
guna hora, avans de morir, degué dirli la concien-
cia qu' un sér humá no es una barra d' acer, que
no degui doblegarse al esfors del sentiment.

Ja 't dich que d' aixó no n' hem parlat may ab ma
germana. Cada vespre, després del rosari, ja sents
que jo dich :

—Un parenostre en sufragi y alivi de l' ànima del nostre pare.

Y resem lo parenostre ab los ulls baixos, sense que ni una sola volta las nostras miradas s' hagin trovat.

.
Ja sabs la historia del timbal que penja allí.

Ara no mes tinch de dirte una cosa. Ni 'l meu pare, ni jo hem dut may lo nom de Pau Ferrera.

Es un nom qu' he suposat per ferte ma narració.

Lo meu nom verdader, ni 'l saben aquí, á Reminyó, ni tú 'l sabrás, ni vull que 'l sàpiga ningú.

Potser la historia parlará del timbaler del Bruch.

Pero sempre tindrà de dir :

« Aquell baillet, no s' ha pogut descobrir qui era. »

Fl.

INDICE

<u>Capítols.</u>	<u>Págs.</u>
I.—Un recó de mon.	5
II.—Lo masover de Perelada.	12
III.—La guerra dels Pirineus.	16
IV.—Lo timbaler.. . . .	20
V.—La retirada de Tolon.	27
VI.—Lo ferit.	36
VII.—Lo franceset.	41
VIII.—La guerra dels aucells.	45
IX.—Lo prometatje...	51
X.—La pau de casa.. . . .	58
XI.—Llampechs.	63
XII.—La madama.	68
XIII.—La veu de la patria.	76
XIV.—Pel camf.. . . .	84
XV.—Remor de guerra.. . . .	86
XVI.—Lo determini.	95
XVII.—Lo consell.	102
XVIII.—De nit.	112
XIX.—La partida.	120

<u>Capítols.</u>	<u>Págs.</u>
XX.—Lo camí..	124
XXI.—Lo convoy de la agonía.	132
XXII.—Lo misatjer del Bruch.	141
XXIII.—¡Un' arma!..	145
XXIV.—Lo Bruch.	150
XXV.—Lo xeixanta.	155
XXVI.—Lo timbaler.	161
XXVII.—La gran jornada.	165
XXVIII.—La cova fumada.	172
XXIX.—Lo desbandat.	178
XXX.—En lloch segur..	183
XXXI.—L' enterro.	190
XXXII.—La prédica.	195
XXXIII.—Las Mundas.	201
XXXIV.—Lo consell de guerra..	205
Epílech.	217

INSTITUT
D'ESTUDIS CATALANS
—
BIBLIOTECA

Núm. 119
Armari 83 4 t

OBRAS DE LA BIBLIOTECA DE LA RENAISSANCE

DEL MEU TROS

PER EMILI VILANOVA

PREU 10 RALS.

GALA PLACIDIA

PER ANGEL GUIMERA

PREU 8 RALS.

LAS DAMAS D' ARAGO

PER SALVADOR SANPERE Y MIQUEL

PREU 12 RALS.

NOVAS TRAJEDIAS

PER VICTOR BALAGUER

PREU 8 RALS.

GARLANDA DE JOYELLS

PER JOSEPH PUIGGARÍ

PREU 10 RALS.

COSTUMS QUE 'S PERDEN Y RECORTS QUE FUGEN

LO DERRER CATALA

PER ANTONI DE BOFARULL

PREU 10 RALS.

LO BRUCH

PER JOSEPH FELIU Y CODINA

PREU 10 RALS

Aquestas set obras se venen en la imprenta de LA RENAISSANCE y en las principals librerias.

BIBLIOTECA CENTRAL

A.83-8:
-3833-

BIBLIOTECA DE CATALUNYA

1001932778

